

วารสารศิลปวัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

สังคมอยุธยา
ในสายตา ฝรั่งเศส

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถิ

สศว.เทพสถิต

สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ศศว.เทพสตรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิไล

สศว.เทพสถิต

คำนำจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

การศึกษาประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาพฤติกรรมหรือเรื่องราวของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในอดีต โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลืออยู่ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษา สืบค้น แสวงหาข้อเท็จจริง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวอาจแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ จารึก บันทึก จดหมายเหตุร่วมสมัย ตำนาน พงศาวดาร วรรณกรรมต่าง ๆ และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดี หลักฐานด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โบราณวัตถุ โครงกระดูก เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้จะสามารถบ่งบอกความสำคัญของประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเช่น ศิลปะ วัฒนธรรม ความเชื่อ ความเป็นอยู่ เทคโนโลยี วิถีชีวิตของคนในยุคต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

หนังสือสังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เล่มนี้ผู้เขียนได้รวบรวม จัดหมวดหมู่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในสังคมอยุธยาต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งของไทยและของฝรั่งเศส ไว้ได้อย่างครบถ้วน ในด้านเนื้อหา มีการรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์และเรียบเรียงได้อย่างชัดเจน สามารถมองเห็นสภาพสังคมอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้ทุกแง่มุม สิ่งที่โดดเด่นในหนังสือเล่มนี้คือการรวบรวมหลักฐานเอกสารชิ้นต้นจากฝรั่งเศสที่มีความน่าเชื่อถือกว่า ๓๖ ฉบับ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พิศุมิวิธิ ที่ได้ช่วยรวบรวม วิเคราะห์เอกสารของฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่มีค่าหาได้ยาก เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้

จะสามารถทำให้ผู้ที่สนใจงานด้านประวัติศาสตร์ สามารถมองเห็นสภาพสังคม
วัฒนธรรม การค้า การเมือง วิถีชีวิตของคนอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ
ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นจากหนังสือเล่มนี้

ดร.จตุริช อนุกุล
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

คำนำ

สังคมอยุธยาในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นช่วงเวลาที่สามารถกล่าวได้ว่ามีความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมมากที่สุดช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์อยุธยา ลักษณะเฉพาะของสังคมนี้คือการเปิดรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรมได้เป็นอย่างดี และมีร่องรอยสืบต่อมาในรัชกาลอื่น ๆ อีกด้วย นักประวัติศาสตร์และผู้สนใจประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ต่างเห็นพ้องไปในทางเดียวกันว่าการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศฝรั่งเศส ทำให้ประวัติศาสตร์ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดดเด่นมากที่สุด

หากข้อตกลงของคนทั่วไปเป็นไปในแนวทางเช่นนั้น สิ่งที่น่าสนใจคั่นควาคือเอกสารฝรั่งเศสเหล่านั้นมีอะไรบ้างและได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสมัยอยุธยาไว้มากน้อยเพียงใด เพราะเนื้อหาของสภาพสังคมอยุธยาไม่เป็นที่รับรู้หรือได้รับการบันทึกไว้มากนักในเอกสารทางราชการหรือเอกสารของราชสำนัก ผู้ที่สนใจกลับต้องพึ่งพิงเอกสารต่างชาติมากกว่า แต่ด้วยข้อจำกัดและการไม่แพร่หลายของเอกสารทำให้เรารู้จักเอกสารฝรั่งเศสเพียงบางชิ้นเท่านั้น การวิจัยในครั้งนี้จึงจะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา

ผู้เขียนได้รวบรวมเอกสารภาษาฝรั่งเศส ทั้งที่มีการแปลเป็นภาษาไทย และพิมพ์ตามที่ตั้งต่าง ๆ และได้ศึกษาจากเอกสารภาษาฝรั่งเศสอื่น ๆ ที่ยังไม่เป็นที่รู้จักหรือยังมิได้รับการแปลเป็นภาษาไทยไว้ และได้วิเคราะห์สภาพสังคมอยุธยาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นหลัก เพราะเห็นว่าในเรื่องการเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ หรือการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศสนั้น ได้มีผู้ศึกษาวิเคราะห์ไว้แล้วในหลายประเด็น แต่สำหรับสภาพสังคมนั้นอาจไม่เด่นชัดมากนัก ขึ้นอยู่กับเนื้อหาในเอกสารภาษาฝรั่งเศสที่ใช้ การศึกษานี้ปรับปรุงขึ้น

จากงานวิจัยเรื่องสังคมอยุธยาในเอกสารภาษาฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ – ๒๒๓๑) ที่เสนอต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา จึงเป็นการพยายามบูรณาการวิธีการทางภาษาต่างประเทศ
คือภาษาฝรั่งเศส และวิธีการทางประวัติศาสตร์เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์
ทั้งกระบวนการวิธีและองค์ความรู้ในอนาคต

ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ
เทพสตรี ที่เห็นความสำคัญและพิมพ์เผยแพร่ในวงวิชาการที่กว้างขึ้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถิ
มหาวิทยาลัยบูรพา
๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑. สังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๙
- ภูมิหลังสังคมอยุธยาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๙
- สังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๒๒
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๓๓
๓. เอกสารฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๔๕
๔. สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๙๕
๕. สรุป	๑๕๕
บรรณานุกรม	๑๕๗

สศท.เทพสถด.

บทที่ ๑

สังคมอยุธยา

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติของสังคมนั้นมีข้อดีคือทำให้เห็นพลวัต (dynamism) ของสังคมที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ในที่นี้ผู้เขียนจะได้นำเสนอสังคมอยุธยาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อให้เห็นลักษณะของสังคมและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๑. ภูมิหลังสังคมอยุธยาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กรุงศรีอยุธยาเป็นนามเมืองหลวงที่สำคัญของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดาพ่อค้าต่างประเทศ เพราะเป็นเสมือนตลาดสินค้าที่สำคัญของภูมิภาค ด้วยเหตุที่ที่ตั้งของอยุธยาอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าที่สำคัญมาแต่โบราณ ที่เชื่อมต่อระหว่างอินเดียและจีน จึงเป็นปัจจัยให้อยุธยากลายเป็นพื้นที่สำคัญในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างๆ ได้โดยง่าย

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนปากน้ำ ภูมิประเทศจึงเป็นที่ราบลุ่มประกอบด้วยแม่น้ำลำคลอง หนอง บึง แต่ไม่มีภูเขา ศูนย์กลางของเมืองอยุธยามีสภาพเป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ ๓ สาย คือแม่น้ำลพบุรีทางทิศเหนือ แม่น้ำป่าสักหรือลำคู่อื่นๆทางทิศตะวันออก แม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ (Larry Sternstein, 2508) นักโบราณคดีตั้งข้อสังเกตว่าพื้นที่ตั้งของอยุธยาเดิมอาจเป็นพื้นที่เดียวกันมาก่อน คือแม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันออก

๑.๑ ด้านภูมิศาสตร์กายภาพ

การที่พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะเป็นเกาะทำให้เป็นพื้นที่พบกัันของวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชุมชนที่หลากหลายพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นโดยการย้ายเมืองจากเมืองเดิมมาตั้งอยู่บริเวณหนองโสน ในปัจจุบันคือตำบลท่าวาสุกรี ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๘๙๓ (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘) จากนั้นจึงทรงสถาปนาพระราชวังและวัดขึ้น รวมทั้งทรงตรากฎหมายต่าง ๆ จำนวนมากขึ้นบังคับใช้ ดังนั้นในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรุงศรีอยุธยาในช่วงแรกจึงเริ่มพัฒนาสู่ความเป็นเมืองที่สมบูรณ์ขึ้นและเป็นศูนย์กลางทั้งฐานอำนาจในการปกครอง และการค้าพาณิชย์

เป็นที่น่าสังเกตว่าพื้นที่บริเวณทิศใต้และทิศตะวันออกของเกาะเมืองในปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาแต่อดีต ทางด้านทิศใต้มีวัดใหญ่ที่สถาปนาขึ้นก่อนการสร้างพระนครศรีอยุธยาถึง ๒๖ ปี คือวัดพนัญเชิง ซึ่งพระพุทธรูปประธานในพระวิหารหรือหลวงพ่อโตนั้นมีเค้าพระพักตร์ว่าเป็นศิลปะก่อนการตั้งพระนครศรีอยุธยา (น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๔๐ : ๓๕) ทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของทิศใต้มีคลองขนาดเล็กที่เสมือนว่าเคยเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญมาก่อน คือคลองสวนพลูซึ่งไหลเชื่อมคลองหันตราทางตะวันออกไปออกที่ปากน้ำแม่เบี้ย ทางทิศใต้ของวัดพนัญเชิง จึงเป็นไปได้ว่าเส้นทางคลองนี้เชื่อมแม่น้ำป่าสักสายเก่าทางหันตราออกทางบางกะจะ ต่อมาจึงมีการขุดแม่น้ำป่าสักขึ้นเป็นคู่อ้อมหน้าของพระนครในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑ - ๒๑๑๑)

ส่วนบริเวณทิศตะวันออกของเกาะเมืองก็ปรากฏวัดหลายแห่งที่มีเค้าศิลปะก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเช่นวัดอโยธยา (วัดเดิม) ที่มีพระเจดีย์ขนาดใหญ่มีลายปูนปั้นคล้ายกليبบัวประดับที่องค์ระฆัง วัดโบสถ์ราชเดชะ วัดสามปลื้ม วัดใหญ่ชัยมงคล ซึ่งมีพระเจดีย์ประธานของวัดเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมในศิลปะแบบอโยธยาเป็นต้น (น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๔๐) นอกจากนี้ พื้นที่รอบเกาะ

เมืองพระนครศรีอยุธยายังเป็นพื้นที่ทางการเกษตร และเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาติต่าง ๆ เช่นมอญ จีน เขมร อีกด้วย ผู้คนเหล่านี้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาในเวลาที่ต่าง ๆ กัน จึงส่งผลให้พระนครศรีอยุธยามีความคึกคักในด้านการค้าและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมากกว่าเดิม

อาจสังเกตได้ว่าพื้นที่ทางกายภาพภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการจัดแบ่งพื้นที่การใช้สอยเป็นส่วนต่าง ๆ ที่ชัดเจน และไม่ปรากฏว่ามีผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่มากนัก คงปรากฏเฉพาะวัดสำคัญและพระราชวังหลวง วังหน้า เป็นสำคัญ ต่อเมื่อเมืองขยายตัวเพราะมีการเทครัวจากสงครามและผู้คนเดินทางเข้ามาประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นแล้ว ภายในเกาะเมืองจึงขยายตัวมากขึ้น เกิดย่านการค้า หรือป่าการค้าต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จไปตีหัวเมืองล้านนา ก็ทรงให้เทครัวพวกชาวแมนชาวลาจลงมาอยู่รอบเกาะเมืองด้านทิศเหนือ แต่อย่างไรก็ดี หัวใจของพระนครศรีอยุธยาในช่วงระยะเวลาแรกก็คือการสถาปนาพระราชวังหลวงขึ้นเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา

พระราชวังหลวงในระยะแรกที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) โปรดให้สร้างขึ้นคือบริเวณที่เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ในปัจจุบัน มีกำแพงเสมา เชิงหินล้อมรอบ มีป้อมปราการที่มุมวัดและย่านกลางของแนวกำแพงวัดซึ่งยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดให้สร้างปราสาทขึ้น ๓ องค์ คือพระที่นั่งไพศุภย์มหาปราสาท พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท และพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท สันนิษฐานว่าเป็นปราสาทไม้ อยู่ริมแม่น้ำลพบุรีไปทางทิศใต้อาจจะตั้งอยู่ระหว่างพระเจดีย์สามองค์ในบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ได้ (เทพ สุขรัตน์, ๒๕๑๐ : ๑๔๘ - ๑๖๒) ต่อมาได้ปรากฏชื่อพระที่นั่งเพิ่มขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีเมื่อได้เสด็จออกทรงศีล ณ พระที่นั่งมิ่งคลาภิเษกเวลา ๑๐ ทุ่ม และทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออกเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ จึงโปรดให้ปลัดวังกรุยปากหมายไว้ ให้สถาปนาพระมหาธาตุสูง ๑๙ วาขึ้นองค์หนึ่ง คือบริเวณที่เป็น

วัดมหาธาตุ ครั้นในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ปรากฏนามพระที่นั่งตรีมุขขึ้นอีกองค์หนึ่ง ตามพระราชพงศาวดารว่าเกิดไฟไหม้ จึงรวมพระที่นั่งรุ่งนี้ ๕ องค์ ส่วนอาคารอื่น ๆ ยังไม่พบหลักฐาน (เทพ สุขรัตน์, ๒๕๑๐ : ๑๕๘)

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นเสวยพระราชสมบัติในปี พ.ศ. ๑๙๙๑ ทรงถวายพระราชวังเดิมเป็นวัด ให้ย้ายพระราชวังขึ้นไปทางทิศเหนือจรดแม่น้ำลพบุรี แล้วสร้างพระมหาปราสาทและปราสาทขึ้น ๒ องค์ คือ พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทและพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ส่วนบริเวณวัดที่ทรงอุทิศเนื้อที่ของพระราชวังพระราชทานให้ นั่นต่อมาเรียกว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์ ตามนามของพระพุทธรูปที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๒ แต่ไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชกุศลและพระราชพิธีต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนา เช่น ก่อพระเจดีย์ทราย ถวายอาหาร พิธีวิสาขบูชาและมาฆบูชา เป็นต้น

นอกจากพระราชวังหลวงและวัดต่าง ๆ ในเกาะเมืองแล้ว ยังเป็นที่น่าเชื่อได้ว่าพื้นที่ในบริเวณเกาะเมืองมีการตัดถนนหรือคูคลองเพื่อใช้ในการสัญจรเป็นหลักมาแต่ก่อนแล้ว เช่น มีบริเวณสะพานป่าถ่านที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นที่เจ้าอัยพระยาและเจ้ายี่พระยาทรงกระทำยุทธหัตถี แย่งชิงราชบัลลังก์กัน

๑.๒ ด้านการค้าขายกับต่างประเทศ

การที่อยู่อาศัยอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การหลบลมมรสุมและมีสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดการค้าต่างประเทศ ย่อมเป็นเครื่องชักจูงให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๕๒ : ๑๑๑ - ๑๑๓) แม้ว่าก่อนหน้านี้ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับราชสำนักจีนจะปรากฏมาก่อนแล้วก็ตาม ดังที่มีตำนานเรื่องเจ้าแม่สร้อยดอกหมากที่บริเวณวัดพนัญเชิงเป็นหลักฐาน นักประวัติศาสตร์

สันนิษฐานว่าอยุธยาเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางการค้าในรัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช (พ.ศ. ๑๙๕๒ – พ.ศ. ๑๙๖๗) เนื่องจากมีการขยายตัวทางการเมืองการปกครองระหว่างอยุธยากับรัฐในสุพรรณภูมิ การค้าขายระหว่างจีนและอยุธยาในช่วงรัชกาลนี้เป็นต้นมามีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น เกิดการรับและเรียนรู้เทคโนโลยีในการค้า มีสินค้าจากอยุธยาออกไปส่งขายที่โลกตะวันตกและหมู่เกาะในตะวันออกเช่นที่ฟิลิปปินส์ หมู่เกาะริวกิว มาเลเซียมากขึ้น (เอิบเปรม วัชรานุกรและวรวินัย หัศภาค, ๒๕๕๓) รวมทั้งเกิดอุตสาหกรรมการผลิตภายในประเทศขึ้นหลายแห่ง เช่นที่เตาแม่ น้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี เตาศรีสัชชาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น (ศิริพร ดาบเพชร, ๒๕๔๖)

๑.๓ ด้านการปกครอง

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสถาปนาพระราชอาณาจักรขึ้นมาแล้ว ก็ทรงทำนุบำรุงพระราชอาณาเขตให้กว้างขวางออกไป ดังที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ว่าพญาประเทศราชทั้ง ๑๖ หัวเมืองได้มาถวายบังคม ได้แก่มะละกา ชาว ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช ทวาย เมาะตะมะ เมาะลำเลิง สงขลา จันทบูรณัม พิชณุโลก สุโขทัย พิชัย สวรรคโลก พิจิตร กำแพงเพชร และนครสวรรค์ หลังจากนั้นปรากฏว่ามีสงครามกับเมืองกัมพูชา ซึ่งโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวรซึ่งครองเมืองลพบุรี ลงมาตั้งทัพยกออกไปถึงกรุงกัมพูชา แต่ทัพอยุธยาเกือบเสียที่เพลิงพล้ำ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดให้ขุนหลวงพ่อง้อวิ่งมาจากเมืองสุพรรณบุรี แล้วยกทัพไปช่วยสมเด็จพระราเมศวร ทำให้ทัพอยุธยาสามารถเอาชนะได้และกวาดต้อนนครรัฐชาวกัมพูชามายังพระนครหรืออยุธยา รวมทั้งในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ที่โปรดฯ ให้ยกทัพไปตีเมืองพระนคร ของกัมพูชาด้วย (นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, ๒๕๕๔)

ในช่วงต้นรัชกาลนั้น นอกจากจะทรงทำสงครามเพื่อขยายพระราชอาณาเขตและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรแล้ว ยังทรง

ตรากฎหมายต่าง ๆ ขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอีกหลายฉบับ คือพระอัยการลักษณะพยาน พระอัยการลักษณะอาญาหลวง พระอัยการลักษณะรับฟ้อง พระอัยการลักษณะลักพา พระอัยการอาญาราชฎรั พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จ พระอัยการลักษณะผิวเมีย กฎหมายเหล่านี้เป็นที่มาของกระบวนการยุติธรรมที่สร้างความสงบสุขให้แก่ อาณาประชาราษฎร์ได้เป็นอย่างดี

แต่ความเปลี่ยนแปลงทางการปกครองของอยุธยาในช่วงแรกเกิดขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงขึ้นครองราชย์ สมบัติที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์เป็นพระราชโอรสของพระราช ธิดากรุงสุโขทัย จึงทรงสิทธิ์เหนืออาณาจักรสุโขทัยที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ของอยุธยา ทรงพระดำริจัดการปกครองให้เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น เพราะ ผู้คนมากขึ้นกว่าก่อน ก่อนแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจในการปกครอง ก็ได้ทรงมอบสิทธิและหน้าที่ใน อำนาจที่บุคคลในราชสกุลควรได้รับไปจัดการปกครองบ้านเล็กเมืองน้อยตาม ฐานะและขนาดของเมือง (ม.ร.ว.ศุภวัฑฒย์ เกษมศรี, ๒๕๕๖)

ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คงจะทรงตระหนัก เห็นความสำคัญและปัญหาที่เกิดขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ จึงเล็งธรรมเนียมการส่ง พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ไปกินเมือง แต่คงให้มีตำแหน่งอยู่ในราชธานี เพื่อป้องกันมิให้พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอที่ไปกินเมืองใดเมืองหนึ่ง มี โอกาสของสุ่มผู้คนเป็นกำลังก่อเหตุขึ้นในแผ่นดินเหมืองดังในอดีต การปฏิรูป การปกครองจึงเริ่มด้วยการจัดฐานะเมืองตามขนาดและความสำคัญจัดตั้งเป็น เมืองเอก เมืองโท และเมืองตรีตามลำดับ

การบริหารราชการแผ่นดินสมัยก่อนแผ่นดินสมเด็จพระบรม ไตรโลกนาถ พระเจ้าแผ่นดินทรงรับเป็นพระราชภาระและบริหารราชการแผ่นดินไว้พระองค์ ทั้งด้านการปกครอง การยุติธรรม การเศรษฐกิจ การเกษตร กรรม การศาสนา โดยมีเจ้านาย ขุนนาง เจ้าพนักงานแบ่งรับสนองพระราชกิจ

ได้บ้าง แต่ก็ยังมีได้เป็นระบบที่ชัดเจนอย่างมีประสิทธิภาพ ราชการต่างๆ อาจมีการปฏิบัติผิดกระทรวงล่วงกรมกัน อันเป็นผลให้ส่วนราชการไม่มั่นคง เรียบร้อย และยอมไม่เป็นการดีแก่การบริหารราชการ ซึ่งราชการและสังคมสมัยนั้นกว้างขวางขึ้นกว่าสมัยก่อน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงตั้งสมุหกลาโหม ขึ้นดูแลฝ่ายทหาร และสมุหนายก ดูแลพลเรือน แล้วทรงกำหนดตำแหน่งเรียก เวียง วัง คลัง นา เดิม ว่า “จัตุสดมภ์”

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ขึ้นในสังคมแห่งกรุงศรีอยุธยา และในประวัติศาสตร์ชาติไทยในสมัยต่อมา คือการที่พระองค์ทรงตั้งและกำหนดศักดินาขึ้นสำหรับตัวบุคคลที่เป็นเจ้านาย ข้าราชการ และพลเมืองทุกบุคคลที่มีภูมิลำเนาในพระราชอาณาเขตแห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อยกฐานะและความสามารถในความเป็นมนุษย์แต่ละบุคคล ให้ปรากฏเป็นที่ยอมรับทางสังคม ประเพณีนิยม ระเบียบราชการ สิทธิและผลประโยชน์กับกระบวนการยุติธรรม เป็นต้น (นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, ๒๕๕๔) ลักษณะการกำหนดศักดินาขึ้นนี้เป็นเครื่องมือของความจงรักภักดีที่ไพร่ฟ้าประชาชนต้องพึงมีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๑ : ๒๘) เพราะเสมือนหนึ่งว่าพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานสิทธิบางประการให้กับประชาชน ดังนั้นในทางกลับกัน ประชาชนก็ควรจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ตราพระราชกำหนดกฎหมายมณฑล เป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติราชการมิให้เป็นความผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน มิให้บกพร่องแก่ราชการ มิให้เป็นเหตุแก่พระเจ้าแผ่นดินและพระบรมวงศานุวงศ์ มิให้ทำความชั่วให้เป็นที่เสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น กฎมณฑลเหล่านี้ได้ถือเป็นพระราชกำหนด เป็นกฎหมายสำหรับราชการในพระราชสำนักแห่งกรุงศรีอยุธยาต่อมาเป็นลำดับ ก็ยังได้รับสืบต่อมาเป็นกฎหมายมณฑลสำหรับพระราชสำนักแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

การรักษาและผดุงความมั่นคงของพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเป็นพระประมุขแห่งพระราชอาณาเขต กับสถาบันราชการ สังคม พลเมือง และแว่น

แคว้น มิให้มิเหตุเป็นภัยขึ้นภายใน หรือมาแต่ภายนอก นำมาซึ่งภัยเป็นอันตราย แก่ความสงบ เป็นปกติสุข จึงต้องมีกฎหมายเพื่อยับยั้งห้ามปรามและปราบ เหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเป็เหตุบั่นทอนความมั่นคงทั้งในส่วนพระเจ้าแผ่นดิน การบริหารราชการสวัสดิภาพของพลเมือง มิให้เป็นจลาจลขึ้นในแผ่นดิน เป็นต้น ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงมีกฎหมายว่าด้วยการรักษา ความมั่นคง ซึ่งโปรดให้ตราขึ้นคือพระไอยการอาชญาหลวง กับพระไอยการ ลักษณะขบถศึก (นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, ๒๕๕๔)

๑.๔ ด้านสังคม คน และวิถีชีวิต

ในช่วงราว ๑๕๐ ปีแรกของการสถาปนาพระนครศรีอยุธยา สังคมอยุธยามีผู้คนที่มีมาจากดินแดนใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ เช่นชาวจีน ชาวลาว ชาวเขมร ฯลฯ ที่เข้ามาเพื่อประกอบอาชีพหรือทำการค้า ชาวจีนเป็นกลุ่มคน ที่อาจจะมามากที่สุดและเป็นกลุ่มคนที่ชาวสยามคุ้นเคยมากที่สุด คนจีนเหล่านี้ ได้ซื้อสินค้าพื้นเมืองเช่น พริกไทยและฝาง ส่งไปขายเมืองจีน และนำเครื่อง กระจบ่องเคลือบ ผ้าแพร ผ้าไหม เข้ามาขายในอยุธยา เรือสำเภาจีนสามารถ แล่นเข้ามาทำการค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาได้โดยง่าย ทั้งต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถ มีการกำหนดศัคนาของคนจีนที่เข้ามารับราชการด้าน การค้าอีกด้วยเช่นในกฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนกำหนดตำแหน่ง เจ้าพนักงานบนเรือสำเภาเป็นชื่อจีนคือ จุ้นจู้ นายสำเภา, ต้นหน ดูทางสำเภา, ลำด้า ทำบัญชีใหญ่, ปั่นจู้ ซ่อมแปลงสำเภา, ไต้ก๋ง เป็นนายท้ายซ้ายขวา, ซิน เตงเถา ทำหน้าที่บัญชีกลางซ้าย/ขวา, อาปั่น กระจบองกลาง, จงกว่า คนใช้ ทั่วไป, เต็กซ้อ ระวังบรรทุก, อากิ่ง ช่างไม้, เอี้ยววง คอยบูชาพระ, ตัวเลียว คอยตรวจตราสายเลี้ยวกับเสาท้าย, สำปั่น ว่าเสาหน้า, เท่าเต็ง คุมสมอ, ฮู้เตี้ยว ดูแลเวลาทอดตัง (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๑) หลักฐานอีกอย่างหนึ่งซึ่งแสดง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนคือ ภาพเขียนสีและอักษรจีนในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและโบราณวัตถุหลายชิ้นที่มีอิทธิพล

ศิลปะจีน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, ๒๕๒๐ : ๑๓)

อนึ่งในคำพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาซึ่งแม้ว่าจะเป็นเอกสารในช่วงอยุธยาตอนปลาย แต่ก็ยังได้อธิบายที่ตั้งของชุมชนชาวจีนไว้ว่า ย่านคนจีนนั้นมีหลายแห่งและมีตลาดอยู่ในชุมชนด้วยตัวอย่างเช่น “ย่านในไก่อ่ เชียงตพานปตุจิ้นไปเชียงตพานปตุในไก่อ่ เปนย่านจิ้นอยู่ตึกสองฟากถนนหลวง นั้งร้านขายของสรรพสำเภา ไหมแพรทองขาวทองเหลือง ถ้วยชามเครื่องสำเภา ครบ มีตลาดขายสุกรปลาของสดข้าวเยนอยู่ในย่านในไก่อ่ ๑ ย่ายสามม้าแต่ เชียงตพานในไก่อ่ตัวนออกไปถึงหัวสาระภามุมกรุงเทพมหานคร จิ้นทำเครื่อง จิ้นอับแลขนมทำโต๊ะเตียงแลถ้งน้อย แลทำสรรพเครื่องเหล็ก แลมีตลาดขาย ของสดข้าวเยนแต่หัวโรงเหล็กไปจนปตุช่องกุด ถ้าเรือจ้างวัดพะเนางเชียงอยู่ใน ย่านสามม้าตลาด ๑...” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๕๑ : ๘๑)

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้สรุปเรื่องที่ตั้ง ชุมชนจีนไว้ในจดหมายเหตุที่กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพว่า “จิ้นปรากฏว่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่หลายแห่ง ที่ตั้งเป็น ปีกแผ่นแน่นอนหนาคือตั้งแต่หลังวัดจิ้นถึงสามม้าไก่อ่ และประตูจิ้น ซึ่งเป็นตลาด ใหญ่แห่ง ๑ ที่คลองสวนพลูแห่ง ๑ ที่ปากคลองเข้าสารแห่ง ๑ ที่คลองถนน ตาลแห่ง ๑ ที่บ้านดินแห่ง ๑ เกาะพระแห่ง ๑” (วรรณศิริ เดชะคุปต์ และ ปริดี พิศภูมิวิถิ, ๒๕๕๔) ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อาศัย พระนครศรีอยุธยาประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก รวมทั้งต่อมาได้เข้าร่วม รัฐบาลกรในตำแหน่งต่างๆของราชสำนัก

นอกจากชาวจีนหรือผู้คนจากดินแดนใกล้เคียงที่เข้ามาในอยุธยา แล้ว ช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ปรากฏชาวตะวันตกเดินทาง เข้ามาในอยุธยาบ้างแล้ว ได้แก่ชาวโปรตุเกส สเปน ฮอลันดา และอังกฤษ

ชาวโปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาใน พระนครศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (Predee PHISPHUM-VIDHI, 2008) และได้รับพระราชทานที่ดินตั้งบ้านเรือนในราวแผ่นดินสมเด็จพระ

พระไชยราชาธิราช หลังจากเสด็จศึกเมืองเชียงกราน โปรตุเกสได้มีความสัมพันธ์อันดีทางด้านการค้ากับสยาม กระทั่งมีการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๑ จากนั้นบทบาทของชาวโปรตุเกสทั้งในการรับใช้ราชสำนักสยาม ในฐานะทหารรับจ้างและบทบาทของพ่อค้าก็ปรากฏชัดเจนมากขึ้น

ชุมชนโปรตุเกสที่ปรากฏคือบริเวณทิศใต้ของพระนคร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา จัดว่าเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง เพราะมีร่องรอยที่พุกอศัยและโบสถ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอีกหลายแห่ง การขุดแต่งโบราณสถานจึงพบโบราณวัตถุอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาเป็นจำนวนมากด้วย

สำหรับชาวสเปน ไม่ปรากฏบทบาทชัดเจนนักในเอกสารประวัติศาสตร์อยุธยา ทั้งสเปนและโปรตุเกส ได้เดินทางมายังดินแดนตะวันออกตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีแรงบันดาลใจหลายประการ เช่น การแสวงหาดินแดนคริสต์ศาสนา การหาตลาดและสินค้าเครื่องเทศ ที่กลายเป็นสินค้าปรารถนาในตะวันตก หรือการพยายามขัดขวางเส้นทางการค้าของพ่อค้าอาหรับ แต่ทั้งสเปนและโปรตุเกสก็มีเส้นทางในการเดินทางมาตะวันออกที่ต่างกัน เอกสารในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้บันทึกเรื่องราวบทหลวงจากมะนิลาเดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาด้วย (จันทร์ฉาย ภัคฉิม, ๒๕๓๒)

ชาวฮอลันดาหรือชาวดัตช์มีบทบาททางการค้ากับอยุธยาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่มีการทำการค้ากับอยุธยามากที่สุดชาติหนึ่ง ฮอลันดาเข้ามาในอยุธยาในราว พ.ศ. ๒๑๔๖ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยส่งคอร์เลนีส สเปนซ์ (Colenis Spex) เข้ามาเพื่อติดต่อด้านการทูต จากนั้นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการก็เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถทรงส่งราชทูตสยามไปเฝ้าพระเจ้ามอริสแห่งราชวงศ์ออเรนส์ ในปี พ.ศ. ๒๑๕๐ (JL Duyvendak, 1936) และอีก ๑๐ ปีต่อมาจึงมีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างกันขึ้น

โดยทั่วไป ชาวฮอลันดาเป็นพ่อค้าและลูกค้านามากกว่าดำเนินกิจกรรมอย่างอื่น เพราะสินค้าของป่าในสยามล้วนเป็นที่ต้องการและสามารถค้าขายได้ราคาดีทั้งสิ้น ฮอลันดาจึงพยายามผูกขาดสินค้าบางประเภท เช่น หนังกวาง ดีบุก เพื่อประโยชน์ของบริษัทตน ทั้งนี้ก็นำสินค้าที่ทางสยามต้องการเข้ามาด้วยเช่น ปืน ดินประสิว การค้าขายตลอดระยะเวลาจากร้อยปี ทำให้ชุมชนฮอลันดาที่อยู่ยามีหมู่บ้านและตึกอาคารที่พักสินค้าใหญ่โต หนึ่งในที่พักของหมู่บ้านฮอลันดาที่พระประแดง บางกอก ก็มีอาคารคลังสินค้าแบบที่ฮอลันดานิยมสร้างด้วย (วราภคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐)

ชาวอังกฤษเข้ามาในอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ เมื่อ โทมัส เจมส์ (Thomas James) เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ จุดมุ่งหมายหลักของอังกฤษก็ยังคงเป็นการค้าที่พยายามแข่งกับบริษัทการค้าของฮอลันดา และพยายามหาหนทางไปทำการค้ากับจีน โดยใช้สยามเป็นเส้นทางผ่าน แต่ความสัมพันธ์กับอังกฤษไม่คืบหน้าเท่าที่ควร เพราะอังกฤษถูกขัดขวางทางการค้าจากฮอลันดาและโปรตุเกสที่ต่างก็กลัวเสียผลประโยชน์ทางการค้า อย่างไรก็ตามชาวอังกฤษก็คงได้เดินทางเข้ามาในสยามมากขึ้นและเกิดการตั้งชุมชนอังกฤษขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

ชาวต่างชาติเหล่านี้มีค้ายหรือบ้านเรือนเป็นของตนเอง ซิมง เดอลา ลูแบร์ ผู้แทนพิเศษสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้วาดภาพแผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ว่าค่ายของชาวตะวันตกตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเกาะเมือง สอดคล้องกับรายงานของพระยาโบราณราชธานินทร์ที่พบแนวอาคารแบบอิฐที่บริเวณทิศใต้ของเกาะเมืองทั้งทางฝั่งตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (วรรณศิริ เดชะคุปต์และปรีดี พิศุภมิวณิ, ๒๕๔๔)

รูปที่ ๑.๒ แผนที่เกาะเมืองอยุธยาในหนังสือของลาลูแบร์ (ชาลวูวิทซ์ เกษตรศิริ, ๒๕๕๐)

สรุปได้ว่าภูมิหลังของสังคมอยุธยาในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพัฒนาขึ้นจากสังคมพื้นที่ของการเกษตร ผสมกับอำนาจทางการเมืองที่สถาปนาขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของราชวงศ์อู่ทองและราชวงศ์สุพรรณภูมิ ทำให้พระนครศรีอยุธยาเริ่มกลายเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ภายในเมืองมีการจัดสรรพื้นที่ชัดเจน คือใช้เป็นศูนย์กลางในการปกครองและการพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนผู้คนนั้นอาศัยอยู่ทั้งภายในและภายนอกเมือง กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญคือการค้าและการเกษตร ในช่วงแรกของการสถาปนากิจการค้าขายกับประเทศจีนน่าจะมึบทบาทมาก โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับจีน

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินโดยการตั้งจตุสดมภ์ และตั้งระบบศักดินาขึ้น ทำให้สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป มีระเบียบในการปกครองมากขึ้น สอดคล้องกับกฎหมายมาตราต่าง ๆ ที่ตราขึ้นรัชกาลของพระองค์ หลังจากนั้นชาวต่างชาติจะเดินทางเข้ามาในพระนครพร้อมกับสินค้าที่อยุธยาต้องการ ทำให้สังคมอยุธยามีความคึกคักมากขึ้นกว่าก่อน

๒. สังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๑๙๙ โดยทรงปฏิวัติสมเด็จพระศรีสุธรรมราชานั้น สภาพสังคมอยุธยายังคงมีลักษณะเช่นเดิม หากแต่มีผู้คนที่หลากหลายเพิ่มมากกว่าก่อนซึ่งทำให้สังคมอยุธยาในช่วงระยะเวลานี้มีลักษณะของความเป็นพหุวัฒนธรรมมากขึ้น ซึ่งลักษณะของสังคมนี้เป็นปัจจัยให้สังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีความโดดเด่นอย่างน้อย ๒ ประการคือ ด้านการค้าและการเมืองการปกครอง

๒.๑ ด้านการค้า

อาจกล่าวได้ว่าตลอดสมัยประวัติศาสตร์อยุธยา เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดโครงสร้างทางการเมืองและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมไทยมาตั้งแต่สังคมบรรพกาล ปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับสังคมเกษตรกรรมคือที่ดิน และเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็น ได้แก่ วัว ควาย พันธุ์ข้าว ไถ ฯลฯ แรงงานหรือกำลังคนที่จะประกอบ การผลิตและเทคนิค และรูปแบบแห่งการผลิต

ด้วยเหตุที่สภาพภูมิศาสตร์ของอยุธยาเอื้ออำนวยต่อความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากเพราะอาณาจักรอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่มีสภาพภูมิศาสตร์ที่ทำให้ได้ผลผลิตดี มีการคมนาคมสะดวก (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๓ : ๖๔ - ๖๙) มีลักษณะที่ตั้งเหมาะสมต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

หลายประการ คือ

๑. ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน ป่าสัก ลพบุรี เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะแก่การเกษตรกรรม สะดวกต่อการติดต่อค้าขาย ตั้งด้านเก็บบาชีและเลือกซื้อสินค้าได้ก่อนอาณาจักรที่อยู่ข้างใน

๒. อยู่ชุกชุมไม่ห่างจากทะเลมากนัก ใช้เวลาเดินทางจากปากน้ำเข้ามาประมาณ ๓ วัน แม่น้ำกว้างพอที่เรือใหญ่จะเข้ามาได้ ทำให้อยุธยาเป็นเมืองเปิด

๓. ตั้งอยู่ในเขตที่ได้รับลมมรสุม ๒ ทิศทาง คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีช่วงเวลาที่เรือสินค้าจะแล่นเข้ามาจอดเพื่อซื้อหาเสบียงอาหารและน้ำจืด รวมทั้งสามารถหลบลมมรสุมได้ (คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, ๒๕๒๑ : ๑๑)

ปัจจัยการผลิตที่สำคัญต่อการเกษตรกรรมคือ ที่ดินและแรงงาน จึงเกิดระบบแบ่งปันที่ดิน และควบคุมกำลังคนด้วยระบบศักดินาและระบบไพร่ ซึ่งทั้งระบบศักดินาและระบบไพร่มีได้แยกต่างจากกัน แต่เอื้ออำนวยซึ่งกันและกัน โดยระบบศักดินาเป็นระบบใหญ่ที่กำหนดอำนาจหน้าที่ ยศ ตำแหน่ง และทรัพย์สินของบุคคลแต่ไม่ได้กำหนดกรรมสิทธิ์ในที่ดินนอกจากนี้ผู้ปกครองยังอาศัยระบบไพร่ในการควบคุมกำลังคนให้ปฏิบัติงานสอดคล้องตามระบบใหญ่ โครงสร้างทางสังคมในลักษณะแนวตั้ง (Vertical Structure) ของสังคมอยุธยาคือการแบ่งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นทั้งเจ้าของแผ่นดินและเจ้าชีวิต ทรงเป็นเจ้าของที่ดินและทรงแจกจ่ายให้พสกนิกรทำประโยชน์ โดยอาศัยขุนนางลำดับชั้นต่าง ๆ ช่วยปกครอง ในการนี้ขุนนางได้รับที่ดินและผลประโยชน์ตอบแทน ในพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง นาพลเรือนในกฎหมายตราสามดวง ระบุงการครอบครองที่ดินไว้ว่า นอกจากขุนนางราษฎรที่สามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ได้แล้ว วัดก็จะได้รับพระราชทานที่ดินเป็นวิสุงคามสีมา รวมทั้ง

ที่ดินโดยรอบวัด เพื่อใช้เป็นที่สำหรับเก็บผลประโยชน์บ้างรังเลียงวัดและพระสงฆ์ นอกจากนี้ที่ดินวัดยังได้กำลังคนช่วยทำงานในที่ดิน เรียกว่าเลกวัดหรือ ข้าพระ เกิดประเพณีการยกที่ดิน เลก และผลประโยชน์แก่วัด รวมเรียกว่าพระกัลปนา เช่นการที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงยกพระราชวังที่ลพบุรีเป็นที่ดินกัลปนาเป็นต้น

เมื่อโครงสร้างของการปกครองเป็นแบบการปกครองจากบนลงล่าง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินพระราชทานที่ดินให้ราษฎรทำมาหากิน ฉะนั้นจึงเป็นสิทธิ์ที่พระองค์จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากผู้คนที่อยู่ใต้ปกครองด้วย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อาจมีวิธีการหลายประการในการได้มาซึ่งรายได้เข้าท้องพระคลังหลวง เช่นการออกเก็บภาษีภายในจากการประกอบการผลิตของราษฎร การเกณฑ์แรงงาน การเก็บภาษีศุลกากรและภาษีค่าผ่านด่านสำหรับเรือสินค้าที่ล่องเข้ามาค้าขายในอาณาจักร รายได้จากการค้าและรายได้เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ เป็นต้น (คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, ๒๕๒๑ : ๑๓ - ๑๔)

การเก็บภาษีภายในอาจถือเป็นการตอบแทนบุญคุณของพระมหากษัตริย์และขุนนาง ที่ช่วยแบ่งปันที่ดินให้ทำกินและช่วยคุ้มกันไพร่จากการถูกแย่งตัวไปใช้แรงงานจากรัฐอื่น ในสังคมอยุธยา มีจำนวนไพร่มากกว่าคนกลุ่มอื่น หรืออาจกล่าวได้ว่าคนทุกคนเป็นไพร่ที่มีหน้าที่เหมือนกันคือทำให้ความช่วยเหลือผู้ปกครองในกรณีที่จำเป็นเช่นสงคราม และการจ่ายเงินให้แผ่นดินเช่นการเสียภาษี แต่อย่างไรก็ดีในสังคมตะวันออก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองนั้นต่างไปจากลักษณะเดียวกันในตะวันตก กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังคงอยู่ในระบบศักดินา มูลนายส่วนใหญ่เป็นขุนนางมีหน้าที่ในการปกครองไพร่และมีหน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากพระมหากษัตริย์ด้วย (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, ๒๕๔๗)

หน้าที่ของไพร่คือ ทำงานเพื่อเลี้ยงตนเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่ง

ต้องส่งผลผลิตให้มุลนาย นอกเหนือจากการอุทิศแรงงานแล้ว ในลักษณะเช่นนี้ จึงแบ่งลักษณะการตอบแทนของไพร่ได้ ๒ วิธี คือ

๑. การเกณฑ์แรงงานและการจ่ายเงินแทนเกณฑ์แรงงาน ในกรณีนี้ทางการจะเป็นฝ่ายกำหนดว่า ไพร่จะต้องใช้แรงงานเมื่อใด ในลักษณะใด และจะใช้เวลาเท่าใดใน ๑ ปี เช่น ๖ เดือน หรือ ๔ เดือน เป็นไพร่หลวงหรือไพร่สม ถ้าเป็นไพร่หลวงทำงานให้กับหลวง ถ้าเป็นไพร่สมทำงานให้กับมุลนาย ในบางครั้ง หลวงไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก อาจกำหนดให้ส่งเงินแทนได้ เรียกว่า ค่าราชการ หรืออาจส่งเป็นสิ่งของหรือพืชผลที่หลวงต้องการ และกำหนดลงมาเรียกว่า ส่วย

การเสียเงินชำระราชการนี้อยู่ในความรับผิดชอบของมุลนายที่ เป็นผู้จัดส่งให้หลวง ซึ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ไพร่หลวงจะต้องจ่ายค่าราชการ ๒ บาทต่อเดือน เพื่อที่จะได้รับการยกเว้นการเกณฑ์แรงงาน ๖ เดือน ใน ๑ ปี ส่วนการเสียส่วยเป็นการจ่ายเงินให้หลวงในกรณีที่ไพร่อาศัยอยู่ห่างไกลออกไป หลวงอาจอนุญาตให้ไพร่ส่งสิ่งของเช่นของป่า ของหายากหรือมีราคา เช่น มุลค่างควา ดีบุก ช้าง ผาง งาช้าง ฯลฯ เข้ามาแทนตนได้

๒. การเก็บจากผลผลิตและปัจจัยการผลิต ด้วยถือว่าปัจจัยการผลิตเป็นสิ่งที่ไพร่ต้องตอบแทน เรียกว่าเป็นอากรที่เก็บโดยการชักส่วนผลกำไร เดอ ลาลูแบร์กล่าวว่า สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เก็บอากรนาละ ๐.๒๕ บาท ในหัวเมืองเงินจำนวนนี้ครึ่งหนึ่งจะตกเป็นเจ้าของเมืองที่เหลือจึงส่งเข้าเมืองหลวง อากรสวน จะเก็บเป็นเงินทุก ๆ ปี โดยดูจากต้นไม้ยืนต้นที่ออกผลทุกต้น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ นิโกลาส์ แซร์แวงสบันท์ก็ว่า ปลุกพริกไทยได้มากจนส่งเป็นสินค้าได้ นอกจากนี้มีใบพลู หมาก ขี้เหล็ก มะขาม บัวเผื่อน สมุนไพรร ผลไม้ มีมะนาว ส้ม ส้มโอ กล้วย มังคุด น้อยหน่า มะม่วง ทูเรียน (นิโกลาส์ แซร์แวงส, ๒๕๕๐ : ๓๒ - ๓๔) ลาลูแบร์บันทึกอัตราอากรสวนว่า ทูเรียน ๐.๕๐ บาท พลู ๑ บาท มะพร้าว ๐.๐๕ บาท ส้ม มะม่วง มังคุด ๑ บาท (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐)

นอกจากนี้ยังมีอาการชนิดอื่นๆ คือ อาการสุรา เก็บเตาละ ๑ บาท ถ้าเมืองใดไม่มีเตาต้มกลั่นเหล้าผูกขาดภาษี ประชาชนก็ต้องต้มกินเอง ตามอำเภอใจ โดยเรียกเก็บอาการสุราเรียงคน คนละ ๑ บาท อาการค่าน้ำ เรียกเก็บตามเครื่องใช้ในการจับปลา อาการรักษาเกาะเก็บจากผลผลิตจากเกาะ อาการบ่อนเบี้ย เก็บจากการเล่นพนัน อาการที่น่าสนใจอีกอย่างคืออาการโสเภณี ลาลูแบร์บันทึกว่าเพิ่งเริ่มตั้งเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์ ฯ โดยอนุญาตให้ออกญาแบนตั้งโรงหญิงนครโสเภณีขึ้น (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐)

ส่วนภาษีศุลกากรและภาษีค่าผ่านด่าน เป็นภาษีที่เก็บจากผลประโยชน์จากการประกอบการค้า ได้แก่ภาษีสินค้าขาเข้า เรียกเก็บเป็นอัตราส่วนกับจำนวนสินค้า ส่วนภาษีสินค้าขาออก ไม่พบหลักฐานแน่ชัดว่าเสียจำนวนเท่าใด

ภาษีสินค้าทั้ง ๒ ชนิดนี้ สันนิษฐานได้ว่าสามารถเก็บได้จำนวนมาก เพราะมีการค้าขายอย่างกว้างขวางทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร เช่น จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เปอร์เซีย และ ฝรั่งเศสต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีจังกอบ คือการเก็บชักส่วนสินค้า เมื่อจะขนส่งเข้าออก จังกอบเรียกเก็บทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น การตอนฝูงวัวควายไปขาย หรือการค้าสำเภา วิธีเก็บอาจใช้สับหยิบหนึ่ง หรือเก็บเป็นอัตรตามขนาดพาหนะที่ขน ค่าผ่านด่านและค่าขนอนเก็บที่โรงภาษีทั้งทางน้ำและทางบก และค่าอากรตลาดที่เก็บในบริเวณที่มีประชาชนมารวมกันค้าขาย

จากการเก็บรายได้เข้าพระคลังสมัยอยุธยา สังเกตได้ว่าการเก็บภาษีมีลักษณะซ้ำซ้อนกัน และไม่ปรากฏหน่วยงานที่รับผิดชอบในการเก็บภาษีอากรอย่างชัดเจน มูลนายและขุนนางมีหน้าที่เก็บผลประโยชน์เช่นในหัวเมือง ยกกระบัตรเรียกเก็บผลประโยชน์ และเกณฑ์ผู้คน เมื่อมีภาษีอากรหลายประเภทขึ้น อาณาเขตกว้างขวางขึ้น เริ่มมีการผูกขาดภาษีโดยเจ้าภานายอากร แต่ยังไม่เป็นระบบที่เข้มแข็ง การที่มีเจ้าภานายอากรทำให้สามารถเก็บอากรเพิ่มขึ้นได้หลายชนิด

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเก็บภาษีอากรค่อนข้างมากในสยาม แต่ก็ยังมีสินค้าเหลืออยู่อีกมากเพียงพอในการบริโภคและการค้าขาย สินค้าที่นำมาค้าขายนี้เป็นเครื่องนำเงินเข้าท้องพระคลังหลวงได้เป็นอย่างดี มีกำไรมาก สินค้าบางอย่างที่หายากหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงทางการเมือง หลวงจะจัดการขายเอง เกิดระบบการค้าผูกขาดและระบบพระคลังสินค้า กำไรจากการค้าของหลวงอาจแบ่งได้คือ

๑. กำไรจากการขายสินค้าประเภทต่างๆ สินค้าพวกนี้ได้จากส่วย หรือซื้อหามา เช่น ข้าว เหล็ก น้ำตาล ไม้ซุง เกลือ น้ำมะพร้าว เขาสัตว์ ฯลฯ

๒. กำไรจากการขายสินค้าบางชนิดที่หลวงเห็นว่าสำคัญหายาก หรือเกี่ยวกับความมั่นคงทางการเมือง หลวงจะจัดการขายเอง เกิดระบบการค้าผูกขาดให้ค้าขายได้เฉพาะกับรัฐเท่านั้น ได้แก่ ปืน อาวุธต่าง ๆ ลูกกระสุน เนื้อไม้ ไม้ฝาง ดีบุก เกลือสินเธาว์ ช้าง และงาช้าง

การค้าเช่นนี้ใช้ระบบการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้า มีโรงคลังสินค้าเป็นที่เก็บของส่วยและอากร เมื่อมีมากเข้าก็รวบรวมส่งไปขายหาเงินเข้าหลวง พระคลังสินค้าจึงทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการค้าขายระหว่างรัฐกับชาติต่าง ๆ เมื่อได้กำไรดี พระคลังสินค้าจึงผูกขาดการค้า ยกเว้นสินค้าที่ไม่เป็นอันตรายและหาง่าย จึงอนุญาตให้ค้ากับประชาชนได้

๓. กำไรที่ได้จากการค้าสำเภา โดยปกติจะมีการส่งสำเภาไปค้าขายกับอินเดีย จีน ชาว เมื่อขายสินค้าหมดแล้วก็บรรทุกสินค้าประเภทต่างๆ จากเมืองที่ไปค้าขายกลับมาค้าขายในอาณาจักรอีกด้วย (คมขำ ดิวังษา, ๒๕๓๑)

จึงสรุปได้ว่า รายได้ส่วนใหญ่ของรัฐมาจากการค้ากับต่างชาติ โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ การค้ากับชาติตะวันตก และการค้ากับชาติตะวันออก รูปแบบการค้าเป็นการผูกขาดโดยมีพระคลังสินค้าเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดซื้อหาสินค้า

การค้ากับชาติตะวันตกเป็นการค้ากับชาติต่าง ๆ ในภูมิภาค
แถบนี้ คือ จีน อินเดีย เปอร์เซีย ญี่ปุ่น และหมู่เกาะอินเดียตะวันออก เป็น
การค้าสืบเนื่องมาแต่โบราณ เรือสินค้าของพ่อค้าชาติต่างๆเหล่านี้จะแวะ
เข้ามายังอยุธยาซึ่งอยู่ในเส้นทางผ่าน อยุธยาจึงมีฐานะเป็นพ่อค้าคนกลาง
นอกเหนือไปจากการค้าขายสิ่งของที่ผลิตขึ้นได้ในประเทศ ยังได้จัดหาซื้อสิ่งของ
จากชาติหนึ่งเพื่อส่งต่อออกไปขายอีกที่หนึ่ง พ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าในอยุธยา
มากที่สุดคือ จีน และแขกชาติต่าง ๆ

ส่วนการค้ากับชาติตะวันตก ซึ่งเข้ามาในสมัยอยุธยา อาทิ
โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา และอังกฤษ เป็นต้น แต่ชาติที่มีอิทธิพลและ
ผลประโยชน์ทางการค้าในอยุธยามากที่สุดคือฮอลันดา การค้ากับชาติตะวันตก
เป็นลักษณะของการค้าผูกขาดระหว่างรัฐ คือระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออก
กับพระคลังสินค้า บริษัทจะเข้ามาตั้งโรงสินค้าเพื่อเลือกซื้อ และเก็บตุนสินค้านั้น
ไว้สำหรับบรรทุกเรือสินค้าของชาติตนอีกต่อหนึ่ง ปรากฏว่าฮอลันดาสามารถ
ผูกขาดการค้าหนังสัตว์ ไม้บางชนิด และสิทธิพิเศษในการซื้อดีบุก ซึ่งสินค้า
เหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดในยุโรปมาก

ปัญหาการค้าในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีสาเหตุจากระบบ
การบริหารเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้คือ พระคลัง
สินค้า ซึ่งมีขุนนางที่รับผิดชอบหลัก ๒ ท่าน คือ ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) และ
ออกญาพระเสด็จ

ลักษณะการค้าในสมัยของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ที่สำคัญ
และเป็นหลักสำหรับรายได้แผ่นดินคืออากรเก็บภาษีการค้า พ่อค้าที่เข้ามา
อย่างสม่ำเสมอ คือพ่อค้าจีนและแขก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางการค้าที่
เปลี่ยนแปลงไปหลังจากฮอลันดายึดมะละกาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๔ บรรดาพ่อค้า
เหล่านี้ไม่ต้องการแล่นเรือผ่านช่องแคบมะละกา เพราะมีกลุ่มโจรสลัดจึงเลือก
ทางขึ้นบกที่มะริด ผ่านเข้ามายังเมืองทวาย ตะนาวศรี เพชรบุรี จนถึงอยุธยา
แล้วจึงลงเรือต่อไป เส้นทางบกนี้มีด่านเก็บภาษีตลอดระยะทาง

การค้าสำเภาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีการส่งสำเภาหลวงไปค้าที่จีนในระบบค้าแบบบรรณาการ คือมีราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นไปเพื่อขายสินค้าถึง ๖ ครั้ง และส่งสำเภาไปค้ากับญี่ปุ่นปีละ ๒-๓ ลำทุกปี ทั้งที่ขณะนั้นญี่ปุ่นประกาศปิดประเทศอยู่

การค้ากับชาวยุโรปนั้น พ่อค้าที่เข้ามามีอิทธิพลทางการค้ามากที่สุดคือ ฮอลันดา เนื่องจากสามารถผูกขาดสินค้าที่สำคัญไว้ได้ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงพยายามติดต่อกับชาติตะวันตกอื่นๆ เพื่อชักชวนให้เข้ามาทำการค้าขาย เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศส แต่กิจการค้าของอังกฤษไม่สู้ดีด้วยเหตุผลหลายอย่าง ส่วนฝรั่งเศสนั้นเมื่อเริ่มเข้ามาทำการค้าก็ประสบปัญหาทางการเมือง กิจการค้าของบริษัทฝรั่งเศสจึงยุติลง กิจการค้ากับต่างชาติของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ได้ให้ความสำคัญแก่การค้ากับจีน อินเดีย และการค้าสำเภา มากกว่าการค้าย่อยภายในประเทศ

ในสมัยที่ออกญาพระเสด็จรักษากรุณตำแหน่งพระคลังสินค้า โดยมีพลคอนเป็นผู้ช่วยได้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับการค้าเช่นกรณีของเมืองมะริดซึ่งเป็นเมืองทำการค้าสำคัญริมฝั่งอันดามันของอยุธยา เกิดปัญหาการค้าเพราะโจรสลัดและเรื่องการใช้ลูกเรือ ทำให้อังกฤษประกาศสงคราม และทำลายเรือสินค้าหลวงของสมเด็จพระนารายณ์ฯ หลายลำ นอกจากนี้พลคอนได้ตรวจสอบการทำงานอย่างฉ้อฉลของเจ้าเมืองมะริด เมื่อฝรั่งเศสได้เข้ามาผูกสัมพันธ์ไมตรีนั้น พ่อค้าชาวฝรั่งเศสซึ่งได้สำรวจคลังสินค้าหลวงได้วิจารณ์ว่าไม่มีสินค้าที่มีคุณภาพและจำนวนสินค้าก็ไม่มาก ดังนั้นถึงพลคอนและสมเด็จพระนารายณ์ฯ จะพยายามให้ความสำคัญต่อการค้ากับชาติตะวันตกเพื่อชดเชยรายได้ทางการค้าที่ต้องขาดไปเพราะมีปัญหากจากการค้าและการขนส่งที่มีโจรสลัด แต่การบริหารงานและปัญหาทางการเมืองในปลายรัชกาลจนกระทั่งสวรรคต เป็นผลให้การค้ากับชาติยุโรปตกต่ำลงจนไม่อาจฟื้นฟูได้ตลอดช่วงอยุธยาตอนปลาย (คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, ๒๕๒๑ : ๑๘ - ๑๙)

นอกจากการค้าของหลวงจะนำรายได้โดยตรงเข้าสู่ราชสำนักแล้ว ยังปรากฏว่ามีรายได้เบ็ดเตล็ดอื่นๆ ที่เป็นรายได้จากค่าธรรมเนียมหรือการบริการ เช่น

๑. ของกำนัล จากการถวายของขวัญแด่พระมหากษัตริย์ ซึ่งขุนนาง พ่อค้า จะนำไปถวายในโอกาสต่างๆ หรือของกำนัลที่ชาวต่างประเทศมอบให้ในโอกาสที่เข้ามาค้าขายหรือเจริญสัมพันธไมตรี เพื่อความสะดวกในการติดต่อ

๒. เงินที่ทรงเรียกเก็บจากหัวเมืองเพื่อประกอบกิจเฉพาะกรณี เช่น การจัดส่งคณะทูต การสร้างป้อม สร้างและซ่อมแซมวัด และนำไปทำงานสาธารณประโยชน์อื่นๆ

๓. รายได้จากการริบราชบาตร ในกรณีที่ขุนนางถึงแก่กรรม ทรัพย์สินสมบัติตกเป็นของหลวง เช่น ในบันทึกของบาทหลวงเดอ แบส กล่าวถึง การริบทรัพย์สินของพระเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

๔. รายได้จากเครื่องราชบรรณาการ บรรณาการเป็นสัญลักษณ์ สภาพการเป็นเมืองขึ้นมากกว่ารายได้หลักทางเศรษฐกิจ แต่ในการแลกเปลี่ยนเครื่องราชบรรณาการนั้นก็อาจมีรายการสินค้าซื้อขายพ่วงไปด้วย

๕. รายได้จากการดำเนินงานบริการของหลวงต่อราษฎร เช่น ค่าธรรมเนียมหรือค่าฤชา สำหรับการประทับตราแสดงกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน การเป็นคดีความในศาล ผู้แพ้ต้องเสียเงินแก่ผู้ชนะ หลวงจะเก็บค่าฤชาไว้กึ่งหนึ่ง ค่าธรรมเนียมอื่น ๆ เช่น การริบทรัพย์สินฝ่ายจำเลยในเขตหัวเมือง ข้าหลวงได้รับอนุญาตให้เก็บผลประโยชน์จากการริบทรัพย์สินทางกฎหมายได้เพียงร้อยละ ๑๐ ของค่าปรับ ที่เหลือจะต้องส่งเข้าท้องพระคลังหลวง

ส่วนรายจ่ายของหลวงในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. รายจ่ายเพื่อกิจการในราชอาณาจักร เป็นรายจ่ายในการป้องกันประเทศสร้างความมั่นคงให้แก่ราชอาณาจักร รายจ่ายในพระราชกรณียกิจ

ส่วนพระองค์ ซึ่งรวมถึงรายจ่ายเพื่อกิจกรรมทางศาสนา รายจ่ายสำหรับเบี้ยหวัดเงินปีของขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์

ในช่วงต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ต้องเสริมสร้างความมั่นคงในราชอาณาจักร มีการทำสงครามใหญ่กับพม่าถึง ๒ ครั้ง และสงครามกับล้านนา ๑ ครั้ง ถึงแม้การทำสงครามจะใช้เกณฑ์กำลังคนเป็นหลัก แต่ก็ทรงต้องใช้จ่ายพระราชทรัพย์ในการเตรียมกองทัพและเสปียงอาหารไว้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ยังปรับปรุงกองทัพโดยเฉพาะกองทหารอาสาชาติต่างๆ และทหารรับจ้างชาวยุโรป ซึ่งต้องจ่ายเงินเดือนอันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงมีกองทหารส่วนพระองค์ที่เป็นชาวยุโรปถึง ๑๕๐ คน รายจ่ายสำหรับส่วนนี้เพิ่มมากขึ้นในตอนปลายรัชกาล เพราะมีการนำเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ปรับปรุงความมั่นคงของราชอาณาจักร เช่นให้มีการก่อสร้างเมืองป้อมที่มะริด บางกอก ลพบุรี สงขลาและพิษณุโลก ตลอดจนสร้างและซ่อมกำแพงเมืองสำหรับใช้กับอาวุธปืนใหญ่ที่นำเข้ามาจากยุโรป นอกจากนี้ยังต้องสั่งซื้ออาวุธปืนและกระสุนดินดำเข้ามาเป็นจำนวนมาก

พระราชกิจส่วนพระองค์นี้รวมถึงพิธีกรรมทางศาสนาและพระราชพิธีต่างๆ และรายจ่ายที่เนื่องด้วยการส่วนพระองค์ในรัชกาลนี้ เช่นมีการสร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองลพบุรีอันเป็นราชธานีที่สองของอาณาจักรอยุธยา ได้โปรดให้ก่อตั้งพระที่นั่ง ๒ องค์ คือพระที่นั่งสุทธารสวรรคย์ และพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญาปราสาท ขุดคลองไขน้ำจากทะเลชুবศรเข้ามาถึงคลองปากจั่น สระแก้ว ตกแต่งภายในพระราชวัง สร้างอ่างเก็บน้ำ น้ำพุ การประปา ซึ่งใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบตะวันตกที่ทรงว่าจ้างนายช่างชาวฝรั่งเศสและอิตาลี เข้ามาอำนวยการ นอกจากนี้ยังโปรดให้ซ่อมแซมวัดต่างๆ ในลพบุรีขึ้นใหม่

ส่วนกิจกรรมทางพระราชพิธีและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธพราหมณ์ เช่น พระราชพิธีปราบดาภิเษก พระราชพิธีถวายเพลิงพระศพ การบำเพ็ญกุศลส่วนพระองค์ และโปรดให้หล่อเทวรูปขึ้น ๔ องค์ พระราชพิธีมหาพิชัยสงคราม และพิธีศกกรรมศาสตร์ ทั้งหมดนี้เป็นพระราชพิธีเฉพาะกรณี

นอกเหนือจากพระราชพิธีทางพุทธศาสนาซึ่งทรงปฏิบัติเป็นประจำ ถึงแม้การใช้จ่ายประเพณีสามารถเกณฑ์แรงงานและส่วยจากราษฎรได้ ก็ยังคงต้องออกพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์อยู่บ้าง (คู่มือนิติบรรณาการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, ๒๕๒๑ : ๒๐)

๒. การใช้จ่ายเพื่อกิจการต่างประเทศ เนื่องจากทรงติดต่อกับการค้ากับต่างชาติในรัชกาลนี้ มีการติดต่อในระดับการทูตกับหลายประเทศสำหรับประเทศทางตะวันออก เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย ญี่ปุ่น การแต่งทูตไปเจริญไมตรี ถือเป็นการติดต่อทางการค้า เพราะทูตซึ่งคุมเรือไปนั้นได้บรรทุกสินค้าของหลวงนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าและเครื่องราชบรรณาการกลับมา ส่วนประเทศตะวันตกที่มีการติดต่อทางการทูตด้วยมีเพียงประเทศเดียวคือ ฝรั่งเศส สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงใช้จ่ายเพื่อส่งขบวนทูตและเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งมีมูลค่าจำนวนมาก เพื่อนำไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และพระราชวงศ์ถึง ๒ ครั้ง

บทที่ ๒

ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม-ฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสในรัชกาลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๑๘๑ - พ.ศ. ๒๒๕๘) กับราชสำนักสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับเป็นช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของอยุธยา ดังเช่นที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่าช่วงเวลานี้เป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้กับราชอาณาจักรสยามได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญพระราชไมตรีกับต่างประเทศ และอาจกล่าวได้ด้วยว่าการเจริญพระราชไมตรีนี้ได้ทำให้ในสมัยต่อ ๆ มาได้ใช้เป็นแนวทางสำคัญในการรับคณะราชทูตจากต่างประเทศอีกด้วย (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๓ และขจร สุขพานิช, ๒๕๒๑ : ๙๓ - ๑๒๖)

สิ่งที่น่าสังเกตคือประเทศฝรั่งเศสไม่ได้เป็นประเทศแรกของตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในสยาม เพราะก่อนหน้านั้นราว ๑๕๐ ปี ประเทศโปรตุเกสได้เดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แล้ว ทำให้อยุธยามีความคุ้นเคยกับชาวต่างประเทศอยู่พอสมควร แต่กระนั้นก็ตามระยะเวลาที่ฝรั่งเศสได้เข้ามาสร้างสัมพันธ์ไมตรีนั้นก็ดูเสมือนว่าได้ลบภาพความยิ่งใหญ่ของประเทศตะวันตกชาติอื่นจนหมดสิ้น

นักประวัติศาสตร์ได้แบ่งลักษณะการสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศสตามลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ (chronological order) โดยแสดงให้เห็นว่าลักษณะการติดต่อกับสยามนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับเวลา และวัตถุประสงค์ของผู้ที่เดินทางเข้ามาติดต่อก็เป็นหลัก โดยทั่วไปแล้วมีความ

เห็นว่าการติดต่อระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเกิดขึ้นภายใต้การติดต่อ ๓ แบบคือ การศาสนา การค้าและการทูต และการเมือง

๒.๑ ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา

หลักฐานของสังฆราชลอมแบร์ เดอ ลามอตต์ (Lambert de la Motte) ระบุเหตุผลของการเดินทางเข้ามาในสยามหรือในภูมิภาคอินโดจีน เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ ว่าเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนายังบริเวณเมืองญวน หรือตังเกี๋ย (Tonquin) และโคชินไชน่า (Cochinchine) แต่ระหว่างทางได้เดินทางผ่านมายังอยุธยา และในที่นี่เองเป็นจุดเริ่มต้นทำให้สังฆราชเดอ ลามอตต์ เกิดความสนใจเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยาม เพราะเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาและผู้คนก็เปิดรับต่อสิ่งใหม่ได้โดยง่าย (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗, ๒๔๖๕ : ๓)

ที่จริงในอยุธยามีผู้นับถือคริสต์ศาสนาจำนวนหนึ่งแล้ว เพราะบรรดาบาทหลวงชาวโปรตุเกสนักายโดมินิกัน (Dominican) และฟรานซิสกัน (Franciscan) ก็ได้เดินทางเข้ามาในสยามในช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนหน้านี้ ทั้งมีการสร้างโบสถ์คริสต์และการประกอบพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาอยู่เสมอ แม้ชาวฝรั่งเศสในยุคต่อมาที่ได้เดินทางเข้ามาในอยุธยาก็ยังได้บันทึกถึงการเผยแผ่ศาสนาของบาทหลวงโปรตุเกสไว้ด้วย ดังเช่นบาทหลวงตาชาร์ดบันทึกว่า “ที่กรุงสยามนั้นมีวัดของชาวโปรตุเกสประกอบด้วยบุคคลจำนวนมากกว่า ๔,๐๐๐ คน วัดทั้งสองแห่งนี้อยู่ภายใต้การปกครองของสังฆราชแห่งเมืองมะละกา” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๕ : ๔๐) และว่าในอยุธยามีโบสถ์อยู่ ๒ แห่งคือ โบสถ์เซนต์โดมินิก สำหรับบาทหลวงโดมินิกัน และโบสถ์เซนต์เปาโล สำหรับบาทหลวงในคณะเยซุอิต (ศิริพันธ์ ตาบเพ็ชร์, ๒๕๓๘ : ๔๔ - ๕๑)

บันทึกของแกมเฟอร์ (E.Kampher) กล่าวไว้ว่า “ทางทิศใต้มีหนทางแคบๆ ลงสู่แม่น้ำ ชาวตังซที่ตั้งโรงงานและร้านค้าที่หุรหุระสะดวกสบายบนพื้นที่แห้ง ต่ำลงไปอีกนิดบนฝั่งเดียวกันนั้น มีหมู่บ้านชาวญี่ปุ่น พะโค และ

มะละกา ผังตรงข้ามมีโบสถ์ที่เกิดจากชนพื้นเมือง ถัดออกไปเป็นที่ตั้งของโบสถ์ เซนต์โดมิงโก เป็นคณะบาทหลวงชาวโดมินิกัน ด้านหลังมีโบสถ์เล็กๆ อีกหลังหนึ่งชื่อ เซนต์ออกัสติน เป็นของบาทหลวง ๒ ท่าน ไม่ไกลจากนี้เท่าใดนัก มีโบสถ์เยซุอิตชื่อ เซนต์พอล ซึ่งเลียนแบบมาจากโบสถ์ใหญ่ในเมืองกัว” (ศิริพันธ์ ตาบเพ็ชร์, ๒๕๓๘ : ๖๕) ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีที่หมู่บ้านโปรตุเกสและหลักฐานทางประวัติศาสตร์สอดคล้องกันว่าค่ายโปรตุเกสมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน

เมื่อสังฆราชลอมแบร์ เดอ ลามอตต์เห็นว่าที่อยู่อาศัยมีความเหมาะสม ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนานั้น ก็ได้ดำเนินการในลำดับต่อไปคือ รายงานสภาพบ้านเมืองสยามไปยังศาสนจักร ซึ่งก่อนหน้านั้นมีการก่อตั้งสมณกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อ (Congrégation de la Propagande) ที่กรุงโรม โดยพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ ๑๕ (Grégoire XV) เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๖๕ เพื่อทำหน้าที่จัดหามิชชันนารีและจัดการให้คณะมิชชันนารีเดินทางออกไปเผยแผ่คริสต์ศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ได้อย่างเสรีโดยมีหลักการแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเผยแผ่ศาสนาก็เป็นเรื่องยากอยู่ มีไข้อยู่ เพราะมีการกีดขวางการทำงานเกิดขึ้นหลายแห่ง บาทหลวงอเล็กซองด์ เดอ ไรต์ (Alexandre de Rhode) ถูกกีดกันมิให้เดินทางไปเผยแผ่ศาสนาในภาคพื้น ตะวันออกแต่ให้ไปประจำที่เปอร์เซียตราบจนมรณภาพ ส่วนในตะวันออกนั้น บาทหลวงลอมแบร์ เดอ ลามอตต์และบาทหลวงปัลลูได้พยายามให้พระสันตะปาปา อเล็กซองด์ที่ ๗ (Alexandre VII) ทรงเห็นความสำคัญและความเป็นไปได้ ในการสร้างที่มั่นเพื่อเผยแผ่ศาสนา และในที่สุดแล้วพระสันตะปาปาก็ได้แต่งตั้ง ให้บาทหลวงลอมแบร์ เดอ ลามอตต์และบาทหลวง ปัลลูเป็นประมุขแห่งมิสซัง (Vicaire Apostolique) และป้องกันการบาดหมางในการใช้ชื่อของตำแหน่ง พระสังฆราชประจำมณฑล ทางกรุงโรมจึงเสียดึงให้ท่านทั้งสองดำรงตำแหน่งชื่อ สังฆมณฑลโบราณในเอเชียไมเนอร์ ซึ่งเลิกใช้ไปกว่าพันปีที่แล้ว ดังนั้นบาทหลวง ลอมแบร์ เดอ ลามอตต์จึงดำรงตำแหน่งสังฆราชแห่งเบริธ (Evêque de

Béryte) และบาทหลวงปัลลูเป็นสังฆราชแห่งเฮลิโอโพลิส (Evêque d'Héliopolis) (สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส, ๒๕๔๒ : ๔๑)

เมื่อสังฆราชทั้ง ๒ เป็นว่าบริเวณอยุธยาเป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการเผยแผ่พระคริสต์ศาสนา ก็ทำจดหมายกราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงทราบและขอพระราชทานพระราชานุญาตปฏิบัติสมณกิจ และขอพื้นที่ในการสร้างโบสถ์ขึ้น (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒, ๒๔๖๗ : ๓ - ๔) สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเห็นว่าบรรดาชาวสยามบางส่วนมีความตั้งใจนับถือศาสนาใหม่ ทั้งการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยามก็มีได้ก่อให้เกิดปัญหาระหว่างผู้คนในอยุธยา จึงพระราชทานที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาให้ก่อสร้างโบสถ์ขึ้น ซึ่งอาจเป็นบริเวณเกาะมหาพราหมณ์ก่อน แล้วหลังจากนั้นจึงได้พระราชทานที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนใต้ของเกาะเมืองให้สร้างโบสถ์ที่เรียกว่าโบสถ์เซนต์โยเซฟ และปรากฏบนแผนที่ของลาลูแบร์

หลังจากที่สังฆราชฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการสถาปนาคริสต์ศาสนาในสยาม ก็เดินทางกลับไปยังยุโรปเพื่อขอรับความสนับสนุน และให้แลกเปลี่ยนสมณทูตและทูตเพื่อประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสต่อไป เมื่อเดินทางกลับมาอยุธยาอีกครั้ง ได้พาคณะมิชชันนารีมาเพิ่มเติมเพื่อประกอบกิจด้านศาสนาต่อ และได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย นับได้ว่าจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและสยามในด้านศาสนา นำไปสู่การเจริญพระราชไมตรีในลักษณะต่อไป

รูปที่ ๒.๑ สังฆราชลอมแบร์ เดอ ลามอตต์ ([www.http://haab.catholic.or.th](http://haab.catholic.or.th))

๒.๒ ความสัมพันธ์ทางการค้า

ความสัมพันธ์ทางการค้า เป็นความสืบเนื่องจากการที่ฝรั่งเศสเห็นว่า การเผยแพร่ศาสนาในสยามมีความเป็นไปได้ และผลจากการประกาศคำสอนทางศาสนาเป็นไปในทางที่ดี ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ฝรั่งเศสจะดำเนินนโยบายทางการค้าในภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น กอปรกับในระยเวลานั้น มีปัจจัยสำคัญ ๓ ประการที่กระตุ้นให้ฝรั่งเศสประกาศนโยบายทางการค้า คือ

๑. มหาอำนาจทางการค้าเดิม เช่น ฮอลันดา และ อังกฤษ ซึ่งมีบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกเป็นของตนเองอยู่ เริ่มลดบทบาทลง เพราะมีคู่แข่งทางการค้าอื่นเกิดขึ้น เช่น พ่อค้าจระเข้ต่าง ๆ และนโยบายการค้าของประเทศต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป

๒. ประเทศฝรั่งเศสก่อตั้งบริษัทการค้าในอินเดียตะวันออกขึ้นเอง ซึ่งเป็นนโยบายของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในการแสวงหาสินค้าและตลาดการค้าในดินแดนตะวันออก บริษัทการค้านี้มีนโยบายสำคัญคือการพยายามเปิดสถานีการค้าในเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งรับและขนถ่ายสินค้าของป่าตาม

ที่บริษัทต้องการ

๓. ฝรั่งเศสต้องการกำจัดอิทธิพลของพ่อค้าคู่แข่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าอาหรับที่ดำเนินกิจการค้าขายในคาบสมุทรและระหว่างทวีป

เมื่อฝรั่งเศสเห็นว่าผลกำไรจากการค้าย่อมนำมาซึ่งความมั่งคั่งของราชบัลลังก์ จึงพยายามเปิดสถานีการค้าขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ บริษัทการค้าอินเดียตะวันออก ทำจดหมายผ่านทางคณะสังฆราชฝรั่งเศสในสยามทูลขอพระราชทานพระราชนุญาตเปิดสถานีการค้าที่อยุธยา โดยมีเดส์ลองส์ บูโร (Deslandes-Bureau) ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าสถานีการค้าคนแรก จุดประสงค์หลักคือการหาตลาดซื้อพริกไทย ดีบุก และสินค้าที่มาจากจีน ญี่ปุ่น ทั้งนี้เดส์ลองส์เห็นว่ามีการค้าขายต่างชาติดูแลอยู่ที่อยุธยาหลายค่าย ดังนั้นจะมีความเป็นไปได้ที่ฝรั่งเศสจะต้องได้รับสิทธิพิเศษกว่าชาติอื่น ๆ ดังปรากฏหลักฐานว่า “บริษัทฝรั่งเศสควรจะต้องถือว่าการค้าขายในเมืองไทยเป็นสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่บริษัทอย่างยิ่งในเวลาต่อไปภายหน้าด้วยเหตุ ๒ ประการคือ ๑ เพราะบริษัทจะได้รับความอุดหนุนและความปกครองของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งได้มีรับสั่งแก่มองซิเออร์เดแลนดหลายครั้งหลายหนว่าถ้าบริษัทได้มาตั้งการค้าขายในพระราชอาณาเขตแล้วจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากและจะได้ทรงอุดหนุนบริษัทให้ได้ทำการค้าขายอย่างสะดวกที่สุด ๒ ตั้งแต่เมืองบันต๋าได้ตกไปอยู่ในอำนาจของพวกฮอลันดา สินค้าเมืองจีน เมืองญี่ปุ่น เมืองมาเก๊า และเมืองอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ซึ่งได้เคยผ่านไปทางเมืองบันต๋าก็มารวมอยู่ที่เมืองไทยหมดแล้ว” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๐, ๒๔๗๐ : ๘๕)

ครั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงทราบข่าวเรือเลอ วอตูร์ (Le Vautour) สัญชาติฝรั่งเศส เดินทางมาถึงสันดอนปากน้ำ ก็โปรดให้ขุนนาง

ลงไปต้อนรับและให้เจ้าเมืองบางกอกยิงสลุตต้อนรับ จากนั้นก็พระราชทาน
อุปกรณ์และวัสดุในการก่อสร้างบ้านพักให้กับชาวฝรั่งเศส

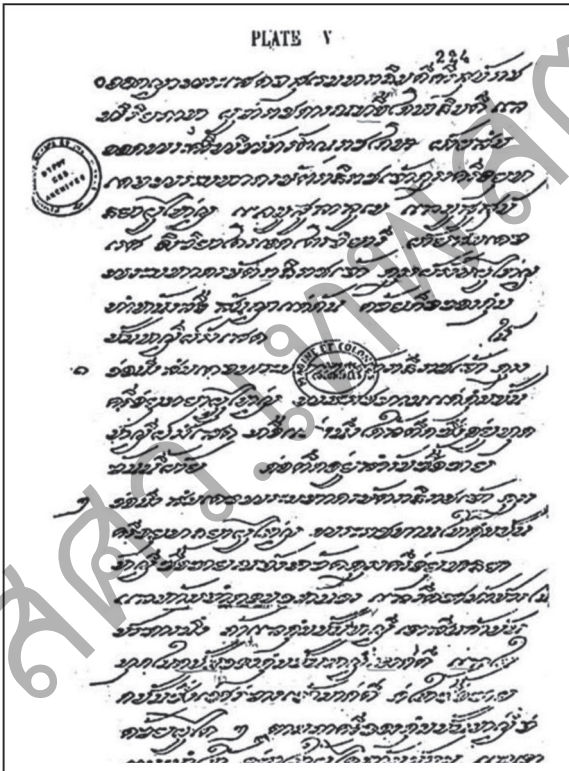
ในปี พ.ศ. ๒๒๒๗ เดส์ลองส์ บูโร ลงนามในสนธิสัญญากับ
ฝ่ายสยาม โดยมีสาระสำคัญคือฝรั่งเศสมีสิทธิขาดในการค้าขายอย่างเสรี และ
มีอำนาจในการซื้อขายทองแดงรวมทั้งผูกขาดการซื้อขายพริกไทยในราชอาณาจักร
ซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากพ่อค้าฮอลันดาในสยามที่ไม่ได้รับ
สิทธิแบบเดียวกัน เมื่อพระคลังสินค้ามีรายได้จากการผูกขาดสินค้าเพิ่มมาก
ขึ้น สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเห็นว่าการค้าและการทูตมีความเกี่ยวข้องกัน
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งราชทูตออกไปเจริญพระราชไมตรีกับ
กรุงฝรั่งเศส และแม้ว่าคณะทูตของเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ จะเข้ามาด้วยจุด
ประสงค์ทางศาสนา แต่ก็มีแนวคิดของการค้าแฝงอยู่ด้วย ดังเช่นปรากฏใน
คำสั่งของเสนาบดีฝรั่งเศส ตอนหนึ่งว่า “ในการที่โปรดให้ราชทูตไปในคราวนี้
ก็โดยมีพระราชประสงค์อีกอย่าง ๑ ที่จะให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้
ทำการค้าขายอย่างเจริญในฝ่ายประเทศอินเดีย และเพื่อจะให้สืบสวนอย่าง
ละเอียดว่าในเมืองไทยจะทำการค้าขายอย่างไรได้บ้าง...” (ประชุมพงศาวดารภาค
ที่ ๒๗, ๒๔๖๕ : ๕๕ – ๕๗)

ครั้นในปีต่อมา บริษัทการค้าฝรั่งเศสก็ได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อสัญญา
ทางการค้ากับสยามอีก แต่เพิ่มสิทธิที่ทางฝรั่งเศสจะได้รับจากการที่ทำการค้า
ในสยามมากขึ้น สนธิสัญญาลงวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ มีสาระรวม ๑๓ ข้อ
เน้นที่การค้าขายพริกไทย เครื่องเทศ ดีบุกและของป่า ทั้งฝ่ายฝรั่งเศสพยายาม
ขอเปิดสถานีการค้าเพิ่มขึ้นที่ในหัวเมืองอื่น ๆ และขอให้สยามยกเมืองสงขลา
ให้กับฝรั่งเศสด้วย

หลังจากนั้น ดูเหมือนฝรั่งเศสจะพยายามมุ่งเน้นทำการค้ามากขึ้น
คณะผู้แทนพิเศษของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และราชทูตฝรั่งเศสมีหน้าที่หลัก
ในการแก้ไขความไม่ชอบธรรมและขอสิทธิพิเศษทางการค้า โคล็ด เซเบอร์ต์
(Claude Céberet) อุปทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาใน พ.ศ. ๒๒๓๐ มีหน้าที่หลัก

ในการขอเจรจาความการค้ากับราชสำนักสยาม สัญญาการค้าฉบับนี้กระทำ
 ขึ้นในปลายปี พ.ศ. ๒๒๓๐ ต่อต้นปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ฯ
 ทรงพระประชวรและประทับที่พระราชวังเมืองลพบุรีมากกว่าที่อยู่ธยา ทั้ง
 หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดเหตุการณ์การปฏิวัติขึ้น จึงเป็นเหตุให้สัญญาฉบับนี้
 ไม่ได้บังคับใช้

รูปที่ ๒.๒ สนธิสัญญาระหว่างสยาม-ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๒๓๑ (www.sac.or.th)

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างสยามกับฝรั่งเศสนั้น พัฒนาขึ้นจากความสัมพันธ์ทางการศาสนา โดยที่ฝรั่งเศสเห็นว่าผลประโยชน์จากการค้าในสยามและในภูมิภาคตะวันออกจะนำมาซึ่งผลกำไรต่อราชสำนัก ทั้งจะเป็นตัวช่วยเสริมให้การเผยแผ่ศาสนาในดินแดนอื่นเป็นไปได้สะดวกมากขึ้น ฝรั่งเศสเห็นว่าในอยุธยานั้นมีชาวฝรั่งเศสเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น และกิจกรรมต่างดำเนินไปอย่างเสรีโดยไม่มีเงื่อนไขจำกัดแต่อย่างใด ดังนั้นถ้าได้พัฒนาการค้าระหว่าง ๒ ประเทศให้ดีขึ้นก็จะทำให้ฝ่ายฝรั่งเศสได้ประโยชน์จากสยามมากขึ้นด้วย แต่สนธิสัญญาฉบับต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสลงนามกับสยามนั้น ดูจะเป็นการแสวงหาผลกำไรให้บริษัทมาก เช่นพยายามผูกขาดสินค้าบางประเภท ที่มีราคาดีในตลาดยุโรป

นอกจากนี้ สังเกตได้ว่าผู้แทนฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาอยุธยา ในช่วงต่อจากคณะบาทหลวง เป็นผู้มีความรู้และเดินทางมาด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการเจรจาการค้าอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงผู้แทนของราชสำนักฝรั่งเศส ที่เข้ามาด้วยจุดประสงค์ทางการศาสนาและแฝงด้วยการค้าเช่นเดียวกับในระยะแรกเริ่มสัมพันธ์ จึงทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ประเทศ ดูเป็นทางการมากขึ้น

๒.๓ ความสัมพันธ์ทางการทูตและการเมือง

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่าการติดต่อกับฝรั่งเศสในช่วงรัชกาลของพระองค์นำมาซึ่งความมั่งคั่งของท้องพระคลัง และไม่มีปัญหาใดใดในการติดต่อระหว่าง ๒ อาณาจักร จึงทรงพระราชดำริแต่งตั้งทูตไปยังฝรั่งเศส เฉพาะมูลเหตุที่ไทยมีไมตรีกับฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่าเป็นเพราะการหาประเทศที่มีอำนาจมาคานอำนาจของฮอลันดา (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๗, ๒๔๖๕ : ๖ - ๑๓) แม้ว่าในระยะต่อมาการศึกษาวิเคราะห์ของนักวิชาการจะแสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสเดินทางเข้ามามีบทบาทในอยุธยาหลังจาก

ที่ฮอลันดาหมดอำนาจลงไปนานแล้ว การที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงชักจูง
ฝรั่งเศสเข้ามาในสยามจึงไม่ใช่เพื่อการคานอำนาจอย่างที่เคยเข้าใจกัน (Gille
Delouche, ๒๕๒๘)

ความสัมพันธ์ทางการทูตในระยะแรกหลังจากที่คณะมิชชันนารี
เดินทางเข้ามาในอยุธยาแล้วนั้น สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงแต่งตั้งคณะราชทูต
ชุดแรกไปยังประเทศฝรั่งเศสโดยให้โดยสารไปกับเรือไวตูร์ คณะทูตประกอบด้วย
ออกพระพิพัฒน์ราชไมตรีเป็นราชทูต ออกหลวงศรีวิศาลสุนทรเป็นอุปทูต และ
ออกขุนนครวิชัยเป็นตรีทูต ออกจากอยุธยาเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๔
แต่คณะทูตชุดนี้เดินทางไม่ไปถึงฝรั่งเศสเพราะเรือโดยสารอับปางลงที่บริเวณ
เกาะมาดากัสการ์

ในวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๒๕ สังฆราชปลื้มเข้าสู่เฝ้าสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชเพื่อทูลเกล้าถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ ๑๔
ที่ทรงขอบพระทัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ในการอนุเคราะห์การเผยแผ่ศาสนา
ของคณะบาทหลวงมิชชันนารี ครั้งนี้สังฆราชได้กราบบังคมทูลว่าคณะราชทูต
ของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ชุดแรกนั้นเดินทางไม่ไปถึงประเทศฝรั่งเศส ทำให้
สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงวิตกกังวลมาก มีพระราชดำริแต่งตั้งคณะขุนนางไปสืบ
ข่าว จึงทรงแต่งตั้งออกขุนพิชัยวาทิตและออกขุนพิชิตไมตรี เดินทางไปฝรั่งเศส
และให้บาทหลวงเบนิญ วาเชต์ (Bénigne Vachet) เป็นล่ามประจำคณะราชทูต
คณะขุนนางสยามชุดนี้มีได้อยู่เชิญพระราชสาส์นไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
แต่ได้โดยสารไปกับเรือสินค้าของอังกฤษ จึงไปขึ้นบกที่อังกฤษก่อน และได้มี
โอกาสเข้าเฝ้าพระเจ้าชาลส์ที่ ๒ แห่งอังกฤษ แล้วจึงเดินทางข้ามไปฝรั่งเศสเมื่อ
เดินทางถึงนั้นได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินผ่าน

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรง
ตั้งพระทัยที่จะเจริญพระราชไมตรี จึงทรงแต่งตั้งคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกให้
เดินทางเข้ามาที่เรือฝรั่งเศส ๒ ลำคือเรืออัวโซ (L'Oiseau) และเรือลามา

ลีญา (La Maligne) ทั้งทรงแต่งตั้งให้เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) เป็นราชทูตอัญเชิญพระราชาส่านและเครื่องราชบรรณาการมา

คณะราชทูตของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ เดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาในวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘ และได้เข้าเฝ้าถวายพระราชาส่านที่พระราชวังหลวงอยุธยาในวันที่ ๑๘ ตุลาคมปีเดียวกัน จุดประสงค์ของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์คือการโน้มน้าวให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเข้ารีตหันมานับถือคริสต์ศาสนา แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีพระดำรัสตอบไว้ว่า “ได้ทรงนับถือศาสนาอันใดนับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒๒๒๘ ปีแล้ว เพราะฉะนั้นก็จะให้พระองค์เปลี่ยนศาสนาเสีย นั้น เป็นกรที่พระองค์จะทำไปไม่ได้” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗, ๒๔๖๕ : ๗๗)

ปลายปี พ.ศ. ๒๒๒๘ คณะราชทูตเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ออกเดินทางกลับฝรั่งเศส สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งคณะราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีด้วย โดยมีออกพระวิสุทสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต ออกหลวงกลียาราชไมตรีเป็นอุปทูต และออกขุนศรีวิศาลวาจาเป็นตรีทูต คณะทูตชุดนี้ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ และได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่ง ประสพผลสำเร็จอย่างดียิ่ง (อุทร ภูมธนะ, ๒๕๕๐) โดยที่ออกพระวิสุทสุนทร (ปาน) ได้บันทึกจดหมายเหตุรายวันไว้ จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษา (ปริตี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๕)

คณะราชทูตออกพระวิสุทสุนทร (ปาน) ออกเดินทางกลับเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ พร้อมด้วยผู้แทนพิเศษฝรั่งเศสซิมง เดอ ลาตูแบร์ และอุปทูตฝรั่งเศสโคลด์ เซเบอร์ต์ และกองเรือฝรั่งเศสพร้อมด้วยนายทหารกว่าหกร้อยคน ทั้งหมดเดินทางมาถึงอยุธยาในราวปลายปี พ.ศ. ๒๒๓๐ นั้นเอง หากแต่วัตถุประสงค์ของฝ่ายฝรั่งเศสได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือไม่ได้มีจุดมุ่งหมายทางการค้าหรือการศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังมีความประสงค์ด้านการเมืองเพิ่มอีกด้วย เมื่อทหารฝรั่งเศสเดินทางมาถึงก็ได้ประจำอยู่ที่ป้อมเมืองบางกอกตามคำสั่งของฟอลคอน แต่หลังจากนั้นไม่นานพระเพทราชาก็ปฏิวัติขึ้น

อย่างไรก็ดี ก่อนที่คณะทูตฝรั่งเศสและผู้แทนพิเศษของฝรั่งเศส จะออกเดินทางกลับในปลายปี พ.ศ. ๒๒๓๐ นั้น ก็ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้า และสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็โปรดให้บาทหลวงตาซาร์ด เป็นราชทูตพิเศษอัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และถวายพระสันตะปาปาแอนโชนองต์ที่ ๑๑ (Innocent XI) ที่กรุงโรม แต่เมื่อคณะราชทูตชุดนี้ออกเดินทางไปได้ไม่นานก็เกิดการปฏิวัติผลัดแผ่นดินขึ้น สมเด็จพระนารายณ์ฯ สวรรคตในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ทั้ง ๒ ประเทศหยุดชะงักลงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับฝรั่งเศสนั้น สามารถแยกได้เป็น ๓ กลุ่ม ที่อาจมีเนื้อความเกี่ยวข้องกัน ความสัมพันธ์ทางศาสนา และทางการทูตจะเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน เนื่องจากผู้แทนของฝรั่งเศสมีบทบาทหลายประการ สมเด็จพระนารายณ์ฯ มีพระประสงค์ในการแต่งคณะทูตไปเจริญพระราชไมตรี เพราะทรงสนพระทัยในความเป็นมาและประวัติศาสตร์ ฝรั่งเศสด้วย นอกจากนี้ผลที่อยุธยาได้รับนอกจากการรู้จักชาติฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้นนั้น ก็คือศาสตร์ต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ เช่นสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ อันจะช่วยให้ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ มีชื่อเสียงโดดเด่นในทุกๆด้าน ส่วนความสัมพันธ์ทางการค้านั้น เกิดจากที่ราชสำนักฝรั่งเศสต้องการแสวงหากำไรเข้าบริษัทการค้าตะวันออกที่ฝรั่งเศส ตั้งขึ้น แต่พ่อค้าในระยะแรกก็คือทูตที่เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี จากนั้นจึงมีพ่อค้าเอกชนเดินทางเข้ามา

บทที่ ๓

เอกสารฝรั่งเศส

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

บทที่ ๓ นี้เป็นการประมวลเอกสารภาษาฝรั่งเศสที่พบในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๓) เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์และสภาพสังคมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะการศึกษาที่ผ่านมา มักใช้เอกสารภาษาฝรั่งเศสเพียงบางเล่มเท่านั้นทำให้ได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ทั้งยังไม่มี การประมวลเอกสารทางประวัติศาสตร์มาก่อน ผู้วิจัยจึงได้พยายามรวบรวม เอกสารและวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อยของเอกสารเพื่อประโยชน์ในการใช้งาน ในอนาคตเรื่องเช่นเรื่องการค้า สินค้า อาจมีเนื้อความทางด้านการติดต่อทาง การทูตบ้างแต่ไม่มากนัก

๓.๑ เอกสารฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและฝรั่งเศสเจริญก้าวหน้าตามลำดับ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน และการเดินทางเข้ามาของชาวฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้น กอปรกับความสนใจของ ชาวฝรั่งเศสที่ได้พบเห็นวัฒนธรรมอันแปลกใหม่ ในภูมิภาคตะวันออก จึงได้ เรียบเรียงบันทึกเกี่ยวกับอาณาจักรและกรุงศรีอยุธยาไว้จำนวนหนึ่ง ในทาง กลับกัน ยังมีชาวฝรั่งเศสบางคนสนใจเรื่องราวความเป็นไทยอย่างยิ่ง และได้ นำเอกสารภาษาไทยกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสด้วย

ความสนใจนี้นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความสนใจวัฒนธรรมต่างแดนที่ แปลกใหม่ บาทหลวงมิชชันนารี นักเดินทางและพ่อค้าที่ต่างก็มีโอกาสผ่านมายัง ภูมิภาคตะวันออก จะต้องรายงานสิ่งที่ตนพบเห็นในทำนองบันทึกช่วยจำอันจะ

ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกิจการของตน ดังนั้นบันทึกของวันวลิต (Van Vliet), ซิมง เดอ ลาลูแบร์, นิโกลาส์ แซร์แวงส (Nicolas Gervaise), แกมเฟอร์ จึงให้รายละเอียดของภาพต่าง ๆ ในสังคมไว้อย่างมากมาย เช่น ภาษา การแต่งกาย ชีวิตความเป็นอยู่ พิธีกรรมของชาวบ้าน สัตว์ต่าง ๆ ยานพาหนะ การค้าขาย และเปลี่ยนรวมไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แม้ว่าบางคนจะมีโอกาสเข้ามาเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ก็ตาม (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๑)

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช (ขจร สุขพานิช ๒๕๒๓ : ๑๕๒ – ๑๗๕) เสนอว่าเอกสารภาษาต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีจำนวนมาก และมีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย เอกสารภาษาฝรั่งเศสมีทั้งที่เรียบเรียงโดยบรรดาสังฆราชบาทหลวงฝรั่งเศส พ่อค้า และกลุ่มทหาร โดยที่ศาสตราจารย์ขจรได้ระบุรายชื่อเอกสารภาษาฝรั่งเศสจำนวน ๑๕ รายการไว้ (ขจร สุขพานิช, ๒๕๒๓ : ๑๗๐)

ผู้วิจัยสังเกตว่าเอกสารภาษาฝรั่งเศสเหล่านี้แม้ว่าจะเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็ตาม แต่บางฉบับก็ได้รับการตีพิมพ์หลังจากนั้นนานมาก เช่นบันทึกของบาทหลวงเดอ แบส ที่เกี่ยวกับชีวิตของเจ้าพระยาวิไชยนทร์กว่าที่จะพบต้นฉบับที่หอสมุดแห่งชาติกรุงโตเกียวก็เป็นช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ แล้ว ซึ่งพิมพ์หลังจากเหตุการณ์กว่า ๒๐๐ ปี แสดงให้เห็นว่ามีเอกสารภาษาฝรั่งเศสตกค้างตามที่ต่าง ๆ อยู่อีกจำนวนมาก ดังเช่นที่กรุงโตเกียว หรือที่กรุงเฮก (Hague) ประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งหลังจากเกิดการปฏิวัติในอูยูยาในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ นั้น กองทหารฝรั่งเศสที่เดินทางกลับไปถูกชาวฮอลันดาจับกุมที่แหลมกู๊ดโฮป (Good Hope) และนำตัวไปคุมขังที่เมืองมิดเดิลเบิร์ก (Middleburg) ทำให้ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์มีเอกสารที่เกี่ยวกับสยามอยู่จำนวนหนึ่ง

ส่วนที่ประเทศฝรั่งเศสมีการจัดเก็บรักษาเอกสารไทยที่มีอายุเก่าถึงสมัยอยุธยาไว้เป็นจำนวนมาก (Laurent HENNEQUIN, 2539 : 156 – 167) ทั้งที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดเอกชนต่าง ๆ

ซึ่งบรรณานิทัศน์ที่ชาวฝรั่งเศสได้ทำให้มีความสำคัญและมีประโยชน์มาก (Le Mis de Croizier, 1883) หรือบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส (Bibliothèque Nationale de Paris. n.d., n.p.) นอกจากนี้ยังอาจพบเอกสารไทยได้ที่หอจดหมายเหตุของประเทศอื่นอีกด้วย เช่นหอจดหมายเหตุ กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์กมีรายการหนังสือภาษาไทยจัดเก็บไว้จำนวนหนึ่ง (George Coedès, 1966 : 96 – 105)

ช่วงเวลาที่ศาสตราจารย์ขจรได้เรียบเรียงบทความชิ้นนี้ขึ้น สามารถสืบค้นรายชื่อเอกสารต่าง ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เป็นจำนวน ๑๕ ฉบับ แต่ในปัจจุบันนี้มีการค้นพบเอกสารเพิ่มเติมอีกจำนวนหนึ่งหรือมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและสยาม ทำให้เกิดความสนใจในคุณค่าของเอกสารมากขึ้นและค้นหาเอกสารต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

ในงานศึกษานี้ ผู้วิจัยกำหนดว่าเอกสารในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอาจรวมถึงเอกสารที่ได้รับการตีพิมพ์หลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ในพ.ศ. ๒๒๓๑ แล้วก็เป็นได้ เพราะในบางกรณีที่ผู้บันทึกได้เข้ามาในอยุธยาในระหว่างรัชกาลแต่เดินทางกลับไปก่อน ดังนั้นเอกสารบันทึกจึงได้รับการตีพิมพ์หลังจากนั้น (The Siam Society, 2013) จึงเป็นสาเหตุให้เอกสารบางฉบับถูกค้นพบหลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นานหลายร้อยปี หรือได้รับการตีพิมพ์หลังจากนั้นนานพอสมควร ในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่าจะอยู่ในชุดเอกสารสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้ นอกจากนี้ เอกสารภาษาฝรั่งเศสหลายฉบับได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว และจัดพิมพ์ทั้งในประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ หรือแยกพิมพ์เป็นเล่ม จากเอกสารภาษาฝรั่งเศส ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

๑. ข้อมูลที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีจำนวนมากพอสมควร และอาจนับได้ว่ามีมากที่สุดที่สุดในบรรดาประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาด้วย ก่อนหน้านี้นี้แม้ว่าจะมีชาวต่างชาติเข้ามาและ

บันทึกเอกสารไว้บ้างก็ตาม แต่ก็ยังมีปริมาณไม่มากเท่าเอกสารในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๒. ในแง่ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ จะเห็นว่าช่วงเวลาของการบันทึกเอกสารมากที่สุดคือราว ๘ ปีสุดท้ายของรัชกาล เพราะเวลานับเป็นจุดเริ่มต้นที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงส่งราชทูตไปฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการและเป็นช่วงเวลาทีพอลคอนมีบทบาทในราชสำนักมากที่สุด

๓. เอกสารในช่วง ๘ ปีสุดท้ายของรัชกาลอาจเห็นได้ว่ามีผู้เรียบเรียงที่หลากหลายกลุ่ม เพราะชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในช่วงดังกล่าวมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีอาชีพและหน้าที่ความรับผิดชอบต่างกันไปในสยาม ทำให้ต่างคนก็บันทึกเรื่องราวของสยามไว้ ส่วนเหตุการณ์ปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ซึ่งเกิดการปฏิวัติขึ้นนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าแม้จะเป็นเรื่องการทหารโดยตรง แต่เอกสารฝรั่งเศสเช่น เอกสารการค้า หรือการศาสนาก็บันทึกไว้เช่นกัน เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบต่อชาวฝรั่งเศสในอาณาจักรทั้งหมด

๔. เอกสารบางฉบับ เป็นเอกสารประเภทสารานุกรม ซึ่งให้ข้อมูลแตกต่างจากเอกสารอื่น เพราะให้ข้อมูลที่เรียบเรียงมาจากเอกสารอื่น ทั้งที่เป็นภาษาฝรั่งเศสและภาษาตะวันตกเช่นอังกฤษ เยอรมัน ฯลฯ ผู้วิจัยเห็นว่าเอกสารนี้มีความสำคัญในแง่ของการรวบรวมข้อมูล แต่ไม่ใช่เอกสารปฐมภูมิ เพราะผู้เขียนไม่ได้เดินทางเข้ามาในอยุธยาโดยตรง เพียงแต่ใช้เอกสารอื่นประกอบการเขียนเท่านั้น

๕. เอกสารบางฉบับเป็นเอกสารที่ได้รับการพิมพ์หลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ มาก เพราะมีเหตุการณ์ที่ไม่ปกติเกิดขึ้นในอยุธยา ทำให้บทบาทของชาวฝรั่งเศสลดลงและกระจัดกระจายไปตามเมืองต่าง ๆ บางคนนำเอกสารของตนที่เรียบเรียงไว้กลับไปด้วยทำให้เกิดการตีพิมพ์หลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนานมาก โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๓๑ – ๒๒๓๓ มีเอกสารเกี่ยวกับการปฏิวัติในปลายรัชกาลหลายฉบับ

๓.๒ ประวัติศาสตร์นิพนธ์เอกสารภาษาฝรั่งเศส

เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่นำเสนอในครั้งนี้เป็นเอกสารชั้นต้นที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง ในแง่ของหลักฐานประวัติศาสตร์นับได้ว่าเป็นเอกสารร่วมสมัยที่มีคุณค่าในการบันทึก เพราะได้พรรณนาเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในเกือบทุกด้าน ทั้งสภาพสังคม ราชสำนัก การติดต่อทางศาสนา การเจรจาทางการค้า การสู้รบเมื่อปลายแผ่นดิน ฯลฯ จึงเห็นได้ว่าเอกสารฝรั่งเศสจำนวนมากเช่นนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยอย่างไม่ต้องสงสัย

เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่ผู้วิจัยรวบรวมได้ทั้ง ๓๖ ชิ้น บางฉบับได้รับการแปลเป็นภาษาไทย และพิมพ์ในที่ต่างกัน ทั้งที่เป็นหนังสือของหน่วยงานรัฐและเอกชน ดังนั้นบางฉบับจึงไม่อาจทราบได้อย่างชัดเจนว่ามีการพิมพ์แล้วกี่ครั้งและโดยผู้ใด อย่างไรก็ตามในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้จัดหมวดหมู่เอกสารภาษาฝรั่งเศส และนำเสนอประวัติที่มาของผู้เขียน และสังเขปของเอกสารนั้น เพื่อให้ทราบว่าเอกสารในหมวดนั้น ๆ กำหนดอายุได้ช่วงใดและมีความโดดเด่นในเนื้อหาในทิศทางใด ผู้วิจัยกำหนดการแบ่งกลุ่มเอกสารภาษาฝรั่งเศสทั้งหมดออกเป็น ๗ กลุ่ม ดังนี้

๓.๒.๑ เอกสารทางการศาสนา

เอกสารทางศาสนามีพื้นฐานของการบันทึกอยู่ที่การเผยแพร่ความสำเร็จและปัญหาหรืออุปสรรคของการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยาม ผู้เขียนทั้งหมดเป็นคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในระยะเวลาต่างกัน ในระยะแรกที่บาทหลวงฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในสยาม บางท่านได้แสดงความสนใจในการศึกษาเรียนรู้สังคมสยามอยู่บ้าง เช่นสังฆราชหลุยส์ลาโน (Louis Laneau) ซึ่งนับได้ว่าเป็นมิชชันนารีฝรั่งเศสรุ่นบุกเบิกงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาในสยาม

หลุยส์ ลาโนเกิดเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๘๑ บวชเป็นพระในนิกายเยซูอิต (Jésuite) และเดินทางถึงสยามเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม

พ.ศ. ๒๒๐๗ ขณะมีอายุ ๒๖ ปี เมื่อตั้งถิ่นฐานอยู่ในสยามแล้วได้ทำงานรับใช้ พระศาสนาอย่างเต็มความสามารถพร้อมกับได้ศึกษาภาษาสยามทั้งการพูด – เขียนในระดับดี จนสามารถใช้ทักษะทั้ง ๒ ได้อย่างคล่องแคล่ว ท่านลาโนได้รับการอภิเษกเป็นสังฆราชเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๒ แทนตำแหน่งเดิมที่ว่างลง

สังฆราชท่านนี้นับได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีความสนใจในภาษาไทย เป็นพิเศษ อาเดรียง โลเนย์ (Adrien Launay) ระบุว่าท่านเป็น “ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและศาสนาของชาวสยามอย่างลึกซึ้งโดยศึกษาจากพระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญที่สุดของเมืองอยุธยา พระสังฆราชลาโนได้แต่งตำราไวยากรณ์และพจนานุกรมสยาม – ละตินขึ้นอย่างละหนึ่งเล่ม ๑” (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒ : ๕๔-๕๕) ซึ่งควรนับได้ว่าเป็นหนังสือไวยากรณ์ภาษาไทยเล่มแรกที่เขียนขึ้นโดยชาวต่างประเทศ (วีรฉัตร วรรณดี, ๒๕๓๐ : ๗๐ – ๘๐) ครั้นเมื่อความรู้ภาษาไทยของท่านแตกฉานแล้ว ก็ได้เรียบเรียงหนังสือขึ้นอีกถึง ๒๖ เล่ม ส่วนใหญ่เป็นคำสอนศาสนา หนังสือสวดภาวนา เช่น บุจฉาวิสันนาว่าด้วยพระคริสต์ธรรมและพุทธศาสนา, อรรถกถาอธิบายศีล, ประวัตินักบุญ เป็นต้น เอกสารเหล่านี้เขียนด้วยภาษาไทยแต่ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปหมดแล้วตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยา

นอกจากนี้ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดฯ ให้สังฆราชลอมแบร์ เดอ ลา มอตต์ เข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลเรื่องราวทางคริสต์ศาสนา “พระสังฆราชได้ทูลเกล้าฯ ถวายสมุดภาพเป็นเรื่องราวมหัศจรรย์ของชีวิตและการถูกทรมานของพระเยซูผู้เป็นเจ้าของ ภาพอัครสาวกทั้งสิบสอง ผู้เขียนคัมภีร์ ผู้ก่อตั้งคณะมิสซังต่างประเทศและนักบุญที่มีชื่อเสียงของพระศาสนา บาทหลวงลาโนได้แทรกกระดาษเขียนคำอธิบายแต่ละภาพเป็นภาษาสยามไว้ในสมุดภาพนั้นด้วย” (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒ : ๕๐)

หนังสือสำคัญอีกเล่มหนึ่งที่แสดงถึงความสนใจของสังฆราชลาโน คือ บุจฉาวิสันนาว่าด้วยพระคริสต์ธรรมและพุทธศาสนา ซึ่งเสรี พงศ์พิศ (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๒๗ : ๓๔) ให้ความเห็นว่า “ท่านเขียนหนังสือเล่มนี้ตาม

แบบอย่างของนักปรัชญาสมัยกลาง ที่มียกเอาความคิดของคูดู้ต่างสำนัก
หาเหตุผล ทักล้างและสรุปความถูกต้องหรือเอาความเหนือกว่าของตน วิธีนี้
เป็นที่นิยมแพร่หลายอีกครั้งหนึ่งเมื่อเกิดนิยายโปรแตสแตนท์ขึ้นมาในกลาง
ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นลักษณะการโต้ว่าที่ทางศาสนา ท่านลาโนเขียนขึ้นเพื่อเป็น
แนวทางในการสอนหลักธรรมทางศาสนาคริสต์ เป็นคู่มือสำหรับบาทหลวงและ
ครูสอน” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าลักษณะการเขียนเช่นนี้เป็นที่มาของการบันทึก
ข้อปุจฉาวิสัชนาในประเพณีมีพระราชปุจฉาซึ่งเอกสารที่พบเก่าที่สุดมีอายุอยู่
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อบรรดามิชชันนารีฝรั่งเศสมีความใกล้ชิดกับสังคมไทย
มากขึ้น จึงปรากฏผลงานรายงานต่าง ๆ ที่คณะมิชชันนารีส่งไปยังกระทรวง
การเผยแผ่ศาสนา กรุงปารีส และที่คณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส (Missions
Etrangères de Paris - M.E.P.) แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้บันทึกจะเป็นบาทหลวง
หรือมีความเกี่ยวข้องกับศาสนจักร แต่ก็มิได้หมายความว่ามีความตั้งใจที่
จะบันทึกเรื่องเกี่ยวกับการเผยแผ่ศาสนาเสมอไปไม่ กลับปรากฏว่ามีบาทหลวง
ที่เข้ามาในสยามในช่วงปลายรัชกาลที่สนใจการเมืองของอยุธยามากกว่าการ
เผยแผ่ศาสนา เอกสารภาษาฝรั่งเศสในระยะแรกที่บาทหลวงมิชชันนารีรายงาน
กิจการศาสนาไปยังฝรั่งเศสคือ

๑. บันทึกรายงานของ Jacques de Bourge เรื่อง Relation
du voyage de Mgr. l'Evêque de Beryte, vicaire apostolique du
royaume de la Cochinchine, par la Turquie, la Perse, les Indes etc..
jusqu'au royaume de Siam et autres lieux พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๐๙
(Jacques de Bourge, 1666)

ฌาร์ค เดอ บัวร์ช เป็นมิชชันนารีรุ่นแรกของคณะมิสซังต่าง
ประเทศกรุงปารีสที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นผู้ประสานงานกับ
ฝรั่งเศสในการส่งมิชชันนารีเข้ามาในสยาม โดยที่เมื่อสังฆราชเดอ เบริช มอง
เห็นความเป็นไปได้ในการเผยแผ่ศาสนาในอยุธยา จึงตัดสินใจส่งฌาร์ค เดอ บัวร์ช

กลับไปยังประเทศฝรั่งเศสในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๒๐๖ และให้นำสาส์นไปกราบทูลแต่พระสันตปาปาที่กรุงโรมด้วย ต่อเมื่อมาร์ค เดอ บูร์ช เดินทางกลับมาใน พ.ศ. ๒๒๑๑ แล้วกิจการของการเผยแผ่ศาสนาในอยุธยาก็เจริญก้าวหน้าขึ้น เช่นมีดำริก่อตั้งโรงเรียนแบบคริสต์ มีตำราเรียนเกิดขึ้น รวมทั้งเกิดการแปลหนังสือคำสอนศาสนาจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทยด้วย (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗, ๒๔๖๕ : ๗)

บันทึกของมาร์ค เดอ บูร์ช คือ Relation du voyage de Mgr. l'Evêque de Beryte, vicaire apostolique du royaume de la Cochinchine, par la Turquie, la Perse, les Indes etc.. jusqu'au royaume de Siam et autres lieux หรือบันทึกการเดินทางของสังฆราชแห่งเบริชในราชอาณาจักรโคชินไชน่า ผ่านทางตุรกี ชมพูทวีปจนถึงราชอาณาจักรสยาม บันทึกฉบับนี้แปลเป็นภาษาไทยในชื่อจดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบริช ประมุขมิสซังสุ่ออาณาจักรอินโดจีน โดยประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี (ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี, ม.ป.ป.)

๒. บันทึกของฟรองซัวส์ ปัลลู (François Pallu) เรื่อง Relation abrégée des Missions des Evêques français envoyés aux Royaumes de la Chine, Cochinchine, Tonquin et Siam (François Pallu, 1674)

ฟรองซัวส์ ปัลลู (François Pallu) หรือสังฆราชแห่งเฮลิโอโพลิส (Evêque d'Heliopolis) เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๖๙ และมรณภาพในปีพ.ศ. ๒๒๒๗ ได้รับการเลือกเป็นมิชชันนารีเดินทางไปยังเอเชียโดยบาทหลวงอเล็กซองด์ เดอ โรดส์ ซึ่งเขาได้เดินทางไปพร้อมกับสังฆราชลอมแบร์ต เดอ ลา มอตต์ และสังฆราชอิก์นาซ โคโตเลนติ ทั้งสามเป็นหนึ่งในสมาชิกกลุ่มแรกที่ก่อตั้งคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส ภายหลังจากการเผยแผ่ศาสนาในอินเดียและเปอร์เซีย ในปีพ.ศ. ๒๒๐๓ - พ.ศ.๒๒๐๕ ท่านปัลลูก็ได้เดินทางมายังอยุธยาประมาณปี พ.ศ.๒๒๐๗ พร้อมผู้ติดตามอีกจำนวนเก้าคน ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ นายแพทย์แว็งซองด์

เมื่อมาถึงอยุธยา ฟรอนซ์ว็ส ป็ลลูและลอมแบร์ต เดอ ลามอตต์ ได้ร่วมกันก่อตั้งโบสถ์และโรงเรียนที่อยุธยาในช่วงปีพ.ศ. ๒๒๐๘ – พ.ศ. ๒๒๐๙ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็ได้พระราชทานพื้นที่แห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา และบริเวณย่านชาวโคชินไชน่าที่เรียกว่า “บ้านปลาเห็ด” และทรงอุปถัมภ์ให้นักเรียนชาวสยามได้เข้าไปร่วมเรียนด้วย (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒ : ๔๙)

ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๒๑๐ ฟรอนซ์ว็ส ป็ลลูเดินทางกลับไปฝรั่งเศส และได้เดินทางกลับมายังสยามอีกครั้งในปีพ.ศ. ๒๒๑๖ ก่อนจะเดินทางต่อไปยังตั้งเกีย แต่เรือประสบกับพายุจนเปลี่ยนเส้นทางมายังมะนิลา และถูกพวกสเปนจับกุมและส่งไปขึ้นศาลที่เมืองอคาปุลโก (Acapulco) ในเม็กซิโก ต่อมาก็ได้รับการปล่อยตัวและก็ได้เดินทางไปยังสยามอีกครั้งในปีพ.ศ. ๒๒๒๕ กระทั่งปีพ.ศ. ๒๒๒๗ ก็ได้เดินทางถึงประเทศจีนและทำหน้าที่ดูแลศาสนจักรโรมันคาทอลิกแห่งเมืองฟูโจว (Fuzhou) ก่อนจะมรณภาพในปีเดียวกัน

บันทึกของป็ลลูเรื่องบันทึกเกี่ยวกับงานมิสซังต่างประเทศในสยาม ยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด

๓. บันทึกของเบนิญ วาเชต์ (Bénigne Vachet) เรื่อง *Mémoire pour servir à l'histoire générale des missions et aux archives du séminaire de Paris* (Bénigne Vachet, 1913)

บาทหลวงผู้นี้เป็นมิชชันนารีในคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส เคยเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๒๑๔ ไปอยู่ในเวียดนามได้ราว ๑๒ ปี ใน พ.ศ. ๒๒๒๗ สมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดเกล้าให้กำกับขุนนางไทยคณะที่สองซึ่งประกอบด้วยคณะออกขุนพิชัยวาทิตและออกขุนพิชิตไมตรีไปฝรั่งเศส เพื่อไปสืบข่าวราชทูตชุดแรกที่ส่งไปเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔ (ค.ศ. ๑๖๘๐) แต่ไปเรือแตกหายสาบสูญ บาทหลวงวาเชต์กลับมากกรุงศรีอยุธยาพร้อมราชทูตเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ และหลังจากนั้นได้กลับไปฝรั่งเศสอีกครั้งพร้อมกับคณะราชทูตโกษาปาน ซึ่งได้เป็นผู้ติดตามช่วยเหลือราชทูตไทยโดยตลอด

รูปที่ ๓.๑ บาทหลวงวาเซต์ (ขวามือของภาพ) เมื่อเป็นล่ามที่ประเทศฝรั่งเศส พร้อมกับคณะทูตโกษาปาน (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๕)

งานเขียนของบาทหลวงวาเซต์คือบันทึกที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการศาสนาระหว่างฝรั่งเศสกับสยามโดยเฉพาะได้มีบทบาทสำคัญในฐานะล่ามประจำคณะราชทูตสยามที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ปัจจุบันยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๔. บันทึกของหลุยส์ ลาโน (Louis Laneau) เรื่อง *Lettre de monsieur l'évêque de Metellopolis, vicaire apostolique de Siam, au supérieur et aux directeurs du Séminaire des Missions Etrangères et...* (Louis Laneau, 1690)

๕๔ : สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สังฆราชลาโน หรือสังฆราชแห่งเมเทลโลโปลิส (l'Evêque de Metellopolis) เป็นมิชชันนารีที่เข้ามารับหน้าที่แทนสังฆราชอิกน่าซ โคโตเลนดิ (Ignac Cotolendi) ที่มรณภาพที่อินเดียเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๐๕ หลุยส์ ลาโน เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๘๐ และมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๒๓๙ ได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆราชเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๑๒ และถูกส่งตัวมายังดูแลชุมชนชาวคริสต์ในสยาม และได้รับตำแหน่งหัวหน้าคณะมิชชันนารีในอินโดจีน ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆราชประจำอยุธยาในปี พ.ศ.๒๒๑๗ และดูแลสามเณรลัทธิที่อยุธยาด้วย ทั้งยังเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ ส่งคณะทูตไปยังฝรั่งเศส

เมื่อเกิดการปฏิวัติโดยพระเพทราชาในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ท่านลาโนและคณะมิชชันนารีถูกจับกุมเป็นตัวประกันต่อรองการเจรจาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ก่อนจะได้รับอิสระในปีพ.ศ. ๒๒๓๔ (ค.ศ. ๑๖๙๑) และมรณภาพในอยุธยาปีพ.ศ. ๒๒๓๙

จดหมายเหตุของหลุยส์ ลาโนเป็นจดหมายเหตุที่เขียนถึงผู้อำนวยการคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส ยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๕. หนังสือของโจอาคิม บูเวต์ (Joachim Bouvet) เรื่อง Voyage de Siam du père Bouvet (Joachim Bouvet, 1963)

หนึ่งในคณะมิชชันนารีเยซูอิตที่มีความรู้ในเรื่องคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ที่ตั้งใจจะเดินทางไปประกอบภารกิจที่ประเทศจีนในปีพ.ศ. ๒๒๓๐ และได้แวะพักที่สยามระหว่างการเดินทาง โจอาคิม บูเวต์เป็นผู้ร่วมถวายนามบรรยายแก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อทอดพระเนตรจันทร์บุรพราคาที่ลพบุรีในปี พ.ศ. ๒๒๓๑

ผลงานเขียนของโจอาคิม บูเวต์คือบันทึกการเดินทางในสยามของบาทหลวงบูเวต์ ซึ่งยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๖. หนังสือของอาเดรียง โลเนย์ (Adrien Launay) เรื่อง Histoire de la mission de Siam 1662 – 1811 (Adrien Launay, 1920)

หนังสือเรื่องประวัติการเผยแผ่ศาสนาในสยาม ค.ศ. ๑๖๖๒ – ๑๘๑๑ Histoire de la mission de Siam 1662 – 1811 ซึ่งบาทหลวง อาเดรียง โลเนย์ รวบรวมพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นการรวบรวมเอกสาร ขึ้นต้นจากคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส ที่ยังไม่ได้รับการแปลมาจัดหมวดหมู่ขึ้นต่อมาแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่าเรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวง ฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งรวมพิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ นี้ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการศาสนาในช่วงแรกระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม รวมทั้งการพระราชทานสิทธิในที่ดินให้แก่บาทหลวงฝรั่งเศสเพื่อก่อสร้างที่พักและโบสถ์โรงพยาบาลที่อยู่ชยา จากนั้นเป็นเนื้อหาในช่วงการเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสโดยมีคณะบาทหลวงเป็นผู้ประสานงานต่างๆ

๓.๒.๒ เอกสารทางการทูต

เอกสารทางการทูตภาษาฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับสยามมีความสำคัญมาก เพราะเป็นเอกสารทางการที่ผ่านกระบวนการเรียบเรียงอย่างเป็นระบบ ทั้งปรากฏความตั้งใจของฝ่ายฝรั่งเศสในการปฏิบัติการในสยามหรือมอบหมายภารกิจให้ผู้แทนฝรั่งเศสทำงานให้ลุล่วง ในช่วงของการเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศสยาม มีราชทูตฝรั่งเศส (Ambassadeur) และผู้แทนพิเศษ (Envoyé Extraordinaire) ของฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาเจรจาความในสนธิสัญญาทั้งการศาสนาและการค้า เอกสารที่เรียบเรียงในกลุ่มนี้คือ

๑. บันทึกรของราชทูตเซอวาเลียร์ เดอ ชอ몽ต์ (Chevalier de Chaumont) เรื่อง Relation de l'Ambassade de M. le chevalier de Chaumont à la cour du roi de Siam, avec ce qui s'est passé de plus remarquable durant son voyage (Chevalier de Chaumont, 1687)

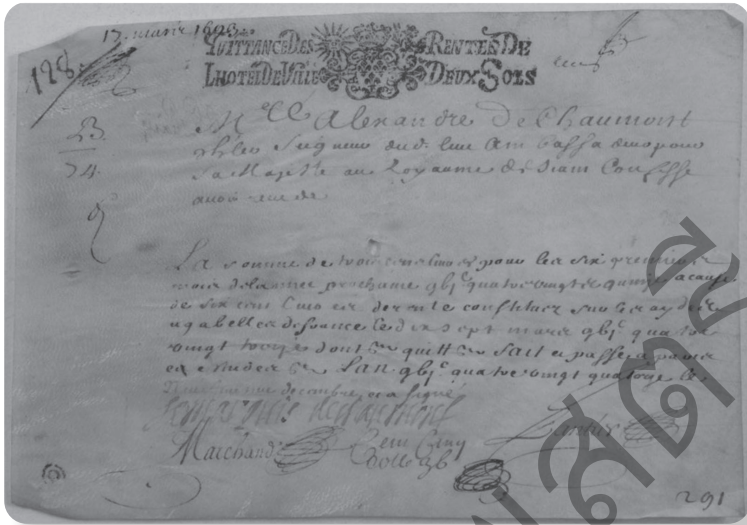
เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่ได้นำคณะทูตชุดแรกอันประกอบด้วยบาทหลวงเดอ ชัวซี (François Timoléon de Choisy) บาทหลวงตาชาร์ด (Guy Tachard) เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาเพื่อทำสัญญาค้าขาย และโน้มน้าวให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แต่คณะราชทูตชุดนี้ก็กลับประสบความสำเร็จในด้านการเจริญสัมพันธไมตรีและการทำสัญญาค้าขายระหว่างกันเท่านั้น เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ จึงได้เดินทางกลับฝรั่งเศส

รูปที่ ๓.๒ ภาพเขียนเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่อยุธยา (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘)

รูปที่ ๓.๓ ต้นฉบับลายมือบันทึกของเซอร์วาเลียร์ เดอ โซมองต์
(http://www.wayfarersbookshop.com/show_details.php?txtBOOK=146)

ในการเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้ เซอร์วาเลียร์ เดอ โซมองต์ ได้เขียนบันทึกไว้ ซึ่งปัจจุบันได้รับการแปลเป็นภาษาไทยชื่อ จดหมายเหตุทูตฝรั่งเศสแลโปรตุเกส เข้ามาเมืองไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตีพิมพ์ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ ร่วมกับ จดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์ บันทึกของเดอ โซมองต์เริ่มตั้งแต่วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ เมื่อเดินทางออกจากเมืองแบรสต์ ประเทศฝรั่งเศส จนถึงวันที่ ๒๒ ธันวาคม ปีเดียวกัน รวมทั้งมีพระสมณสาส์น ของพระสันตะปาปาเคลมองต์ ที่ ๙ (Clément IX) ที่ส่งมาถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย

๓.๒.๓ เอกสารทางการค้า

เมื่อฝรั่งเศสเปิดสถานีการค้ากับสยาม หลังจากที่มีการก่อตั้งบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส ทำให้มีพ่อค้าและสินค้าจากตะวันตก เข้ามาในอยุธยาเพิ่มมากขึ้น การค้าที่สำคัญของบริษัทฝรั่งเศสยังเป็นผลผลิตของป่าและเครื่องเทศที่ทำราคาได้ดีในภูมิภาคตะวันตก และเป็นการพยายามแย่งตลาดการค้าของฮอลันดา อย่างไรก็ตามการค้าของฝรั่งเศสดูเหมือนไม่รุดหน้ามากนัก เพราะฮอลันดาได้ควบคุมเส้นทางการค้าและเมืองการค้าต่าง ๆ ไว้ก่อนหน้า ทั้งสนธิสัญญาที่ฮอลันดาได้เคยทำไว้ก่อนก็ยังมีผลบังคับใช้ สินค้าเช่น รังนก ดีบุก พริกไทย ล้วนเป็นสินค้าผูกขาดของบริษัทการค้าฮอลันดา เมื่อฝรั่งเศสต้องการทำการค้านั้น ก็ได้สำรวจแล้วเห็นว่าสยามมีแร่ดีบุกที่มีคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการของตลาดในยุโรปเช่นกัน จึงพยายามขอผูกขาดดีบุกในสยาม

ด้วยเหตุที่การติดต่อระหว่างสยาม-ฝรั่งเศสในช่วงต้น เป็นไปเฉพาะทางด้านศาสนา คือความพยายามให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเข้ารับศาสนา ทำให้เนื้อหาทางการค้าไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเองก็พระราชทานสิทธิให้พ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาค้าขายและตั้งสถานีการค้าได้ จนกระทั่งเกิดสนธิสัญญาการค้าขึ้นในปลายรัชกาล เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องกับการค้านี้มี ๒ ฉบับคือ

๑. เอกสารของโรแบร์ต ชาลล์ (Robert Challe) เรื่อง *Journal d'un voyage fait aux Indes Orientales* (Robert Challe, 1688)

โรแบร์ต ชาลล์ เป็นผู้แทนบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสที่ค้าขายระหว่างอยุธยากับฝรั่งเศสโดยมีศูนย์กลางในการค้าอยู่ที่อินเดียและที่เมืองปอนดิเชรี รายงานของบริษัทฝรั่งเศสเกี่ยวข้องโดยตรงกับลักษณะการทำการค้า รายชื่อบุคคลที่ต้องติดต่อ และรายการสินค้า ตลอดจนจรรยาบรรณและการต่อรองสินค้าต่างๆ ตามที่ฝรั่งเศสได้รับสิทธิจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม

โรแบร์ต ซาลส์เขียนหนังสือเล่มหนึ่งที่รายงานลักษณะการค้า
ในบูรพทวีปไว้คือ Journal d'un voyage fait aux Indes Orientales หรือ
บันทึกการเดินทางในบูรพทวีป ซึ่งยังไม่ได้แปลเป็นภาษาไทย

๒. เอกสารของโคล้ด เซเบอร์ต์ (Claude Céberet) เรื่อง
Journal du voyage du Siam 1687 – 1688 (Claude Céberet, 1688)

โคล้ด เซเบอร์ต์ หรือที่เอกสารไทยรู้จักกันในชื่อเซเบอร์ต์
หรือเซเบอร์ต์ เป็นบุตรของข้าราชการกระทรวงทหารเรือ เกิดที่กรุงปารีสในปี
พ.ศ. ๒๑๙๐ เริ่มเข้ารับราชการและทำการค้าเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๑๒ ในตำแหน่ง
เลขานุการของเจ้าเมืองฝ่ายเกาะต่างๆ ของฝรั่งเศสในอเมริกา ก่อนที่จะมาเป็น
เสมียนของบริษัทอินเดียตะวันตกของฝรั่งเศสที่เมืองปอร์ รัวยัล (Port Royal)
ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอุปทูตของคณะราชทูตฝรั่งเศส
ชุดที่ ๒ ที่นำโดยซิมง เดอ ลา ลูแบร์ โดยมีหน้าที่ในการเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญา
การค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส และ
ตรวจการสถานีการค้าของฝรั่งเศสในอินเดียด้วย (ปริทัศน์ พิศภูมิวิถิและคนอื่น,
๒๕๕๓ : ๑๒ – ๑๓)

คณะผู้แทนพระองค์ชุดดังกล่าวออกเดินทางจากเมืองเบรสต์
(Brest) เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ และเดินทางมาถึงสยามในเดือน
กันยายนปีเดียวกัน การเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญาการค้ามีขึ้นในวันที่ ๒
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ผลของการเจรจาดังนี้ประสบความสำเร็จมากกว่า
ครั้งที่เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์เดินทางเข้ามาเจรจาในปีพ.ศ. ๒๒๒๘ เล็กน้อย
อีกทั้งกองทัพฝรั่งเศสที่ควบคุมโดยนายพลเดส์ฟาร์จก็ได้มาตั้งมั่นที่บางกอก
และมะริดตามพระประสงค์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ เซเบอร์ต์เดินทางออกจาก
กรุงศรีอยุธยาเพื่อไปที่มะริด และปอนดิเชรี ก่อนที่จะเดินทางกลับฝรั่งเศส
ในภายหลัง เมื่อกลับถึงฝรั่งเศสแล้ว ได้เป็นหัวหน้าบริษัทการค้าที่ปอร์หลุยส์
(Port Louis) ในปีพ.ศ. ๒๒๓๓ และได้เป็นผู้จัดการเรือการค้าขายของ

บริษัทอินเดียตะวันออกฝรั่งเศส ต่อมาได้ไปรับตำแหน่งข้าหลวงประจำดังก์เคิร์ก (Dunkerque) ก่อนที่จะเสียชีวิตในวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๒๔๕

ภาระหน้าที่สำคัญของเซเบอเวร์ตคือการเจรจาความทางการค้ากับสยาม และได้ทำสัญญาการค้ากับสยามเป็นฉบับสุดท้ายก่อนออกเดินทางกลับไปฝรั่งเศส หลังจากที่เข้ามาอยู่ที่อยุธยาได้เพียง ๓ เดือนเท่านั้น รายงานการเดินทางของเซเบอเวร์ตคือ *Journal du voyage du Siam 1687 – 1688* มีข้อมูลเกี่ยวกับการค้าในสยาม แต่ก็ได้อธิบายเรื่องของผู้คน วิถีชีวิตไว้ส่วนหนึ่งด้วย บันทึกลับฉบับนี้แปลเป็นภาษาไทยลงพิมพ์ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๗ และภาคที่ ๔๘ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตอนจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบอเวร์ตซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยามเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑

๓.๒.๔ เอกสารทางการทหาร

จากการศึกษาพบว่าเอกสารที่เรียบเรียงโดยทหารฝรั่งเศสมีจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับเอกสารกลุ่มอื่น เพราะในช่วงปลายรัชกาลนั้นมีทหารฝรั่งเศสเดินทางเข้ามามากกว่าก่อนตามนโยบายของฝรั่งเศสที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ เมื่อทางฝรั่งเศสเห็นความเป็นไปได้ในการสถาปนาความเป็นฝรั่งเศสในบูรพทิศ ก็ได้ส่งกองเรือพร้อมทหารจำนวนหนึ่งเข้ามาพร้อมกับคณะราชทูตซิมง เดอ ลา ลูแบร์ในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ แต่อย่างไรก็ดี กองทหารฝรั่งเศสนี้ก็กระจัดกระจายกันประจำอยู่ที่บางกอก มะริด และเมืองอื่น ๆ (Michel Jacq-Hergoualc’h, 1993) และเกิดการต่อสู้กับฝ่ายสยามเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคต เอกสารภาษาฝรั่งเศสทางการทหารมีดังนี้

๑. เอกสารของโคล้ต ฟอว์แบง (Claude Forbin) เรื่อง Mémoires du Comte de Forbin 1656 – 1733 (Claude Forbin, 1730)

โคล้ต ฟอว์แบง เป็นนายทหารฝรั่งเศสคนสำคัญที่เป็นเจ้าเมืองเมืองบางกอกและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกพระศักดิ์สงคราม เกิดเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๑๙๙ ที่ตำบลคาร์ดินน์ (Cardenne) แคว้นโพรวองซ์ (Provence) ทางตอนใต้ของประเทศฝรั่งเศส เข้ารับราชการทหารเรือเป็นครั้งแรกที่เมืองมาร์เซยส์ (Marseilles) ต่อมาย้ายไปสังกัดกองทหารม้าแผ่นดิน และย้ายกลับมารับราชการทหารเรืออีกครั้งที่เมืองแบรสต์ และเมืองรอกชฟอร์ด (Rochefort)

รูปที่ ๓.๔ เซอวาลิเยร์ เดอ ฟอว์แบงในตำแหน่งออกพระศักดิ์สงคราม (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Forbin_in_Siamese_uniform.jpg)

ต่อมาในราวปี พ.ศ. ๒๒๒๖ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ส่งคณะทูตชุดแรกมายังกรุงศรีอยุธยา นำโดยเซวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ และบาทหลวง เดอ ชัวซี เซวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ได้ชักชวนขุนนางหลายคนให้มาร่วมกับคณะทูตชุดนี้ ซึ่งรวมถึงฟอร์แบงด้วย ฟอร์แบงเห็นว่าถ้าเดินทางมากับคณะทูตก็น่าจะมีโอกาสก้าวหน้าในหน้าที่การงานจึงตกลงใจที่จะเดินทางมาสยาม

เมื่อคณะทูตเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา ฟอร์แบงได้รับมอบหมายให้เรียนรู้และทำความเข้าใจในพิธีการต่าง ๆ ในการเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ทำให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ พอพระทัยในตัวฟอร์แบง และต้องการให้อยู่รับราชการในกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาวิไชยเณทร์หรือพลคอนก็ต้องการตัวฟอร์แบงไว้เพื่อประโยชน์ส่วนตัวจึงสนับสนุนให้อยู่รับราชการที่กรุงศรีอยุธยา ฟอร์แบงไม่มีทางเลือกจึงต้องยอมทำตาม และได้รับการแต่งตั้งเป็นออกพระศักดิ์สงคราม ว่าราชการที่เมืองบางกอก

ช่วงที่ฟอร์แบงรับราชการในกรุงศรีอยุธยา ได้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์มาก จนไม่อาจทนได้จึงกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งกลับไปฝรั่งเศสก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ได้ไม่นาน บันทึกลงของฟอร์แบงมีเนื้อหาที่น่าสนใจหลายประการ เพราะได้ประจำอยู่ที่บางกอกในช่วงที่ฝรั่งเศสได้เข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม และได้มีส่วนในการปราบปรามกบฏมัมกะสันท์ที่เกิดขึ้นที่บางกอกด้วย

บันทึกของฟอร์แบง หรือออกพระศักดิ์สงครามคือ Mémoires du Comte de Forbin 1656 – 1733 แปลเป็นภาษาไทยชื่อจดหมายเหตุฟอร์บัง พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐

๒. เอกสารของเดอ ลีเซด (De l'Isle) เรื่อง Relation historique du Royaume de Siam (De l'Isle, 1684)

เดอ ลีเซด เป็นนายทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสยามพร้อมกับคณะทูตของซิมง เดอ ลาลูแบร์ แต่ปรากฏว่าไม่เป็นที่รู้จักกันมากนัก มีงานเขียนที่อาจเรียกเรียงเมื่อออกเดินทางจากสยามไปแล้วเพียง ๑ เล่มคือ

จดหมายเหตุราชอาณาจักรสยาม ซึ่งยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

เอกสารของทหารผู้นี้ พรรณนาเรื่องการเดินทางเข้ามาของทหารฝรั่งเศส และการใช้ชีวิตของทหารฝรั่งเศสในช่วงปลายรัชกาล และมีข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์รายวันในช่วงปฏิวัติปี พ.ศ. ๒๒๓๑

๓.๒.๕ เอกสารเฉพาะเรื่อง

๑. เอกสารของบาทหลวงโทมัส กูย (Thomas Goüye) เรื่อง Observations physiques et mathématiques pour servir à l'Histoire naturelle et à la perfection de l'astronomie et de la géographie, envoyées de Siam à l'Académie royale des Sciences à Paris par les Pères Jésuites français qui vont à la Chine en qualité de mathématiciens du Roi (จดหมายเหตุดาราศาสตร์จากฝรั่งเศส, ๒๕๔๒ : ๑๗ – ๔๙)

บาทหลวงโทมัส กูย เป็นหนึ่งในบาทหลวงเยซูอิตที่มีความเชี่ยวชาญทางดาราศาสตร์ ซึ่งราชสำนักฝรั่งเศสจัดส่งมายังสยามพร้อมกับบาทหลวงเยซูอิตอีก ๖ รูป เมื่อเดินทางเข้ามาถึงแล้วนั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้เข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายกล้องดูดาวสำหรับทอดพระเนตรจันทรุปราคาและสุริยุปราคา ผลของความสำเร็จในครั้งนั้นทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานที่ดินทางทิศตะวันออกของพระราชวังเมืองลพบุรี ให้ก่อสร้างหอดูดาวและที่พักบาทหลวง ปัจจุบันคือวัดสันเปาโล (Saint Paul)

ภารกิจของบรรดาบาทหลวงเยซูอิตเหล่านี้คือการร่วมทดสอบและหาที่ตั้งของพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวง ดังนั้นรายงานของบาทหลวงกูย เรื่องข้อสังเกตทางกายภาพและคณิตศาสตร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ธรรมชาติเพื่อการดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ในสยามโดยบาทหลวงเยซูอิตฝรั่งเศสจึงมีประโยชน์ในแง่ของกราววิทยาศาสตร์มาก และยังมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และประชาชนอีกด้วย

รูปที่ ๓.๕ ภาพลายเส้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทอดพระเนตรสุริยุปราคา
มีเหล่าบรรดามิชชันนารีฝรั่งเศสถวายคำบรรยายที่ด้านล่าง
(จดหมายเหตุดาราศาสตร์จากฝรั่งเศส, ๒๕๔๒)

๒. เอกสารของฌอง ดอนโน เดอ วีเซ่ (Jean Donneau de Vizé) เรื่อง *Voyages des ambassadeurs de Siam en France* (Jean Donneau de Vizé, 1685)

หนังสือเล่มนี้เป็นรายงานบันทึกเหตุการณ์ในช่วงที่คณะราชทูตสยามนำโดยออกพระวิสุทสุสุนทร (ปาน) เดินทางไปเจริญพระราชไมตรีกับฝรั่งเศส บาทหลวงเดอวีเซ่ได้บันทึกเรียบเรียงขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๙ นับเป็นเรื่องราวที่แพร่หลายมากในประเทศฝรั่งเศส เพราะพรรณาน่าสนใจอย่างละเอียด ส่วนฉบับพิมพ์ภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดให้เจ้าภุจาจารย์ ฟ.ฮีแลร์ (F. Hiler) แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทย พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗ ถึงภาคที่ ๖๐ เรื่องโกศापานเป็นราชทูตไปเมืองฝรั่งเศส

ในคำนำของประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗ ระบุที่มาของหนังสือเล่มนี้ว่า “เรื่องโกศापानเป็นราชทูตไปเมืองฝรั่งเศสนี้ มองซิเออร์เดอ วิเซเป็นผู้แต่ง พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ.๒๒๒๙) มีฉบับอยู่ในหอพระสมุดวชิราวุฒิจนญาจารย์ พ.อีแลแห่งโรงเรียนอัสสัมชัญแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทยเล่มนี้เป็นภาค ๑ จัดเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗, ๒๔๗๕ : คำนำ)

เรื่องโกศापานไปฝรั่งเศสนี้เป็นหนังสือที่พรรณนาเหตุการณ์เมื่อครั้งที่ออกพระวิสุทธิสุนทร (ปาน) เป็นราชทูตแทนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมด้วยคณะทูตเดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๘ แม้ว่าจะไม่ได้พรรณนาเรื่องราวในกรุงศรีอยุธยาแต่ก็มีบางตอนที่บ่งบอกลักษณะนิสัย การแต่งกายของชาวสยามไว้

๓. เอกสารเรื่องราชอาณาจักรสยาม (le Royaume de Siam) ในสารานุกรมชื่อเมืองต่างๆ ในเอเชีย (Description Générale de l'Asie) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๓ (Pierre Davity, 1660 : 754 – 757)

หนังสือสารานุกรมฉบับนี้ให้รายละเอียดชื่อเมืองต่างๆ ในเอเชียอย่างละเอียด นับเป็นคู่มือสำคัญของการพรรณานี้เนื้อหาว่าด้วยประวัติศาสตร์ สังคมของเมืองต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ โดยอาณาจักรสยามมีความสำคัญในฐานะเมืองสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อมูลที่สารานุกรมบันทึกไว้เน้นที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ การค้า ผลผลิตสินค้าของป่า ความสัมพันธ์กับรัฐใกล้เคียง และประวัติศาสตร์ในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้รวบรวมสารานุกรมได้ข้อมูลหลักมาจากเอกสารโปรตุเกส และเอกสารอังกฤษจำนวนหนึ่งที่บันทึกเรื่องราวของสยามไว้ก่อนหน้านี้ เช่นเอกสารโปรตุเกสของบาร์รูซ (Barros) หรือเอกสารอังกฤษของปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Florris) เป็นต้น

๓.๒.๖ เอกสารว่าด้วยการปฏิวัติในพ.ศ. ๒๒๓๑

ในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวร ประทับที่พระราชวังเมืองลพบุรี พระเพทราชาพร้อมด้วยขุนหลวงสรศักดิ์และขุนนางคิดการกบฏ จับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ประหารชีวิต และต้องการให้ทหารฝรั่งเศสออกเดินทางไปจากอาณาจักร จึงเป็นเหตุให้เกิดการต่อสู้กันระหว่างทหารฝรั่งเศสและสยามที่เมืองบางกอกและที่เมืองอื่นๆ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ผลที่สุดแล้วทหารฝรั่งเศสภายใต้การนำของนายพลเดส์ฟาร์จต้องยอมออกเดินทางไปจากสยาม เหตุการณ์ในช่วงนี้เอกสารฝรั่งเศสเรียกว่า “การปฏิวัติปี 1688” ซึ่งพบว่ามีเอกสารฝรั่งเศสจำนวนมากที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑. เอกสารของบาทหลวงเดอ แบส (De Bèze) เรื่อง Mémoire sur la vie de Constance Phaulkon, premier ministre du roi de Siam Phra Narai et sa triste fin (De Bèze, 1947)

บาทหลวงเดอแอสเป็นชาวฝรั่งเศส เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๐๐ ที่เมืองเนอแวร์ส์ (Nevers) มีความรู้ความสามารถในด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และธรรมชาติวิทยา ร่วมเดินทางมากับคณะบาทหลวงเจซูอิต พร้อมด้วยโคล็ด เซเบอร์ต์ และ ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ มายังกรุงศรีอยุธยาในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ในระหว่างที่อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา นอกจากจะปฏิบัติหน้าที่ในการศาสนาแล้ว ยังได้รับการนับถือว่ามีความรู้ในทางธรรมชาติวิทยา และมีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดีกับทางราชสำนักอยุธยา อีกด้วย (Raphael VONGSURAVATANA, 1992 : 269 - 270)

หลังจากเหตุการณ์ผลัดแผ่นดินในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ชาวฝรั่งเศสในกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่ต้องหลบหนีไปอยู่ที่ปอนดิเชรี ซึ่งรวมถึงบาทหลวงเดอ แบสด้วย แต่แล้วในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ บาทหลวงเดอ แบสก็ได้รับมอบหมายจากเจ้าคณะบาทหลวงเจซูอิต บาทหลวงเลอ ร็วยเย่ (Le Royer) ให้เดินทางไปประเทศจีน แต่ก็ถูกพวกฮอลันดาจับกุมตัวที่เมืองมะละกานาน

๗ เดือน จากนั้นจึงเดินทางกลับยุโรปเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๓๒ ไปถึงยุโรปช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๓๓ จึงได้รับการปล่อยตัวเป็นอิสระ ต่อมาในปลายปีเดียวกันก็เดินทางมายังเอเชียอีกครั้ง โดยเดินทางผ่านกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) เปอร์เซีย เมืองอิสฟาฮาน (Isfahan) ออกอ่าวเปอร์เซียมาถึงอ่าวเบงกอลในราวเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๓๕ ด้วยความที่ตรากตรำทำงานหนัก และการเดินทางที่ยากลำบาก ทำให้บาทหลวงเดอบาส ถึงแก่กรรมภาพที่เมืองจันทรนคร (Chander-Nagore) ที่อินเดีย ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๒๓๖ ถึงต้นปี พ.ศ. ๒๒๓๗

หนังสือของบาทหลวง เดอบาส เป็นเอกสารสำคัญสำหรับประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยแล้วคือบันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอบาสเกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของกองสตีงซ์ ฟอร์ดคอน อัครมหาเสนาบดีแห่งพระเจ้ากรุงสยาม (เดอบาส, ๒๕๕๐) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด

๒. เอกสารของโวลอง เดส์ แวร์แกง (Vollant des Verquains) เรื่อง Histoire de la Révolution de Siam arrivée en 1688 (Vollant des Verquains, 1691)

โวลอง เดส์ แวร์แกง เป็นวิศวกรฝรั่งเศสและเป็นนายทหารที่ประจำการอยู่ที่ป้อมเมืองบางกอก ซึ่งได้เดินทางมายังสยามพร้อมกับคณะราชทูตของซิมง เดอ ลา ลูแบร์กับโคล้ด เซเบอเรตในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ – พ.ศ. ๒๒๓๑ และทำหน้าที่สานต่องานของวิศวกรเดอ ลามาร์ (De la Mare) ในการเสริมสร้างป้อมปราการที่บางกอกให้มั่นคงยิ่งขึ้น และเมื่อเกิดเหตุการณ์ยึดอำนาจของพระเพทราชา โวลองต์เป็นหนึ่งในทหารฝรั่งเศสที่ถูกล่อลวงที่เมืองบางกอกก่อนที่จะเดินทางกลับพร้อมกองทหารฝรั่งเศสที่ถอนกำลังไปเมืองปอนดิเชรี

โวลอง เดส์ แวร์แกงบันทึกเหตุการณ์การปฏิวัติปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ไว้ซึ่งต่อมาคณะกรรมการประวัติศาสตร์ไทยได้แปลเป็นภาษาไทยในชื่อ การปฏิวัติในประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๓๑ ซึ่งมีข้อมูลด้านการรบและสภาพของพื้นที่ที่เมืองบางกอกเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเรื่องการเมืองภายในของฝรั่งเศส ที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของฟอลคอน และการจัดการของพระเพทราชาด้วย

๓. เอกสารของนายพลเดส์ฟาร์จ (Desfarges) เรื่อง Relation des Révolutions arrivées à Siam dans l'année 1688 (Desfarges, 1691)

นายพลเดส์ฟาร์จเป็นอดีตนายทหารในสังกัดของพระคาร์ดินาล มาร์ซาแรง (Cardinal Marzarin) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๒๐๔ ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ให้นำกองทหาร ฝรั่งเศสประมาณ ๖๐๐ นายเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับ ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ และโคล้ด เซเบอร์ต์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะตั้งมั่นที่เมืองบางกอกตามที่ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้พระราชทานไว้

จากการเดินทางไกล และสภาพอากาศที่ไม่คุ้นเคย ทำให้ ทหารฝรั่งเศสจำนวนหนึ่งล้มป่วย บางคนเสียชีวิต อีกทั้งช่วงที่กองทหารฝรั่งเศส เดินทางมาถึงเป็นช่วงฤดูฝน เป็นเหตุให้การก่อสร้างป้อมเมืองบางกอกไม่คืบหน้า เท่าที่ควร รวมทั้งกองทหารฝรั่งเศสยังต้องเผชิญกับกระแสต่อต้านจากชาวสยาม ที่นำโดยออกพระเพทราชา

หลังการขึ้นพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ กองทหารฝรั่งเศส ที่บางกอกต้องเผชิญหน้ากับการโจมตีอย่างหนักของชาวสยามและชาติตะวันตก อื่น ๆ ที่เป็นศัตรูกับฝรั่งเศสเป็นระยะเวลากว่า ๔ เดือน กระทั่งนายพลเดส์ฟาร์จ ยอมถอนทหารออกไปในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๓๑

หลังจากถอยไปตั้งหลักที่เมืองปอนดิเชรี นายพลเดส์ฟาร์จ ตั้งใจจะกลับมายึดเมืองภูเก็ตอีกครั้งแต่ก็ล้มเหลว สุดท้ายจึงยอมเดินทางกลับ

ฝรั่งเศส แต่ก็ล้มป่วยเสียชีวิตลงระหว่างทางบริเวณแหลมกูดโฮปในปี พ.ศ.
๒๒๓๓

บันทึกของนายพลเดส์ฟาร์จเกี่ยวกับการปฏิวัติในสยามปี พ.ศ.
๒๒๓๑ พิมพ์ครั้งแรกที่เมืองอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam) ประเทศเนเธอร์แลนด์
เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๓ ต่อมาแปลเป็นภาษาไทยในชื่อชิงบัลลังก์พระนารายณ์ (ปริตี
พิศภูมิมิวธิ, ๒๕๕๓)

๔. เอกสารของบาทหลวงเลอ บลอง (Le Blanc) เรื่อง
Histoire de la Révolution de Siam, 2 vols. (Le Blanc, 1692)

บาทหลวงเลอ บลอง เป็นมิชชันนารีเยซูอิตฝรั่งเศสที่เดินทาง
เข้ามาสยามพร้อมคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดซิมง เดอ ลา ลูแบร์ ในปี พ.ศ. ๒๒๓๐
ในฐานะนักคณิตศาสตร์-ดาราศาสตร์หลวงบาทหลวงเลอ บลองเรียนภาษาไทย
กับพระสงฆ์สยาม แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติขึ้น บาทหลวงเลอ บลองถูกเนรเทศ
ไปเมืองปอนดิเชรี ต่อมาถูกชาวฮอลันดาจับกุมที่แหลมกูดโฮป

บาทหลวงเลอ บลองได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง Histoire de la
Révolution de Siam ๒ เล่ม หรือประวัติการปฏิวัติในสยาม พิมพ์ครั้งแรกที่
เมืองดิง (Dijon) ประเทศฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๕ ซึ่งยังไม่ได้รับการแปล
เป็นภาษาไทย เอกสารฉบับนี้มีเนื้อหาเล่าประวัติการเดินทางเข้ามายังสยาม
ของคณะมิชชันนารี และการเผยแพร่คริสต์ศาสนา จนกระทั่งเรื่องการปฏิวัติ
ในช่วงปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๕. เอกสารของบาทหลวงปีแอร์-โจเซฟ ออร์เลองส์
(Pierre-Joseph d'Orléans) เรื่อง Histoire de M. Constance premier
ministre du roi de Siam, et de la dernière révolution de cet Etat.
(Pierre-Joseph d'Orléans, 1985)

บาทหลวงออร์เลองส์ เป็นบาทหลวงเยซูอิตที่มีความรู้ความ
สามารถ เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในฐานะนักคณิตศาสตร์-ดาราศาสตร์
หลวงของราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ต่อมาได้เดินทางไปยัง

เมืองลพบุรีเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเรื่องสุริยุปราคาและจันทรุปราคาแก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในช่วงปลายรัชกาลเมื่อต้องเดินทางออกนอกอาณาจักรไปแล้ว บาทหลวงออร์เลอองส์ ได้เรียบเรียงหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งว่าด้วยประวัติของเมอซิเออร์ กองสตัด อัครมหาเสนาบดีสยามและเรื่องเหตุการณ์การปฏิวัติที่เกิดขึ้นในอาณาจักร ซึ่งบันทึกนี้ยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๖. เอกสารของแซนต์ วองดริล (Saint Vandrille) เรื่อง *Relation des Révolutions arrivées dans le royaume de Siam* (Saint Vandrille, manuscript C1 25, n.d.)

แซนต์ วองดริลเป็นนายทหารฝรั่งเศสที่รับผิดชอบการทหารที่เมืองลพบุรี และได้เข้าทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าพระยาวิไชยณรงค์ แซนต์ วองดริล เข้ามาสยามพร้อมกับคณะราชทูต เดอ ลา ลูแบร์ และโคลด์เซเบเรต์ แต่ไม่พบเอกสารใดใดที่เกี่ยวข้องกับประวัติคำสั่งที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติในสยาม

เอกสารบันทึกเรื่อง *Relation des Révolutions arrivées dans le royaume de Siam* หรือบันทึกว่าด้วยการปฏิวัติในสยามของนายทหารผู้นี้จัดว่าเป็นเอกสารชิ้นต้นทางประวัติศาสตร์ ต้นฉบับเป็นลายมือเขียน (manuscript) จำนวน ๑๒ หน้า ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๓๒ ปัจจุบันได้รับการจัดเก็บไว้ที่แผนกवाद่วยกิจการทหารเรือและอาณานิคมของจดหมายเหตุแห่งชาติ เมืองเอ็กซ์ ออง โพรวองซ์ (Aix-en-Provence) ประเทศฝรั่งเศส เป็นบันทึกที่ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นขณะถูกคุมขังอยู่ที่เมืองมิดเดิลเบิร์ก (Middleburg) หลังจากที่ถูกเรือฮอลันดาจับกุมที่แหลมกู๊ดโฮปในเดือนกันยายนปีเดียวกัน

เอกสารของนายทหารแซนต์ วองดริลยังไม่ได้รับการตีพิมพ์หรือได้รับการศึกษาที่ลึกซึ้งมากนัก แม้ว่าจะมีนักประวัติศาสตร์บางท่านได้ศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงบ้างก็ตาม (Dirk Van der Cruysse, 1993)

๗. เอกสารเรื่อง *A European Version of the revolution in Siam at the end of the reign of King Phra Narayana, 1688 A.D.*

(A European Version..., 1689)

เอกสารฉบับนี้เป็นฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งอาจแปลมาจากภาษาฝรั่งเศสอีกทอดหนึ่ง หรือเรียบเรียงขึ้นโดยนายทหารอังกฤษในสยามที่เห็นเหตุการณ์ก็เป็นได้ โดยพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ต่อมาพิมพ์เป็นตอนๆ ในวารสารศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ในชื่อว่าจดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๘. จดหมายของเวเรต์ (Véret) เรื่อง Une lettre de Véret sur la révolution siamoise de 1688 (Véret, 1935 : 330 – 362)

เวเรต์เป็นผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสในสยาม เดินทางเข้ามาอยุธยาพร้อมกับคณะราชทูตของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ในปีพ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) และเป็นหนึ่งในตัวประกันของฝ่ายสยามในเหตุการณ์การยึดอำนาจในปีพ.ศ. ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๘๘) ก่อนจะได้รับการปล่อยตัวและถูกเรียกตัวกลับในปีต่อมา หน้าที่หลักของเวเรต์คือการทำการค้าและประสานงานการค้ากับพระคลังของอยุธยา และได้เขียนจดหมายรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ชื่อ Une lettre de Véret sur la révolution siamoise de 1688 พิมพ์ในวารสาร T'oung Pao ต่อมาแปลเป็นภาษาไทยเรื่องจดหมายเวเรต์เรื่องการปฏิวัติผลัดแผ่นดินในสยาม (กรรณิกา จรรย์แสง, ๒๕๔๘) โดยมีเนื้อหาวาดด้วยเหตุการณ์ที่บางกอก และที่อยุธยาในช่วงที่เกิดความวุ่นวาย และเวเรต์ยังเป็นผู้ที่ห้ามนายพลเดส์ฟาร์จไม่ให้ขึ้นไปพบพระเพทราชาที่ลพบุรีด้วยเพราะเกรงว่าจะเป็นกลลวงของฝ่ายสยาม

๙. เอกสารไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนเรื่อง A Full and True Relation of the Great and Wonderful Revolution that happened lately in the Kingdom of Siam in the East-Indies, giving a particular account of the Seizing and Death of the Late King, and of the setting up of a New One (anonymous, 1690)

เอกสารฉบับนี้สันนิษฐานว่าเดิมเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส ต่อมาชาวอังกฤษได้รวบรวมขึ้น เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓ และแปลเป็นภาษาไทยในชื่อการปฏิวัติปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา (แม่น้ำสาข ชวลิต, ๒๕๔๘)

๑๐. เอกสารของพันตรีโบซอง (Beauchamp) เรื่อง Relation de la révolution de 1688 au Siam et de la disgrâce de M. Constance Phaulkon (Beauchamp, 1861)

โบซอง เป็นนายทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสยามพร้อมกับคณะซิมง เดอ ลา ลูแบร์ และประจำเป็นทหารรักษาการณ์ที่พระราชวังเมือง ละโว้ ทั้งเป็นนายทหารของเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ เมื่อเกิดการปฏิวัติขึ้น โบซอง อยู่ที่เมืองลพบุรีและถูกจับกุมพร้อมกับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ ต่อมาถูกคุมขังและได้รับการปล่อยตัวเพื่อให้เป็นผู้เจรจาความกับนายพลเคส์ฟาร์จในการถอนกองกำลังทหารออกจากอาณาจักรสยาม บันทึกของโบซองให้รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิวัติได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ลพบุรีและบางกอก

บันทึกของโบซองได้รับการแปลเป็นภาษาไทยชื่อหอช่างแร่ บันทึกการปฏิวัติในสยามและความหายนะของฟอลคอน พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๖ (ปริทัศน์พิศภูมิมิถิ, ๒๕๕๖)

๑๑. เอกสารไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนเรื่อง Relation de ce qui s'est passé à Louvo, royaume de Siam, avec un abrégé de ce qui s'est passé à Bancoq pendant le siège en 1688 (Ferréol de Ferry, 1958)

เอกสารภาษาฝรั่งเศสฉบับนี้เป็นเอกสารนิรนาม ต้นฉบับเป็นลายมือเขียน สันนิษฐานว่าเป็นนายทหารที่บันทึกเหตุการณ์แบบวันต่อวัน

เพราะให้รายละเอียดเรื่องราวที่เกิดขึ้นที่บางกอกและที่ลพบุรีในปี พ.ศ. ๒๒๓๑
วันต่อวันอย่างละเอียด เอกสารฉบับนี้ยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๑๒. เอกสารของเดอ ลา ตูซ (De la Touche) เรื่อง Relation
de ce qui est arrivé dans le royaume de Siam en 1688 (De la
Touche, 1688 in Robert Charles, 1983)

เดอ ลา ตูซเป็นนายทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสยามใน
พ.ศ. ๒๒๓๐ ต่อมาออกเดินทางไปประจำที่เมืองมะริด พร้อมกับกองทหาร
ฝรั่งเศสอีกจำนวนหนึ่ง โดยอ้างว่าเพื่อป้องกันรักษาเมืองจากการคุกคามของ
โจรสลัดที่แล่นเรือผ่านมาในน่านน้ำการค้าของบริษัทฝรั่งเศส เอกสารของ
เดอ ลา ตูซ มีลักษณะเป็นบันทึกเหตุการณ์การปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๒๓๑ แบบ
รายวัน ซึ่งยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย

๓.๒.๗ เอกสารบันทึกสังคม วิถีชีวิต

นักประวัติศาสตร์ยอมรับกันอย่างน้อยหนึ่งว่าเอกสารฝรั่งเศส
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีประโยชน์อย่างยิ่งในการให้ข้อมูลที่
เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ผู้คนและสภาพสังคมอยุธยาที่ดีที่สุดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เอกสารของลาลูแบร์ หรือ เดอ ลา ลูแบร์ หรือในบางครั้งเรียกว่าซิมง เดอ ลา
ลูแบร์ (Morgan Sportès, 1994)

๑. เอกสารของซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubère)
เรื่อง Du Royaume de Siam, 2 vols (De la Loubère, 1691)

ซิมง เดอ ลา ลูแบร์เป็นผู้แทนพิเศษของพระเจ้าหลุยส์ที่
๑๔ คนสำคัญที่เรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ลาลูแบร์เกิด
เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๕ ที่เมืองตูลูส (Toulouse) ประเทศฝรั่งเศส มีความสามารถใน
ทางวรรณศิลป์ เคยเป็นเลขานุการของทูตฝรั่งเศสประจำสวิสเซอร์แลนด์ช่วงปี
พ.ศ. ๒๒๑๕ - ๒๒๑๙ ก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนพิเศษจากราชสำนัก

ฝรั่งเศสมายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ (Raphael VONGSURAVATANA, 1992 : 292)

ลา ลูแบร์เดินทางถึงสยามเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ และได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์พร้อมกับทำสนธิสัญญากันในวันที่ ๑๑ ธันวาคมปีเดียวกัน โดยสนธิสัญญานี้ทำให้ฝรั่งเศสมีสิทธิในการค้าขายได้โดยสะดวก ได้รับสิทธิในการผูกขาดตีบุกที่ภูเก็ต และทหารฝรั่งเศสที่นำโดยนายพลเดส์ฟาร์จ สามารถเข้าประจำการที่เมืองบางกอกกับเมืองมะริดได้ แต่อย่างไรก็ตาม ลาลูแบร์ไม่ประสบความสำเร็จในการที่จะให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แต่อย่างใด

ลาลูแบร์เดินทางกลับออกจากกรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑ ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในกรุงศรีอยุธยาเพียงไม่กี่เดือน ภายหลังจากได้ไปเป็นทูตไปสเปน เพื่อที่จะให้สเปนแยกตัวจากการเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ แต่ไม่สำเร็จ และยังถูกจับกุม ภายหลังจากจึงได้รับการปล่อยตัว หลังจากนั้นลาลูแบร์ก็หันไปทำงานด้านวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ และได้เป็นสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานแห่งฝรั่งเศส (Académie française) ก่อนจะเสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๒๗๒ (ปรีดี พิศุกุมิวิถิและคนอื่น, ๒๕๕๓ : ๑๕)

ในช่วงที่ลาลูแบร์อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ได้เขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยในสมัยนั้นเอาไว้ในชื่อ Du Royaume de Siam ซึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้วในชื่อจดหมายเหตุลาลูแบร์ โดยสันต์ ท. โกมลบุตร หนังสือฉบับนี้นับว่าเป็นคู่มือการศึกษาสภาพสังคมไทยที่ดีที่สุดและละเอียดที่สุดในปัจจุบัน โดยที่เนื้อหาของบันทึกของลาลูแบร์ในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น ๒ เล่ม คือ เล่มที่หนึ่งเป็นเรื่องภูมิศาสตร์ของสยาม ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตของชาวสยาม ตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ของขุนนาง ส่วนในเล่มที่สองนั้นเป็นเรื่องภาษาสยาม ความเชื่อทางศาสนา ศัพท์ต่าง ๆ ในการก่อสร้าง พระวินัยสงฆ์ ตลอดจนดาราศาสตร์ของชมพูทวีป

๒. เอกสารของกีเย่ ตาซาร์ด (Guy Tachard) ๒ เรื่อง คือ เรื่อง Voyage de Siam des RR.PP. Jésuites envoyés par le roi aux Indes et à la Chine avec leurs observations astronomiques et leurs remarques de physiques, de géographie, d'hydrographie et d'histoire (Tachard, 1688) และเรื่อง Second voyage du Père Tachard et des Jésuites envoyés par le roi au royaume de Siam (Tachard, 1689)

บาทหลวงตาซาร์ดเป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสในคณะเยซูอิต ที่เดินทางมายังสยามตั้งแต่ครั้งทูต เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ เข้ามาเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๘ มีบทบาทมากในเรื่องการเมือง เพราะได้พยายามประสานผลประโยชน์ทางการศาสนาและการเมืองกับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ ซึ่งในครั้งต่อ ๆ มาได้มีจดหมายลับฝากไปกับบาทหลวงตาซาร์ดเรื่องการขอบาทหลวงฝรั่งเศสให้เดินทางกลับ ๆ เข้ามาในสยาม หลังจากที่พระเพทราชาปฏิวัติแล้ว บาทหลวงตาซาร์ดได้เป็นทูตเดินทางเข้ามาในสยามอีกครั้ง แต่ฝ่ายสยามเห็นว่าไม่ใช่การเดินทางมาพร้อมกับเรือฝรั่งเศส จึงให้บาทหลวงตาซาร์ดคอยวันเวลาที่เหมาะสมก่อน (ปริดี พิศภูมิวิถิ, ๒๕๔๗)

บันทึกของบาทหลวงตาซาร์ดทั้ง ๒ เรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาไทยในชื่อจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด ครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ ซึ่งบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคม สิ่งที่พบเห็นตลอดจนผู้คนและเหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ

ในจดหมายเหตุการเดินทางของบาทหลวงตาซาร์ดครั้งที่ ๑ นั้น เป็นจดหมายเหตุที่บาทหลวงตาซาร์ดบันทึกไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๙ ในขณะที่เดินทางเข้ามาสยามเป็นครั้งแรก มีข้อมูลเกี่ยวกับการเจริญทางพระราชไมตรี ด้านการทูตระหว่างเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏอยู่ หลังจากที่บาทหลวงตาซาร์ดเดินทางกลับไปแล้ว พระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ทรงส่งคณะราชทูตกลับมาสยามอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ บาทหลวง

ดาซาร์ดได้รับมอบหมายให้เดินทางกลับมากับคณะทูตด้วย และได้พรรณนาเรื่องราวไว้อย่างน่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของฝรั่งเศสที่นอกจากจะต้องการความสำเร็จด้านศาสนาแล้วยังหมายรวมถึงการเมืองการปกครองอีกด้วย ในจดหมายเหตุครั้งที่ ๒ บาทหลวงดาซาร์ดจึงเขียนพรรณานี้เนื้อหาละเอียดกว่าก่อนและมีส่วนที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอยู่มาก

๓. เอกสารของนิโกลาส์ แซร์แวงส (Nicolas Gervaise) เรื่อง *Histoire naturelle et politique du Royaume de Siam* (Nicolas Gervaise, 1688)

นิโกลาส์ แซร์แวงส เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๐๕ ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นบุตรชายของนายแพทย์ประจำตัวนายฟูเกต์ (Fouquet) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีคลังในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แซร์แวงสเดินทางเข้ามาสยามในปี พ.ศ. ๒๒๒๔ พร้อมกับมิชชันนารีคณะมิสซังต่างประเทศ ขณะมีอายุ ๑๙ ปี และพำนักอยู่ในสยามถึง พ.ศ. ๒๒๒๘ เมื่อกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสแล้วได้เรียบเรียงหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ *Histoire naturelle et politique du Royaume de Siam* ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ต่อมาแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม* ซึ่งพรรณนารายละเอียดต่าง ๆ ทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา วิถีชีวิตของคนอยุธยาตามที่พบเห็น นับได้ว่าเอกสารของแซร์แวงสเป็นบันทึกที่ร่วมสมัยกับเหตุการณ์และผู้เขียนได้มีโอกาสอยู่ในอยุธยาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้ได้รับข้อมูลต่าง ๆ ที่หลากหลายโดยเฉพาะเรื่องทางศาสนา ความเชื่อ

๔. เอกสารของฟรองซัว ติโมเลอง เดอ ชัวซี (François Timoléon de Choisy) เรื่อง *Journal du voyage de Siam fait en 1685 – 1686* (De Choisy, 1712)

บาทหลวงเดอ ชัวซี เป็นบาทหลวงเยซูอิตฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในฐานะเป็นผู้ช่วยของเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ เดินทางถึงสยามในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๒๗ ผลงานเขียนสำคัญของบาทหลวงเดอ ชัวซี คือ

จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม ในปี ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ โดยบาทหลวงเดอ ชัวซีได้เรียบเรียงเนื้อหาเป็นบันทึกรายวัน เริ่มเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ ขณะเดินทางออกจากเมืองแบรสต์ ประเทศฝรั่งเศส และล่องเรือเข้ามายังอยุธยา กระทั่งเดินทางกลับออกไปถึงเมืองแบรสต์อีกครั้ง ในวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๒๙ ในช่วงที่บาทหลวงเดอ ชัวซีอยู่ในอยุธยานั้น ได้พบกับบุคคลต่าง ๆ มาก และพบเห็นสภาพสังคม ธรรมเนียมพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย (ปรีดี พิศภูมิวิถีและคนอื่น, ฉ. ๒๕๕๓ : ๑๘)

๓.๓ วิเคราะห์ลักษณะงานเขียนของชาวฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ผู้วิจัยจัดหมวดหมู่เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่เขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่รวบรวมได้ เป็น ๗ ประเภทโดยมีข้อสังเกตดังนี้

ข้อสังเกตในเบื้องต้นคือเอกสารเหล่านี้อาจมีเนื้อหาที่ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าสามารถจัดแบ่งในประเภทนั้น ๆ ได้โดยง่ายนัก เพราะธรรมชาติของการบันทึกเอกสารต่าง ๆ ย่อมผสมผสานสิ่งที่ตนให้ความสนใจลงไปอยู่เสมอ ดังนั้นหากเป็นการบันทึกเรื่องราวทางศาสนา ก็อาจสะท้อนภาพสังคม ผู้คน หรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับราชสำนักเข้าไปด้วยก็เป็นได้ แต่หากวิเคราะห์ในรายละเอียดของเอกสารแต่ละหมวดหมู่แล้ว ก็จะทำให้ข้อมูลที่นำเสนอมากขึ้น อีกประการหนึ่ง อาจไม่สามารถจำแนกลำดับความสำคัญของเอกสารตามเวลาที่พิมพ์ได้ เพราะเอกสารบางชิ้นแม้จะเขียนขึ้นร่วมสมัยก็ตาม แต่กว่าจะได้รับการตีพิมพ์นั้น ก็เป็นเวลาล่วงเลยมาหลายศตวรรษก็มี ผู้วิจัยจึงใช้เนื้อหาภายในเอกสารเป็นตัวกำหนดการสังเคราะห์กลุ่มเอกสาร ดังนี้

๓.๓.๑ เอกสารทางการศาสนา

หัวใจหลักของการที่ฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในสยามก็คือการเผยแผ่ศาสนา เพราะเหล่าบรรดามิชชันนารีเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ไม่ได้ทรงกีดกันการเผยแพร่ศาสนา บันทึกลงของมิชชันนารีฝรั่งเศสกล่าวว่า “กรุงสยามเป็นอาณาจักรเดียวทางตะวันออกไกลที่อนุญาตให้ชาวต่างชาติทุกชาติเข้ามาอยู่อาศัยได้” (กรมศิลปากร, ๒๕๒๘ : ๔๔) ดังนั้นเมื่อมิชชันนารีรายงานความเป็นไปได้ในการเผยแพร่ศาสนาไปยังราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แล้วพระองค์จึงทรงส่งคณะมิชชันนารีมาสยามมากขึ้นเพื่อโน้มน้าวพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้เข้ารับเป็นคาทอลิก เพราะหากว่าพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนการนับถือศาสนาแล้ว บรรดาประชากรก็จะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ด้วย

เมื่อความตั้งใจของมิชชันนารีเป็นไปในแนวทางของการศาสนา เนื้อหาเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นโดยบาทหลวงมิชชันนารีจึงมีสาระที่การเผยแพร่ศาสนา ความสำเร็จของจำนวนผู้เข้ารับ และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามก็ด้วยเหตุที่ตลอดช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมิชชันนารีฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาหลายกลุ่ม จึงสามารถวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสารทางศาสนาได้ดังนี้

๑. กลุ่มบาทหลวงมิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาในช่วงต้นของความสัมพันธ์ บาทหลวงเหล่านี้เช่นฟร็องส์ซัว บ็อลลู หลุยส์ ลาโน ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกการเผยแพร่ศาสนาในสยาม งานเขียนของฟร็องส์ซัว บ็อลลู ของหลุยส์ ลาโนหรือบันทึกรายงานของฌาร์ค เดอ บูช เป็นตัวอย่างเอกสารที่รายงานโดยตรงถึงการเผยแพร่ศาสนา การได้รับพระราชทานที่ดินในการสร้างค่ายฝรั่งเศสและที่ดินอื่น ๆ ยังมีข้อสังเกตว่าแม้ว่าฝรั่งเศสจะยินดีที่ได้รับพระราชทานที่ดินบริเวณเกาะมหาพราหมณ์ให้สร้างโบสถ์ โรงพยาบาลและวิทยาลัยแล้ว แต่ฝรั่งเศสอาจไม่ได้คิดว่าพื้นที่เกาะมหาพราหมณ์ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะเมืองอยุธยา ราว ๒๐ กิโลเมตรไม่มีคนอาศัยมากและไกลจากศูนย์กลางพระนครอยู่มาก (ปริทัศน์พิศภูมิมิวิถิ, ๒๕๕๕) แต่ในบันทึกรายงานต่าง ๆ ยังไม่ได้แสดงให้เห็นว่าบาทหลวงฝรั่งเศสรุ่นแรกนี้ไม่พอใจที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานที่ดินไกลออกไปมากสำหรับชาวฝรั่งเศส เพราะทั้ง

๒ ท่านนั้นก็ได้มีความประสงค์แรกในการปฏิบัติศาสนกิจที่อยุธยา แต่ต้องการเดินทางต่อไปยังจีนและตั้งเกี่ยวมากกว่า ดังนั้นการตั้งมั่นอยู่ที่อยุธยาในช่วงแรกจึงเสมือนผลพลอยได้ที่คุ้มค่าพอสมควร

๒. กลุ่มบาทหลวงที่เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญพระราชไมตรีด้านศาสนาโดยตรง เป็นกลุ่มมิชชันนารีที่ได้รับมอบหมายให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่เพื่อการศาสนา สืบต่อหรืออยู่ภายใต้การดำเนินงานของสังฆราชประจำมณฑล (Vicaire apostolique) มิชชันนารีเหล่านี้มีจำนวนมากและกระจัดกระจายกันปฏิบัติหน้าที่ตามเมืองต่าง ๆ เช่นบางกอก เพชรบุรี พิษณุโลก อยุธยา และลพบุรี ซึ่งเอกสารที่เรียบเรียงขึ้น ส่วนหนึ่งรวบรวมอยู่ในหนังสือ Histoire de la mission de Siam 1662 – 1811 ของอาเดรียง โสเนย์ และยังมีย่อสารต้นฉบับลายมืออีกเป็นจำนวนมาก

อนึ่ง กลุ่มมิชชันนารีที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติงานด้านศาสนาโดยตรงนี้ อาจเป็นกลุ่มที่เดินทางมาจากคณะมิสซังต่างประเทศ กรุงปารีส เช่น งานเขียนของบาทหลวงเบนิญ วาเชต์ หรือของโจอาคิม บูเวต์หรือกลุ่มบาทหลวงเยซูอิตก็เป็นได้ ซึ่งต่างก็มีการพื้นฐานการทำงานและแนวคิดต่างกัน

ในกลุ่มบาทหลวงที่เดินทางเข้ามาในช่วงหลังนี้ พบว่าหน้าที่ของบาทหลวงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือไม่ได้บันทึกเรื่องราวทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ได้บันทึกสภาพสังคมอยุธยาที่พบเห็นได้ด้วย เพราะอาจนับได้ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ มิชชันนารีบาทหลวงฝรั่งเศสได้รับสิทธิพิเศษจากพระเจ้าแผ่นดิน ทำให้มีโอกาสเดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ได้มากขึ้น กอปรกับมีการเลือกคนที่จะเดินทางมาสยามด้วยจุดประสงค์อื่น ๆ อยู่ด้วย เช่นสำหรับกลุ่มเยซูอิตแล้วต้องเป็นผู้ที่มีความรู้อันดีในเรื่องดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ การเดินเรือ และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ เป็นต้น บันทึกของกลุ่มบาทหลวงเยซูอิตจึงมีความต่างไปจากกลุ่มเอกสารทางการศาสนา ผู้วิจัยจึงจัดหมวดหมู่เป็นกลุ่มของเอกสารบันทึกสังคมวิถีชีวิต

นอกจากนี้ สิ่งที่ผู้วิจัยพบคือเอกสารภาษาฝรั่งเศสที่บรรดาบาทหลวงมิชชันนารีฝรั่งเศสบันทึกไว้มีจำนวนมาก ทั้งที่หอสมุดคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีสและที่อื่น ๆ และเอกสารต่าง ๆ ยังไม่ได้รับการศึกษามากเท่าที่ควร ในหนังสือของโลเนย์เป็นการประมวลจดหมายต่าง ๆ ของบาทหลวงฝรั่งเศสไว้แต่ยังไม่ได้รับการแปลทั้งหมด

ความน่าเชื่อถือของเอกสารทางการศาสนานี้บ่งได้ว่ามีความสำคัญและสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง เพราะเป็นเอกสารชั้นต้นที่ผู้บันทึกมีความสนใจหรือต้องการศึกษาสภาพสังคม เนื่องจากมีจุดประสงค์ของกลุ่มผู้เรียบเรียงคือความพยายามให้ประชาชนเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าในบางเอกสารมิชชันนารีมักจะเน้นไปที่การให้รายละเอียดของกิจกรรมเผยแผ่ศาสนา มากกว่าเรื่องอื่น ในลักษณะการรายงานผลสำเร็จของกิจกรรม ดังนั้นเนื้อหาในเอกสารบางฉบับจึงเป็นตัวเลขข้อมูลหรือปัญหาภายในของคณะมิชชันนารีเอง เช่นการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ การขาดแคลนจำนวนบาทหลวงมิชชันนารี หรือการร้องขอให้ทางศูนย์กลางที่ฝรั่งเศสส่งความช่วยเหลืออื่น ๆ ที่จำเป็นมาให้ เป็นต้น

๓.๓.๒ เอกสารทางการทูต

ทูตในปัจจุบันหมายถึงผู้นำข้อความไปแจ้งทั้ง ๒ ฝ่าย อาจเป็นผู้รับใช้ไปเจรจาแทน ผู้สื่อสารหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนไปยังต่างประเทศ เพื่อเจรจาหรือเจริญสัมพันธไมตรีเป็นทางราชการ (วิสูตร อรรถยุกติ, ๒๕๑๘: ๑๓ – ๓๐) แต่ในอดีตความหมายของทูตอาจเป็นบุคคลที่มีหน้าที่เจรจาคความเมืองการอาจรวมถึงการติดต่อทางการค้าไปพร้อมกันด้วย (จินตนา กระบวนแสง, ๒๕๒๖)

สิ่งที่อาจเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ดินแดน ในการแลกเปลี่ยนราชทูตคือลักษณะของระดับความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เช่นการสงคราม การแต่งงานหรือการค้า ทั้งนี้มีข้อสังเกตได้ว่าประเพณีทางการทูตของ

สยามนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับราชทูตเท่ากับพระราชสาส์น เพราะสยามถือว่าราชทูตและคณะเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนของพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ ที่มีหน้าที่อัญเชิญพระราชสาส์นไปยังดินแดนอื่นๆ เท่านั้น ส่วนพระราชสาส์นคือองค์พระเจ้าแผ่นดิน ในสมัยอยุธยาเมื่อมีราชทูตหรือผู้แทนประเทศต่าง ๆ เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีมากขึ้นหลังจากที่ประเทศโปรตุเกสได้เข้ามาเจริญพระราชไมตรีเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๐๕๕ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้น จึงเกิดพัฒนาการประเพณีการรับราชทูตให้เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น

ครั้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราชสำนักมีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในอยุธยามากกว่าเดิม สามารถสรุปขั้นตอนการรับราชทูตในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้ว่าเมื่อคณะราชทูตเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา และได้แจ้งข่าวให้ทางสยามทราบถึงวัตถุประสงค์ ราชสำนักสยามจะได้จัดขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ลงไปคำนับทักทาย เรียกว่าการทักทูต

การทักทูตนี้ พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาจะพระราชทานอาหารและเครื่องใช้ที่จำเป็นเช่นผ้าผ่อนแพรพรรณ และเครื่องใช้ที่จำเป็นต่างๆ ให้เป็นเบื้องต้น จากนั้นอาจโปรดให้ขุนนางลงไปดูแลสารทุกข์สุขดิบอีกก็เป็นได้ เพื่อกำหนดวันเวลาที่จะเดินทางล่องสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามา หลังจากนั้น เมื่อคณะราชทูตหรือผู้แทนเดินทางผ่านสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ก็จะหยุดพักเป็นระยะที่ริมแม่น้ำ ตามหมู่บ้านหรือชุมชนสำคัญ ได้แก่ หมู่บ้านฮอลันดาหรือนิวอัมสเตอร์ดัม ซึ่งตั้งอยู่เป็นชุมชนแรกบริเวณบางกะเจ้า ต่อมาจะต้องแวะพักที่เมืองบางกอก ซึ่งเป็นเมืองสำคัญที่มีป้อมปราการ

จากบางกอกแล้ว คณะราชทูตจะแวะตามระยะทางทวนกระแสแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านตลาดขวัญ ตลาดแก้ว ป้อมเมืองนนทบุรี และอาจหยุดพักที่สามโคก เมืองปทุมธานีก่อน แล้วจึงต้องไปหยุดรอกำหนดการถวายพระราชสาส์นที่บริเวณด่านขนอนวัดโปรดสัตว์ ซึ่งเป็นที่พักในย่านชาวต่างชาติ

รูปที่ ๓.๖ กระบวนเรืออัญเชิญพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ตาม
ลำน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘ : ๔๐)

นอกกรุงศรีอยุธยาทางทิศใต้ในขณะนั้นขุนนางสยามจะได้รับคำสั่งให้ดูแลความ
เรียบร้อยและเสียบียงอาหาร ตลอดจนเครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ และกำหนดฤกษ์
ยามที่จะเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นในพระราชวังหลวงอยุธยา และอัญเชิญ
พระราชสาส์นเข้าไปแปลที่หอแปลพระราชสาส์นในบริเวณเขตพระราชฐาน
ชั้นนอกของพระราชวังหลวงอยุธยา

เมื่อถึงวันอันเป็นมงคลที่พระมหากษัตริย์อยุธยาทรงกำหนด
เพื่อให้คณะราชทูตเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท มีเจ้าพนักงาน
ลงมายังด่านขนอนที่วัดโปรดสัตว์เพื่อตรวจตราความเรียบร้อยและเชิญคณะราชทูต
ไปยังพระราชวังหลวงโดยกระบวนเรือที่พระมหากษัตริย์ทรงจัดแต่งให้มารับ
ระหว่างทางมีผู้คนมารอที่ริมตลิ่งเป็นจำนวนมากเพื่อเฝ้าดูกระบวนเรือหลวง

เมื่อเดินทางล่องขึ้นไปจากวัดโปรดสัตว์แล้ว ก็将通过หมู่บ้านต่าง ๆ เช่นบ้านญี่ปุ่น บ้านโปรตุเกส บ้านอังกฤษและบ้านฮอลันดา ซึ่งต่างก็จะยิ่งสลุดต้อนรับและถวายพระเกียรติ หากผ่านหน้าโบสถ์ของชาติใดก็ตาม เจ้าอธิการโบสถ์ก็จะตีระฆังเป็นเครื่องหมายแสดงมิตรไมตรี

เมื่อถึงท่าเรือตรงข้ามวัดพุทไธสวรรย์ กระทบเรือจะเทียบทำนบก่อนที่คณะราชทูตและพระราชสาส์นจะได้รับการอัญเชิญขึ้นบกเพื่อตั้งกระบวนแห่เข้าสู่พระราชวังหลวงต่อไป

เมื่อเข้าไปสู่ลานพระราชวังหลวง คณะราชทูตจะพักคอยที่ศาลาลูกขุน ในบริเวณเขตพระราชฐานชั้นนอกก่อน เพื่อจัดเตรียมเครื่องราชบรรณาการและพระราชสาส์น เมื่อพร้อมแล้วเจ้าพนักงานจึงนำไปยังลานพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท การรับราชทูตในสมัยอยุธยาพบว่าได้ใช้สถานที่ ๒ แห่งคือที่บริเวณลานหน้ามุขเด็จด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท และที่บริเวณท้องพระโรงด้านใน เมื่อได้เวลาเสด็จออก เจ้าพนักงานเตรียมพร้อม เจ้าพนักงานประโคมดนตรีไชยพระวิสูตร แล้วพระเจ้าแผ่นดินจึงเสด็จออกที่พระที่นั่งบุษบก จากนั้นเจ้าพนักงานจึงเบิกตัวราชทูตเข้าเฝ้า โดยหมอบกราบสามครั้งจึงถึงที่เฝ้า มีพระราชโองการให้ตรัสเรียกหมากตั้งหมาก เจ้าพนักงานอาลักษณ์รับพระราชสาส์นอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนพานทองสองชั้นเหนือเตียงทอง แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชปฏิสันถารกับคณะราชทูต

ในกรณีนี้จะสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการเจริญพระราชไมตรีทางการทูตมากกว่าเรื่องอื่น เพราะเป็นทั้งการแสดงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์และเป็นการแสดงความยิ่งใหญ่ของเมืองอยุธยาด้วย การจัดเตรียมการต่าง ๆ จึงต้องทำอย่างประณีต งดงามและยิ่งใหญ่

เอกสารภาษาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่เป็นเอกสารทางการทูตนั้นผู้วิจัยจัดหมวดหมู่ได้เพียง ๑ ฉบับเท่านั้นคือบันทึก

ของราชทูตเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ นับเป็นบันทึกของราชทูตที่เกี่ยวข้องกับการเจริญพระราชไมตรีและมีเนื้อหาส่วนใหญ่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง ๒ ประเทศและข้อตกลงต่าง ๆ เป็นหลัก

เนื้อหาของบันทึกฉบับนี้ให้ข้อมูลนับแต่ที่ราชทูตเดินทางออกจากประเทศฝรั่งเศส กระทั่งถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีรายละเอียดของข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ผู้คน ตลอดจนวิถีชีวิตแทรกอยู่เป็นระยะ เนื่องจากเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์มีบุคลิกลักษณะแบบทหาร จึงเป็นคนตรงไปตรงมา ไม่ยอมผู้ใด เช่นบาทหลวงเดอ ซัวซี ได้บันทึกไว้ว่า เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ ไม่ยอมปฏิบัติตามธรรมเนียมในการทูลเกล้าถวายพระราชสาส์นตามแบบสยาม คือ ชูพานพระราชสาส์นขึ้นสูง บาทหลวงเดอซัวซีบันทึกไว้ว่า “ครั้งเราเข้าไปในท้องพระโรง และขณะที่เข้าไปนั้น เราเห็นพระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ตรงช่องสี่หีบญชร สูงจากพื้นไม่ต่ำกว่าหกฟุต ท่านราชทูตได้ประชิบบอกแก่ข้าพเจ้าว่าผมจะถวายพระราชสาส์นได้ก็แต่ด้วยวิธีใช้ด้ามต่อส่งขึ้นไปเท่านั้น แต่ผมจะไม่ยอมทำเช่นนั้นเด็ดขาด ข้าพเจ้าสารภาพว่าข้าพเจ้ามีความลำบากใจมากทีเดียว ไม่ทราบจะแนะนำท่านไปประการใดจึงจะสมควร” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๒๙)

อย่างไรก็ตามในบันทึกของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ มีรายละเอียดพระราชสาส์นและพระสมณสาส์น ของพระสันตปาปาที่ส่งมาถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วยซึ่งเป็นเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของราชทูตโดยตรง

ความน่าเชื่อถือของเอกสารทางการทูตนี้อยู่ที่ตัวผู้บันทึกเป็นผู้ที่ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินให้มาแทนพระองค์ในการเจริญพระราชไมตรี จึงเป็นเอกสารที่ต้องกลับไปรายงานทางการ ดังนั้น จึงมีความแม่นยำในรายละเอียดและสามารถใช้ข้อมูลในการช่วยสนับสนุนการศึกษาตีความหรืออธิบายเหตุการณ์ทางการทูตเช่นพิธีการต้อนรับราชทูตได้

๓.๓.๓ เอกสารทางการค้า

บริษัทการค้าของฝรั่งเศสในดินแดนตะวันออกก่อตั้งขึ้นในรัชกาลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เมื่อปีพ.ศ. ๒๒๐๗ โดยกอลแบร์ (Colbert) โดยที่ศูนย์กลางทางการค้าของฝรั่งเศสอยู่ที่เมืองกัว (Goa) ในอินเดีย เพื่อเป็นสถานีการค้าหลักของภูมิภาค มีพ่อค้าประจำและพ่อค้าจร เดินทางไปมาค้าขายเสมอ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งบริษัทการค้าคือเพื่อเป็นการแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าขายกับตะวันออกและเพื่อกำจัดคู่แข่งที่สำคัญคือฮอลันดา ซึ่งมีบทบาทมากในภูมิภาคตะวันออกให้ลดลง จากการศึกษาพบว่าในบริบทของการบันทึกเอกสารมีลักษณะพิเศษ ๒ ประการคือ

๑. เอกสารการค้าที่ปรากฏจากการเจริญสัมพันธไมตรี เช่น ในบันทึกของโคล้ด เซเบอร์ต์ ซึ่งเข้ามาในสยามในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ เน้นเนื้อหาที่สนธิสัญญาทางการค้าเป็นหลัก

๒. เอกสารจากพ่อค้าจร หมายถึงพ่อค้าที่เดินทางเข้าออกสยามหลายครั้งจนเกิดความคุ้นเคยและได้เห็นสภาพสังคมที่ตนเองค้าขายด้วย เนื่องจากบริษัทการค้าฝรั่งเศสได้ขอเปิดสถานีการค้าย่อยและคลังสินค้าที่อยุธยา ดังนั้นในรายงานของเวอร์ต์ ซึ่งเป็นหัวหน้าสถานีการค้าของฝรั่งเศสที่อยุธยาจึงประกอบด้วยเนื้อหาที่หลากหลายตามความสนใจและปัญหาของการค้าที่พบ เช่นรายการสินค้า ราคา รวมถึงปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นจดหมายเหตุของเวอร์ต์ในช่วงปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับการค้ามากนัก เป็นการเล่าเรื่องการปฏิวัติที่เกิดขึ้น เพราะเหตุว่าหากเกิดปัญหาทางการเมืองขึ้นก็จะย่อมส่งผลต่อการค้าของบริษัทอย่างไม่ต้องสงสัย

นอกจากนี้ยังพบเอกสารการค้าที่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนอีกจำนวนหนึ่ง สันนิษฐานว่าคงเป็นเจ้าของหน้าที่ของบริษัทที่รายการสินค้า เช่น รายงานที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ เรื่องรายงานการค้าขายใน

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น ผู้เขียนอาจเป็นจอร์จ ไวท์ (Georges White) ซึ่งอยู่ที่เมืองบันตัมบนเกาะชวาก็เป็นไปได้ เอกสารฉบับนี้ให้รายละเอียดสินค้านำเข้ามายาและสินค้าขายออกไปเป็นอย่างดี เช่นของป่า สินค้าหายาก และยกรายงานลักษณะการค้าระหว่างอยุธยา กับเมืองใกล้เคียงเช่นจีน ญี่ปุ่น อีกด้วย แต่เดิมคงเป็นเอกสารอังกฤษแล้วต่อมามีการแปลเป็นภาษาไทย

ความน่าเชื่อถือของเอกสารทางการค้านั้น จำเป็นที่ผู้ใช้เอกสาร ต้องพิจารณาสภาพของผู้บันทึกเอกสาร เพราะเรื่องการค้าจะเกี่ยวพันกับการเงินและผลประโยชน์ของตนหรือของบริษัท ในกรณีที่เป็นการค้าหลวย่อมต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของราชสำนักให้ได้ผลประโยชน์มากเพียงพอ และหากเป็นการค้าของพ่อค้าเอกชนก็อาจพบคดีในเอกสารได้หากพ่อค้านั้นเสียผลประโยชน์ทางการค้ากับสยาม

๓.๓.๔ เอกสารทางการทหาร

ผู้วิจัยสังเกตว่าทหารฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสยามมีหน้า ที่ต่างกันไปตามแต่ข้อปฏิบัติที่ได้รับมาก่อนเดินทางเข้ามาในสยาม กล่าวคือ ในช่วงแรกของการเดินทางเข้ามานั้นเป็นทหารที่ได้รับหน้าที่เจริญพระราชไมตรี ดังเช่นบทบาทของเซอร์วาเลียเยร์ เดอ โชมองต์ หรือบทบาทของออกพระ ศักติสงคราม (ฟอร์แบง) เป็นต้น เนื่องจากว่าทหารฝรั่งเศสที่ได้รับเลือกให้ เดินทางเข้ามาในสยามนั้นล้วนเป็นคนที่มีความสมบัติต้องตามพระประสงค์ของ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และมีคำสั่งปฏิบัติงานแนบมาด้วย

เอกสารบันทึกของออกพระศักติสงครามหรือฟอร์แบงเป็น ที่รู้จักกันดีว่าผู้เขียนได้รับราชการในสยาม เป็นเจ้าเมืองบางกอกอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง และได้มีส่วนร่วมในการปราบกบฏมัทกระสันซึ่งกลุ่มชาวมุสลิมได้ รวมตัวกันกบฏ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงให้เจ้าพระยาวิไชยณรงค์และ ออกพระศักติสงครามเป็นหัวหน้ากลุ่มทหารต่างชาติ นำกำลังไปปราบ แม้ว่าสยามจะได้รับชัยชนะ แต่ก็สูญเสียทหารไปหลายนาย ฟอร์แบงเอง

ก็ได้รับบาดเจ็บมากด้วย แต่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือเกิดความไม่ลงรอยกันระหว่างเจ้าพระยาวิไชยเณทร์และฟอร์แบง ซึ่งสะท้อนอยู่ในบันทึกของออกพระศักดิ์สงครามผู้นี้

แม้ว่าบันทึกฉบับนี้จะเป็นบันทึกที่เรียบเรียงโดยฝ่ายทหาร แต่ก็ให้รายละเอียดพอสมควรเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในอยุธยาตั้งแต่เมื่อแรกที่ฟอร์แบงเดินทางเข้ามาพร้อมกับเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ และการที่ฟอร์แบงได้ประจำในเมืองบางกอกเป็นระยะเวลาพอสมควร จึงทำให้เขาสามารถสังเกตศึกษาลักษณะสภาพสังคม วิถีชีวิตของคนได้อย่างละเอียดมากขึ้น เอกสารของทหารเน้นการบันทึกเพื่อรายงานต่อผู้บังคับบัญชา จึงมีความน่าเชื่อถือในรายละเอียดข้อมูลที่ต้องครบถ้วน

๓.๓.๕ เอกสารเฉพาะเรื่อง

เอกสารที่เรียบเรียงขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะเป็นเอกสารลักษณะพิเศษของฝรั่งเศส เพราะไม่ได้แสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสมีความสนใจเฉพาะด้านการค้าหรือทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ได้ให้ความสนใจเรื่องต่าง ๆ ที่อาจเอื้อประโยชน์ต่อฝรั่งเศสด้วย โดยเฉพาะเรื่องวิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ ซึ่งไม่พบข้อมูลเหล่านี้ในเอกสารชาติอื่น ฝรั่งเศสมีแนวคิดในการจัดส่งผู้ที่มีความรู้ความสามารถให้ออกไปยังดินแดนอันห่างไกล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ที่ตั้งและเทหวัตถุในท้องฟ้า ประมวลเป็นองค์ความรู้ทางดาราศาสตร์และการเดินเรือ ผลประโยชน์ที่ฝรั่งเศสคาดว่าจะได้รับจากข้อมูลเชิงประจักษ์เหล่านี้คือการเดินเรือได้ง่ายขึ้น สามารถทำแผนที่ท้องฟ้าและแผนที่เดินเรือที่มีเส้นรุ้ง เส้นแวงได้ง่าย และกองเรือสินค้าฝรั่งเศสสามารถเดินทางไปได้หลายครั้งต่อปีโดยไม่เสียเวลาอ้อมแหลมกู๊ดโฮป หรือพบกับมรสุม และที่สำคัญคือแสนยานุภาพของพระมหากษัตริย์ฝรั่งเศสจะได้แผ่ไปทั่วทุกสารทิศ

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าบันทึกรายงานของฝรั่งเศสในเรื่องที่เกี่ยวกับดาราศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์นี้เป็นรายงานของบาทหลวงเยซูอิต ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์และการเดินเรือมาก กลุ่มบาทหลวงเยซูอิตจะได้รับการคัดเลือกบุคคลเข้าสังกัดในคณะอย่างเคร่งครัดและผ่านการทดสอบความรู้อย่างดี ดังนั้นวัตถุประสงค์ของคณะเยซูอิตที่เข้ามาในสยามจึงต่างไปอย่างสิ้นเชิงจากบาทหลวงมิชชันนารีที่มุ่งเผยแผ่ศาสนา ในรายงานของบาทหลวงโทมัส กุย เรื่องดาราศาสตร์และการเกิดสุริยุปราคาหรือจันทรุปราคาในสยาม อย่างน้อยได้พรรณนาให้เห็นลักษณะของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ บ้านเรือน และอาณาผืนความเชื่อของคนในพื้นที่ต่อเรื่องลึกลับไว้ในบางส่วน ยิ่งไปกว่านั้นบาทหลวงเยซูอิตบางคนอาจนำเอกสารที่ตนสนใจกลับไปฝรั่งเศสด้วย

๓.๓.๖ เอกสารว่าด้วยการปฏิวัติในพ.ศ. ๒๒๓๑

เรื่องการปฏิวัติในช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีเอกสารที่เรียบเรียงโดยชาวฝรั่งเศสที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งที่เมืองบางกอกและเมืองลพบุรี และเอกสารที่ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนอีกจำนวนหนึ่งเช่นเอกสารภาษาฝรั่งเศสที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘๑ เรื่องจดหมายเหตุการณ์จลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

นักประวัติศาสตร์และนักเรียนประวัติศาสตร์ต่างได้ข้อมูลของเหตุการณ์ “กบฏ” และ “ปฏิวัติ” ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งตลอดช่วง ๔๑๗ ปี แต่ครั้งต่างมีเหตุปัจจัยและผลกระทบที่ตามมา ต่างกันออกไปตามบริบทของเหตุการณ์ การปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๒๓๑ นี้มีนัยยะทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญ ๒ ประการคือ (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๑)

๑. ถือเป็นารสิ้นสุดราชวงศ์ปราสาททองและเริ่มสถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง อันเป็นราชวงศ์สุดท้ายที่จะดำรงยาวนานมาจนกระทั่ง

เสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ การปฏิวัติที่เกิดขึ้นโดยพระเพทราชา
ยังเป็นการแสดงสภาพของการเมืองภายในราชสำนักที่ยังคงมีลักษณะเดิม คือ
การล้มล้างราชวงศ์เก่าโดยอ้างเหตุผลความชอบธรรมที่สร้างตามขึ้นมา

๒. ข้ออ้างเพื่อทำให้การมีสิทธิโดยชอบธรรมเป็นผลสำเร็จ
นั้น ส่งผลให้ชาวฝรั่งเศสต้องยุติบทบาทลวงชั่วคราวในสยาม นับจากนั้นเป็นต้น
มาความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ อาณาจักรเป็นอันยุติลง และมาเริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง
ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

หลักฐานเอกสารที่ระบุความสัมพันธ์ระหว่างสยาม - ฝรั่งเศส
ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ระหว่าง ๒ อาณาจักรเป็นผลสืบเนื่อง
มาจากความพยายามในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในบริเวณภูมิภาคตะวันออกไกล
เป็นหลัก แต่ความพยายามดังกล่าวไม่มีใครจะสัมฤทธิ์ผลมากนัก ประกอบกับ
เมื่อนโยบายด้านการค้าของฝรั่งเศสในดินแดนบูรพาทิศเริ่มปรากฏตัวขึ้นเป็น
รูปร่างเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ฝรั่งเศสจึงได้ใช้แนวคิดทางการค้ากับ
ราชอาณาจักรสยามเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในระยะต่อมาก็มีความคิดทางการเมือง
สอดแทรกเข้ามามิใช่น้อย ดังปรากฏว่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๐ มีกองกำลังทหาร
ฝรั่งเศสส่วนหนึ่งตั้งมั่นที่ป้อมเมืองบางกอกโดยอ้างว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงขอจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเพื่อประจำการในฐานะทหารรักษาพระองค์

การเปลี่ยนแปลงนโยบายเช่นนี้ส่งผลให้ราชสำนักสยาม
เริ่มมีปฏิกริยาต่อต้านที่เด่นชัดมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งในความจริงเกิดขึ้นตั้งแต่ที่
พอลคอนเข้ารับตำแหน่งที่สมุหกลาโหม ในบรรดาศักดิ์เจ้าพระยาวิไชยณรงค์
แล้ว พระเพทราชาและขุนนางผู้ใหญ่ในราชสำนักเริ่มระแวงอำนาจที่เพิ่มขึ้น
ของฝ่ายฝรั่งเศส และอาจจะประเมินสถานการณ์ความคับขันได้กระทั่งก่อการ
ปฏิวัติขึ้นที่พระราชวังเมืองลพบุรี เมื่อราวกลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๒๓๑
โดยอ้างสาเหตุว่าฝรั่งเศสกำลังจะยึดอาณาจักร

นายทหารฝรั่งเศสและบรรดาบาทหลวงมิชชันนารีจำนวน
มากที่เมืองลพบุรี บางกอก มะริด และเมืองอื่น ๆ ถูกจับกุม คุมขังทรมาน บ้าง

เสียชีวิตลง และเกิดการต่อสู้ระหว่างทหารสยามกับทหารฝรั่งเศสที่ป้อมเมืองบางกอก จนในที่สุดทหารฝรั่งเศสยอมจำนนและออกไปจากราชอาณาจักรเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายนในปีเดียวกันนั่นเอง

หลังจากนั้น ๑ - ๒ ปี หนังสือว่าด้วยการปฏิวัติครั้งใหญ่ในสยามได้รับการตีพิมพ์ออกสู่สาธารณะ ทั้งที่เรียบเรียงโดยชาวอังกฤษชาวฮอลันดา หรือจากบรรดานายทหารฝรั่งเศสที่เคยมีส่วนร่วมในการปฏิวัติอย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ก็ได้ใช้เอกสารทางประวัติศาสตร์บางฉบับที่เคยตีพิมพ์มาแล้วในการศึกษาเรื่องการปฏิวัติครั้งนี้ เช่นบันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบสเกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของกองสตัด์พอลคอน อัครมหาเสนาบดีแห่งพระเจ้ากรุงสยาม หรือเอกสารของโวลอง เดส์ แวร์แกง เรื่องการปฏิวัติในประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๓๑ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นโดยพ่อค้าและมิชชันนารีอีกจำนวนหนึ่ง เฉพาะเอกสารที่เรียบเรียงโดยตรงนั้นพบว่า เป็นเอกสารของนายทหารฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ เพราะได้รับผลกระทบโดยตรงจากเหตุการณ์

๓.๓.๗ เอกสารบันทึกสังคม วิธีชีวิต

เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่บันทึกสังคมและวิธีชีวิตของคนในอยุธยาในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นจัดได้ว่าเป็นเอกสารในระยะสุดท้ายของความสัมพันธ์ ทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะในช่วงระยะเวลาในตอนท้ายเป็นช่วงที่มีชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามามากขึ้นและคุ้นเคยกับสยามมากขึ้น นอกจากนี้อาจเป็นไปได้ว่ามีบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสยามเผยแพร่ในฝรั่งเศสมากกว่าก่อน ทำให้เกิดความสนใจใคร่รู้และเรียนรู้วิถีชีวิตที่ต่างไปจากตนมากขึ้นด้วย

เอกสารภาษาฝรั่งเศสที่ผู้วิจัยจัดหมวดหมู่ในเอกสารบันทึกสังคม วิธีชีวิตคือเรื่องราวอาณาจักรสยามของซิมง เดอ ลา ลูแบร์ ผู้แทนพิเศษพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเรื่องประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่ง

ราชอาณาจักรสยามของนิโกลัส แชร์แวลส ในเรื่องแรกนั้นแม้ว่าผู้เขียนจะรับหน้าที่เป็นผู้แทนพิเศษของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เพื่อเจรจาความเรื่องต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ข้อยุติตั้งแต่ที่ครั้งราชทูตฝรั่งเศสเดินทางมาแต่ก่อน แต่ในรายงานฉบับใหญ่ของลาลูแบร์ ก็เป็นเรื่องสภาพสังคม วิถีชีวิต ตลอดจนเนื้อหาที่เกี่ยวกับคนเป็นส่วนใหญ่ ดังที่นักประวัติศาสตร์หลายท่านแสดงความเห็นไว้ว่าหนังสือราชอาณาจักรสยามของลาลูแบร์นั้นเป็นคู่มือหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของอยุธยาที่ดีที่สุด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ๒๕๕๐ : ๒๓๐)

ข้อควรสังเกตในเรื่องของเอกสารที่เรียบเรียงเกี่ยวกับสภาพสังคมของผู้คนคือความถูกต้องหรือความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้รับการบันทึก เหตุเพราะระยะเวลาที่ผู้เขียนเข้ามาอยู่ในสยามนั้นสั้นมาก เช่นซิมง เดอลาลูแบร์ เดินทางเข้ามาถึงสยามในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ และเดินทางกลับไปในต้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑ ระยะเวลาในการอยู่สยามเพียง ๓ เดือนเท่านั้น แต่สำหรับนิโกลัส แชร์แวลสเดินทางเข้ามาสยามในปี พ.ศ. ๒๒๒๔ พร้อมกับคณะของมิชชันนารีคณะมิสซังต่างประเทศ และพำนักอยู่ในสยามถึง พ.ศ. ๒๒๒๘ จึงเดินทางกลับไปฝรั่งเศส รวมระยะเวลาราว ๔ ปี จากประเด็นระยะเวลาในการอยู่ในสยามเช่นลาลูแบร์นั้น ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าลาลูแบร์ได้รับข้อมูลในการเรียบเรียงหนังสือจากแหล่งอื่น ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้ว่าลาลูแบร์จะได้มาซึ่งข้อมูลจาก ๓ ส่วนคือ

๑) การใช้เอกสารหนังสือต่าง ๆ ที่ชาวต่างชาติอื่นเคยเรียบเรียงไว้เกี่ยวกับสยาม ซึ่งมีการพิมพ์อยู่ในยุโรปเป็นพื้นฐานในการเรียบเรียงข้อมูล

๒) ข้อมูลจากชาวฝรั่งเศส คือคณะของฝรั่งเศสที่เดินทางกลับไปพร้อมกับราชทูตออกพระวิสุทธรสุนทร (ปาน) มีล่ามที่พูดภาษาไทยได้เป็นอย่างดีคือบาทหลวงวาเซต์ ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นล่ามให้คณะราชทูตมาหลายครั้ง มีความเป็นไปได้ที่ลาลูแบร์ได้ซักถามข้อมูลต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทาง นอกจากนี้ยังมีบาทหลวงมิชชันนารีอีกเป็นจำนวนมากที่พำนักอยู่ในอยุธยาเป็น

ระยะเวลานาน และได้เรียนรู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะสังฆราชลาโน ซึ่งสามารถแต่งพจนานุกรมภาษาไทยได้ นอกจากนี้กลุ่มพ่อค้ากรชาวฝรั่งเศสหรือลูกครึ่งต่างชาติในอยุธยา ก็อาจจะเป็นแหล่งข้อมูลของลาลูแบร์ได้

๓) แหล่งข้อมูลจากฝ่ายสยาม เป็นไปได้ที่ลาลูแบร์สามารถพบเจอคนสยามที่เป็นลูกครึ่งและพูดภาษาฝรั่งเศสได้เป็นผู้ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ด้วยวิธีการในลักษณะเช่นนี้ทำให้งานของลาลูแบร์มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบันทึกสภาพสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอยุธยา

สรุปได้ว่าเอกสารภาษาฝรั่งเศสทั้ง ๗ กลุ่มที่ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ตามเนื้อหาตั้งที่ได้เสนอมานี้ นำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของเอกสารฝรั่งเศสและสามารถประเมินค่าได้ว่าเอกสารแต่ละประเภทย่อมมีข้อเด่นและข้อด้อยของตนเอง เอกสารประวัติศาสตร์เป็นการบันทึกของกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เดินทางเข้ามาในสยาม จึงมีเงื่อนไขการบันทึกอยู่หลายประการ ดังนี้

๑. พื้นเพที่มาของกลุ่มชาวฝรั่งเศส

ที่มาของชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสยามย่อมส่งผลอย่างมากต่อการบันทึกข้อมูลและความสนใจ ชาวฝรั่งเศสบางกลุ่มเช่นกลุ่มบาทหลวงเยซูอิต ซึ่งเป็นกลุ่มที่เดินทางเข้ามาในช่วงที่ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามอยู่ในระดับดีแล้วนั้น เป็นกลุ่มที่ได้รับการคัดเลือกให้เข้ามา โดยจะเป็นผู้ที่อ่านออกเขียนได้ในระดับดีและมีพื้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ในบางครั้งมีการคัดเลือกบุคคลจากฝ่ายฝรั่งเศสให้เข้ามาในสยามด้วย เช่น เมื่อครั้งที่เซอวาลิเยร์ เดอ ฟอร์แบง เป็นผู้แทนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาเจริญทางพระราชไมตรี ก็ได้รับการคัดเลือกจากผู้ที่มีสกุลหรือเป็นเชื้อสายของขุนนางมาก่อนด้วย (ภูธร ภูมะธน, ๒๕๒๙ : ๙๖ – ๙๗)

๒. วัตถุประสงค์ของการเข้ามาในสยาม

วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปของชาวฝรั่งเศสย่อมเป็นตัวกำหนดให้มีการบันทึกเฉพาะในสิ่งที่ตนต้องการรู้หรือมีความจำเป็นต้องงานใน

หน้าที่ของตนเท่านั้น เช่นกลุ่มพ่อค้าฝรั่งเศสนั้นจะเน้นการรายงานสินค้า และรายได้ ตลอดจนความสะดวกในการค้าขายกับสยาม มากกว่าจะสนใจในเรื่องอื่น ทำให้ข้อมูลที่บันทึกในเอกสารฝรั่งเศสมีเพียงบางส่วนเท่านั้น

๓. ระยะเวลาในการพำนักอยู่ในสยาม

แม้ว่าชาวฝรั่งเศสจะเข้ามามีบทบาทในสยามในช่วงราว ๑๐ ปีสุดท้ายของรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ตาม แต่จากการศึกษาพบว่าชาวฝรั่งเศสเหล่านี้ไม่ได้เดินทางเข้ามาพักเป็นระยะเวลานาน เว้นแต่กลุ่มบาทหลวงมิชชันนารีที่อยู่อาศัยนานกว่ากลุ่มอื่น นอกจากนั้นทั้งราชทูต พ่อค้า หรือทหาร เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติแล้ว ก็จะไปกลับ การพำนักในสยามเป็นช่วงระยะเวลาเพียงสั้น ๆ ย่อมเป็นเงื่อนไขที่ไม่สามารถศึกษาสภาพสังคมอยุธยาได้อย่างละเอียดเท่าที่ควร

แต่อย่างไรก็ดี เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้อาจมีข้อยกเว้น โดยขึ้นอยู่กับตัวบุคคลนั่นเองที่จะมีความสามารถในการศึกษาหาความรู้ มีความช่างสังเกตและเอาใจใส่ในการเรียบเรียงบันทึกเอกสารมากน้อยเพียงใด เช่นซิมง เดอ ลา ลูแบร์ นั้น เดินทางเข้ามาถึงอยุธยาในราวเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ และเดินทางกลับออกไปเมื่อต้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑ หมายความว่าพำนักอยู่เพียง ๓ เดือนเท่านั้นแต่ผลงานของลาลูแบร์กลับเต็มไปด้วยข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวกับสภาพสังคมอยุธยาอย่างไม่ปรากฏในเอกสารฝรั่งเศสท่านอื่น

จากเอกสารฝรั่งเศสที่จัดหมวดหมู่ไว้ ผู้วิจัยจะได้ใช้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมอยุธยา โดยเน้นเรื่องที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองอยุธยา ผู้คน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าเอกสารภาษาฝรั่งเศสมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการใช้ทำความเข้าใจสภาพสังคมอยุธยา และอาจเห็นต่อไปได้ว่าสังคมอยุธยามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการดำรงวัฒนธรรมของตนไว้ได้แม้จะมีกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกหลั่งไหลเข้ามาในเมืองมากแล้วก็ตาม

บทที่ ๔

สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลักษณะสังคมอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นสังคมที่มีความสืบเนื่องมาจากการพัฒนาของสังคมที่มีระบบซับซ้อนมากขึ้นกว่าก่อน ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ หรือการศาสนาและความเชื่ออื่น ๆ เหตุทั้งนี้เพราะอยุธยามีประชากรต่างชาติเข้ามาามากกว่าก่อน ทำให้เกิดกฎหมายต่าง ๆ และสนธิสัญญาขึ้นมารองรับบทบาทและหน้าที่ของชาวต่างชาติไปพร้อมกันด้วย นักวิชาการตั้งข้อสังเกตให้เรียกช่วงเวลาของสังคมอยุธยาในช่วงนี้ว่าเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) หรือสังคมนานาชาติ (วรพร ภู่งศ์พันธ์, ๒๕๔๒)

คำว่าสังคมพหุวัฒนธรรม ประกอบด้วยคำ ๒ คำสำคัญคือ สังคม และพหุวัฒนธรรม คำว่าสังคมมีความหมายถึงพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่มีการอาศัยอยู่ร่วมกันของคน และมีระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ปฏิบัติไปในทางเดียวกัน มีการประกอบอาชีพ มีความเชื่อหรือศาสนา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า “คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท; วงการ หรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน. ว. ที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน เช่น วงสังคม งานสังคม” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒ : ๑๑๕๙) ส่วนคำว่าพหุวัฒนธรรมนั้น ความหมายโดยอรรถคือการมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย วัฒนธรรมนี้อาจเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุเช่นมีการก่อสร้างสถานที่ต่าง ๆ ในหลากหลายรูปแบบ และวัฒนธรรมทางจิตใจ ก็

เป็นได้ พหุวัฒนธรรมจึงเป็นลักษณะสังคมที่มีผู้คนที่หลากหลาย ต่างวัฒนธรรม ความเชื่อ การประกอบอาชีพ ต่างภาษา ฯลฯ

การสันนิษฐานว่าสังคมอยุธยาในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีลักษณะของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น อาจพิจารณาได้จาก เอกสารประวัติศาสตร์ที่เป็นพระราชบัญชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงถามไปยังพระอาจารย์พรหม วัดปากน้ำประสบ เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๒๒๘ คือในช่วงที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งราชทูตไปยังฝรั่งเศส พระราชบัญชานี้ เป็นเอกสารชิ้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่ามีผู้คนเดินทางเข้ามาใน อยุธยา มากกว่าก่อน เพราะพระอาจารย์พรหมก็ได้ตอบว่าตัวท่านเองมีอายุ ได้ ๓ พระยา แล้ว หมายความว่ามาอยุธยาแต่ครั้งสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ก็มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในอยุธยา มากพอสมควร รวมทั้งได้เข้ามาประกอบอาชีพต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ก็ดี พระราชบัญชาที่สะท้อนความวิตกกังวลของพระมหากษัตริย์ด้วยว่าอาจจะ เกิดความวุ่นวายทางการเมืองได้

การเกิดสังคมพหุวัฒนธรรมขึ้นในอยุธยาและการเจริญรุ่งเรืองมาก ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งผลให้ชาวต่างชาติได้เรียบเรียง เอกสารบันทึกต่าง ๆ ไว้ในมุมมองที่ต่างกันตามความสนใจของตน เนื้อความ ในบันทึกเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับบันทึกสภาพสังคมอยุธยาในประเด็นที่ผู้วิจัย แบ่งศึกษา ทั้งนี้ในบทที่ ๕ ผู้วิจัยจะได้สังเคราะห์จากเนื้อหาจากประเภทของ เอกสารทั้ง ๗ กลุ่ม ในประเด็นดังนี้

๔.๑ ข้อมูลการพรรณนาลักษณะสังคมที่เป็นรูปธรรม

๑. ที่ตั้งเมืองบางกอกและเส้นทางเดินทางไปอยุธยา

จากข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร ภาพแรกที่ชาวต่างชาติได้มองเห็น อยุธยา คือลักษณะของความเป็นเมืองน้ำ และชาวฝรั่งเศสก็ได้พรรณนาลักษณะ ของเมืองในสยามนับตั้งแต่เดินทางเข้ามาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างไรก็ตาม

เมืองสำคัญที่ฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่ามีได้มีเฉพาะกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น หากแต่มีเมืองบางกอก ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่าน และเมืองทำการค้าสำคัญของสยามรวมอยู่ด้วย

การพักชั่วคราวที่เมืองบางกอกหรือในบางครั้งอาจเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ก่อนถึงบางกอกนี้เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของการเดินทางเข้ามาของชาวต่างชาติ เพราะต้องแวะพักหาอาหาร ของใช้ ตลอดจนเงินจาด และเป็นการเตรียมการเพื่อจะเดินทางเข้าไปถึงอยุธยาซึ่งต้องใช้เวลาอีกราว ๒ ถึง ๓ วันต่อไป ซึ่งการแวะพักบริเวณเมืองบางกอกนี้ทำให้บางกอกกลายเป็นเมืองที่มีความคึกคักด้านการค้าเป็นอย่างมาก บรรดาผู้แทนฝรั่งเศสด้านการค้าเช่น โคลด์ เซเบอเรต์ บันทึกว่า “เมื่อวันที่ ๒ เดือนตุลาคม ผู้รักษาเมืองบางกอกได้ส่งเรือบรรทุกผลไม้ ไม้ และของอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก มายังเรา ๑ ลำ” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๗, ๒๔๗๑ : ๒๗) การแวะพักที่บางกอกและเมืองอื่นก่อนถึงอยุธยานี้จะมีกำหนดราว ๒ ถึง ๓ วัน หรือบางครั้งอาจนานกว่านั้นเพราะทางสยามจะให้ขุนนางลงมาดูแลความเรียบร้อยและจัดเตรียมพิธีการต่อไป

พื้นที่บริเวณสันดอนปากแม่น้ำเป็นเครื่องกั้นการเดินทางตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี เพราะเรือทั้งหมดของชาวต่างชาติต้องจอดรออยู่บริเวณนี้เพื่อรอน้ำขึ้น และรอการติดต่อกับขุนนางสยามก่อน บาทหลวงเดอ ซัวซี บันทึกไว้เช่นกันว่า “วันที่ ๒๒ กันยายน วันนี้เราได้แล่นเรือไปได้ห้าหรือหก ลีเออ และต้องมาจอดอยู่ห่างจากสันดอนสยามเพียงสี่ลีเออเท่านั้น อีกสองลีเออเราก็จะต้องจอดลมนอกอยู่ที่อีกด้วย สมอตัวใหญ่ในห้วงน้ำลึกหกหรือเจ็ดบราสส์ เราไม่สามารถเข้าไปใกล้กว่านี้อีกแล้ว เนื่องจากสันทรายที่มีอยู่ทั้งสองฟากแม่น้ำ” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๐๐)

เมื่อเรือสามารถเดินทางผ่านสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้แล้ว มักจะแวะพักตามรายทาง เช่นที่หมู่บ้านอัมสเตอร์ดัม คือบริเวณบางกะเจ้า และมาพักเป็นระยะเวลานานที่เมืองบางกอก เพื่อหาเสบียงอาหาร ขุนนางสยามจะลงมาต้อนรับ ณ ที่นี้ พร้อมกับกำหนดเวลาในการเข้าเฝ้าถวายพระราชา

สาส์น นิโกลาส์ แชร်แวงส พรรณนาถึงเมืองบางกอกไว้ในบทที่ ๑๒ ของหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมราชและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่า

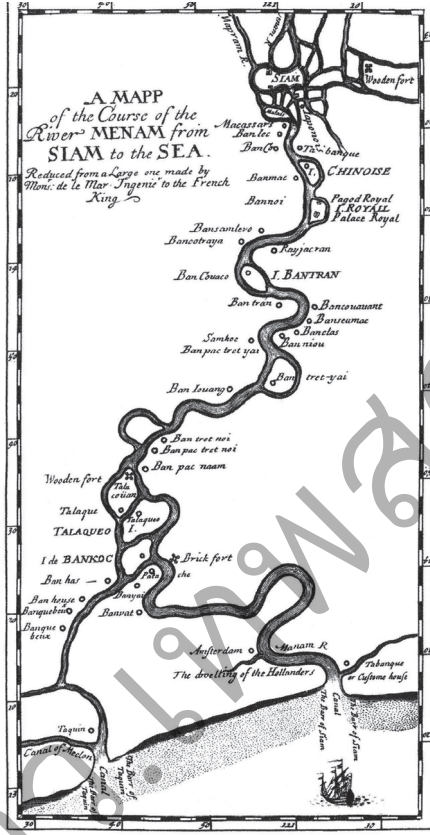
“บางกอกเป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะว่าในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้วก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่พอจะป้องกันข้าศึกได้ ผังเมืองนั้นมีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้ มีกำแพงกันเฉพาะทางด้านซ้ายแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออกก็บึกบึนได้ เหนือจากปากอ่าวขึ้นมาประมาณ ๑๒ ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายแยกนั้นมีพื้นที่เป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก เป็นทำเลพอป้องกันได้ มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว มีปืนใหญ่หล่ออยู่ ๒๔ กระบอก ใช้การได้ดี ผังตรงปากแม่น้ำตรงกันข้าม มีป้อมเล็กๆ อีกป้อมหนึ่งซึ่งไม่น่าจะทำการป้องกันได้แข็งแรงนัก แม้จะมีปืนใหญ่ตั้ง ๓๐ กระบอกก็ตาม...” (นิโกลาส์ แชร်แวงส, ๒๕๕๐ : ๖๓)

อาจนับได้ว่าเอกสารกลุ่มที่บันทึกสภาพสังคม เช่นของนิโกลาส์ แชร်แวงส หรือลาลูแบร์นั้นบันทึกข้อมูลทีใกล้เคียงกับสภาพจริงมากที่สุด เพราะพื้นที่บริเวณตั้งแต่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาถึงบริเวณถนนบุรีนึ่มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีเรือกสวนผลไม้เป็นที่รู้จักกันดีมาก่อน ทั้งเป็นตลาดค้าขายสินค้าที่สำคัญที่เชื่อมออกไปสู่อ่าวไทยได้ โดยเฉพาะสินค้าจากปักษ์ใต้จะใช้เส้นทางแม่น้ำแม่กลอง ต่อเนื่องเข้าสู่คลองด่านหรือคลองมหาชัย เข้ามาสู่คลองบางหลวง และออกที่เมืองบางกอกได้ บริเวณนี้จึงเป็นเสมือนพื้นที่การค้าสำคัญของสยาม

เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า เอกสารฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นบันทึกสภาพเมืองบางกอกไว้ในลักษณะเดียวกัน เพราะเมืองนี้มีพัฒนาการอย่างยาวนาน แต่สำหรับทหารฝรั่งเศสที่ได้ตั้งมั่นอยู่ที่ป้อมเมืองบางกอกนั้นได้บันทึกแต่เพียงป้อมปราการที่ทหารฝรั่งเศสเข้าตั้งมั่นเท่านั้น ไม่ได้ออกไปนอกขอบเขตที่สยามกำหนดไว้เลย (ปริดี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๓ : ๓)

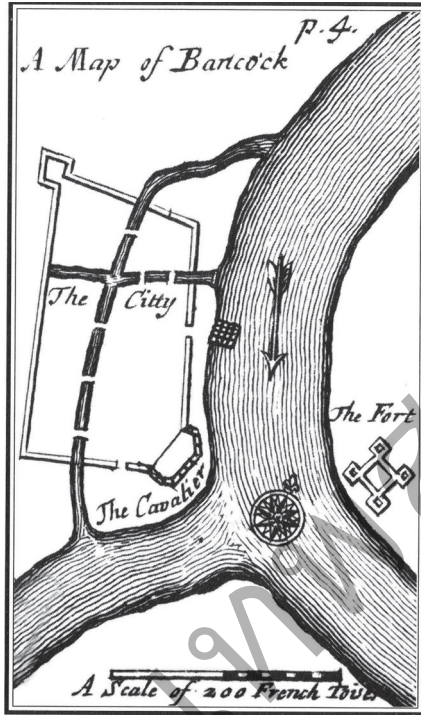

รูปที่ ๔.๑ เส้นทางทางน้ำจากปากแม่น้ำเจ้าพระยามายังอยุธยา (ลาตูแบร์, ๒๕๑๐ : ๙)

ส่วนพันธมิตรโบชอง ทหารฝรั่งเศสอีกนายหนึ่งเขียนถึงเรื่องป้อมปราการ ว่า “ยังมีทันที่ท่านราชทูต จะออกเดินทางกลับไป นายพลเดส์ฟาร์จก็เดินทาง กลับมาถึงบางกอก หลังจากนั้นไม่นาน เมอซีเออร์ก็องสต็อง ก็เดินทางมา สมทบเพื่อจัดการสิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องดำเนินการ วิศวกรโวลอง (Volent) ข้าม

รูปที่ ๔.๒ ป้อมเมืองบางกอกฝั่งตะวันออก และป้อมเล็กที่ฝั่งตะวันออก (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๕)

ไปสำรวจอีกฝั่งหนึ่ง ส่วนข้าพเจ้าสำรวจฝั่งตะวันตกเพื่อพื้นที่ดินและดูว่าจะสามารถปลูกสร้างเมืองตามที่พระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราชประสงค์ไว้ เมื่อโผลงตรวจดูแล้ว ก็ว่าจำเป็นต้องรี้อัดที่กีดขวางออกไปก่อน แต่เมอซิเออร์ก็องสต้องตอบว่าทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะจะเกิดปัญหาุ่นวายตามมาอีกมาก หากไม่ได้กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินก่อน ซึ่งเขาจะหาเวลากราบบังคมทูลในภายหลัง” (ปริตี พิศภูมิวิถิ, ๒๕๕๖ : ๔) สอดคล้องกับที่โผลง เดส์ แวร์แกงทหารฝรั่งเศสที่ประจำเมืองบางกอกบันทึกไว้ว่าฝรั่งเศสพยายามปรับปรุงพื้นที่

บางกอกเพื่อใช้เป็นที่ตั้งมั่นกองทหารฝรั่งเศสที่จะเข้าประจำในฐานะทหารรักษาพระองค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและรักษาเมืองบางกอก (โวลอง เดส์ แวร์แกง, ๒๕๓๔ : ๑๖ – ๑๗) จึงเห็นได้ว่าทหารฝรั่งเศสมีพื้นที่ในการพักผ่อนและประกอบกิจกรรมที่เป็นสัดส่วน และอาจวิเคราะห์ได้อีกว่าเป็นอาณาบริเวณที่ฝ่ายสยามกำหนดขึ้นให้ เพื่อมิให้อำนาจของฝรั่งเศสมีมากเกินไปจนอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือคุกคามสยามได้

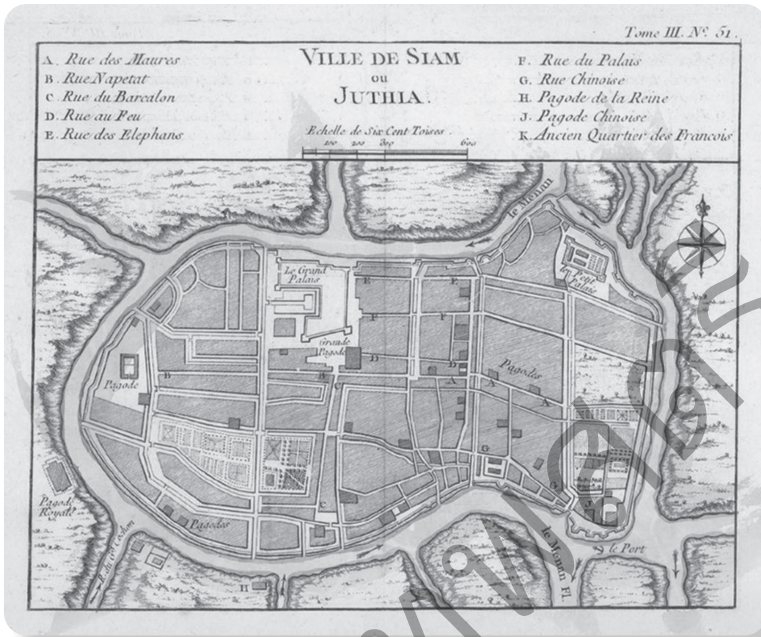
๒. เมืองอยุธยา

เมื่อทูตฝรั่งเศสหยุดพักที่บางกอกได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งนั้นก็จะเดินทางต่อขึ้นมายังเมืองอยุธยา ตลอดระยะทางอาจมีการแวะพักบ้างในบางแห่งที่สำคัญคือการหยุดรอที่บริเวณวัดโปรดสัตว์ซึ่งเป็นด่านขนอนที่สำคัญของอยุธยาทางด้านทิศใต้ เหนือเกาะบางปะอินขึ้นไปเพื่อรอเวลาอันเหมาะสมที่จะเข้าเฝ้าฯ เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ บันทึกในบทบาทของราชทูตฝรั่งเศสว่า “ครั้นวันที่ ๑๒ เดือนออกโตเบอร์ ข้าพเจ้าได้มาพักนอนที่ตำบลหนึ่ง ทางประมาณสัก ๒ ลีก็ คือ ๖ ไมล์ ถึงกรุงศรีอยุธยา เพราะตำบลนั้นมีขุนนางมาคอยรับข้าพเจ้าอยู่ ๒ นาย” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒, ๒๔๖๒ : ๖) ครั้นถึงอยุธยาแล้ว บันทึกของฝรั่งเศสเกือบทั้งหมดได้พรรณนาเมืองไว้อย่างยิ่งใหญ่ มีความศรัทธาของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ มีความสุขสบาย

กลุ่มเอกสารที่บันทึกสภาพชีวิตและสังคมของผู้คนให้ความสำคัญกับเมืองอยุธยาในฐานะเมืองหลวงมากที่สุด เพราะลักษณะของเมืองที่มีน้ำล้อมรอบและมีคูคลองภายในเมืองมากมาย เป็นที่สังเกตได้ง่ายและมีความคล้ายคลึงกับเมืองในตะวันตกบางเมืองเช่นเวนิส (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๒๕ – ๒๖)

เอกสารของเฟอร์นาว เมนดีซ ปินตู (Fernaо Mendes Pinto) ชาวโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช บันทึกไว้ก่อนหน้านี้อแล้วว่าเมืองอยุธยามีความพิเศษคือลักษณะของการสัญจรที่เหมือนกับเมืองเวนิสในประเทศอิตาลี บาทหลวงเดอ ชัวซีได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมไปอีก

รูปที่ ๔.๓ แผนที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, ๒๕๒๙ : ๑๙)

ในบันทึกรายวันของท่านว่า เมื่อเดินทางถึงอยุธยา ได้พบเวอร์ต หัวหน้าสถานีการค้าฝรั่งเศสที่เล่าว่า “นครนั้นกว้างใหญ่กว่ากรุงปารีส บ้านเรือนดูน่าเกลียด วัดหรือโบสถ์ของพระเจ้าังดงามมาก แม่น้ำน้ำคู มีผู้คนพลเมืองคับคั่ง มีเรือจำนวนมากไม่ถ้วน” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๐๘)

ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับเมืองหลวงกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารฝรั่งเศสอาจจำแนกได้เป็น ๒ เรื่อง ตามสถานที่ตั้งคือพื้นที่เฉพาะเกาะเมืองดังเช่นข้อมูลของลาลูแบร์และนิโกลาส์ แซร์แวงส และอีกประการหนึ่งคือข้อมูลนอกเกาะเมือง ซึ่งจะปรากฏในเอกสารทางการ

เผยแผ่ศาสนา เพราะบรรดามิชชันนารีไม่ได้รับสิทธิในเบื้องต้นทำให้ตั้งบ้านเรือน และโบสถ์ภายในเกาะเมืองแต่หากได้รับพระราชทานที่ดินบริเวณเกาะมหาพราหมณ์ ให้ก่อสร้างที่พักและที่สอนศาสนาได้ ดังนั้นพื้นที่บริเวณเกาะมหาพราหมณ์ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือขึ้นไปจากแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ปรากฏใน เอกสารฝรั่งเศส ข้อมูลนี้ไม่พบข้อมูลในเอกสารชาติตะวันตกอื่น

หลักฐานจากบันทึกของบาทหลวงเดอ ซัวซี ระบุว่าหลังจาก ที่คณะทูตฝรั่งเศสเดินทางมาถึงที่อยุธยา นั้น “คณะครูและนักเรียนสำนัก เลมินาร์แห่งสยามที่วิทยาลัยมหาพราหมณ์ (Collège de Masprend) ซึ่งอยู่ ห่างจากสยามราว ๑ ลิเออ ได้ยกขบวนกันมาเยี่ยมคำนับท่านราชทูต” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๑๘) ทั้งยังระบุต่อไปอีกด้วยว่า “ม.ก็องสตั้งชื้อทิศเงินให้ วิทยาลัยมหาพราหมณ์สองร้อยห้าสิบเอกฎ และจะอุทิศให้เป็นเงินจำนวนเท่านี้ ทุกปีไป และจะมีงานเลี้ยงปีละสามครั้งมิได้ขาด” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๓๐๘) จึง สรุปได้ว่า บริเวณเกาะมหาพราหมณ์เป็นที่ตั้งของโรงเรียนสำหรับคริสต์ศาสนา ที่เรียกว่า สามเณรลัย (Séminaire) ซึ่งที่อยุธยามี ๒ แห่งที่หมู่บ้านเซนต์โยเซฟ (บ้านปลาเห็ด) ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานที่ดินสำหรับสร้าง อาคาร และอีกแห่งหนึ่งคือที่หมู่บ้านมหาพราหมณ์ (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒ : ๔๙) ซึ่งที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของวิทยาลัยคอนสแตนติเนียน (Constantinian) ที่รับ เด็กหนุ่มเข้ามาศึกษาทางศาสนาและศิลปะวิทยาการแบบตะวันตก ที่วิทยาลัย แห่งนี้มีนักเรียนราว ๑๐๐ คน (พลับพลึง มูลศิลป์, ๒๕๑๙) นอกจากนี้ มี หลักฐานว่าในพ.ศ. ๒๒๐๕ สังฆราช หลุยส์ ลาน ผู้นำคณะมิชชันนารีคาทอลิก ฝรั่งเศสในสยาม ได้แต่งแปลและพิมพ์หนังสือคำสอนทางคริสต์ศาสนาเป็น ภาษาไทยจำนวน ๒๖ เล่ม หนังสือไวยากรณ์ไทยและบาลี ๑ เล่ม และ พจนานุกรมไทยอีก ๑ เล่ม ท่านสังฆราชลาโนได้สร้างศาลาเรียนขึ้นในที่ดิน พระราชทานที่ตำบลเกาะมหาพราหมณ์เหนือกรุงเก่าขึ้นไป และได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้น ที่โรงเรียนแห่งนี้ (ปริตี พิศภูมิวิถิ, ๒๕๕๕ : ๑๖)

นอกจากนี้ในเอกสารมิชชันนารี ยังได้บันทึกเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานที่ดินบริเวณบ้านปลาเห็ดหรือแถบบริเวณวัดพุทไธสวรรย์ ให้สร้างค่ายหรือบ้านของกลุ่มตนเอง ซึ่งหลังจากที่คณะมิชชันนารีกราบบังคมทูลขอที่ดินเพื่อเผยแพร่ศาสนาแล้ว ปรากฏหลักฐานการตั้งที่ดินในอยุธยาว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานที่ดินให้สร้างวัดและชุมชน

จากข้อมูลดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าเอกสารกลุ่มศาสนาก็มิได้ให้ความสนใจกับเกาะเมืองอยุธยาเพราะมิใช่พื้นที่ที่ได้รับสิทธิพิเศษในการเผยแพร่ศาสนา หากแต่เป็นพื้นที่อื่นนอกเกาะเมือง สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับตัวเมืองอยุธยานั้น อาจไปปรากฏเป็นบางส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีซึ่งรับหน้าที่ดูแลราชทูตและได้เดินทางร่วมกับคณะฝรั่งเศสอื่น

เอกสารฝรั่งเศสทางการทูตได้พรรณนาอย่างรวบรัด เซอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ กล่าวเฉพาะการเดินทางจากวัดโปรตุเกสขึ้นไปยังอยุธยา โดยกระบวนเรือหลายลำเต็มแม่น้ำ จนถึงอยุธยาโดยมิชชันนารุสยามเป็นผู้ดูแลตลอดการเดินทาง ส่วนโคล้ด เซเบอเรต์ที่ดูแลด้านการค้านี้ไม่ได้บันทึกสภาพเมืองอยุธยาไว้ นอกจากข้อมูลเกี่ยวกับการเจรจาทางการค้าและความพยายามแก้ไขสัญญาทางการค้าฉบับก่อน

เอกสารทหารนั้นไม่ปรากฏความเกี่ยวกับภูมิสถานของอยุธยาเลย เพราะกองทหารฝรั่งเศสตั้งมั่นอยู่ที่เมืองบางกอก ลพบุรี และมะริด หรือกระจัดกระจายอยู่ที่เมืองอื่น ๆ ทำให้ไม่มีทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ที่อยุธยา นอกจากนี้ทหารฝรั่งเศสเข้ามาสยามในช่วง ๒ ปีสุดท้ายของรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและมีวัตถุประสงค์ชัดเจนในการตั้งกองทหารที่บางกอกเป็นหลัก จึงไม่มีโอกาสได้สำรวจเมืองอยุธยาเช่นชาวฝรั่งเศสกลุ่มอื่น

ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลเกี่ยวกับเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยรวมนี้ เอกสารฝรั่งเศสทุกกลุ่มบันทึกไว้อย่างสอดคล้องกันว่าลักษณะภูมิประเทศ

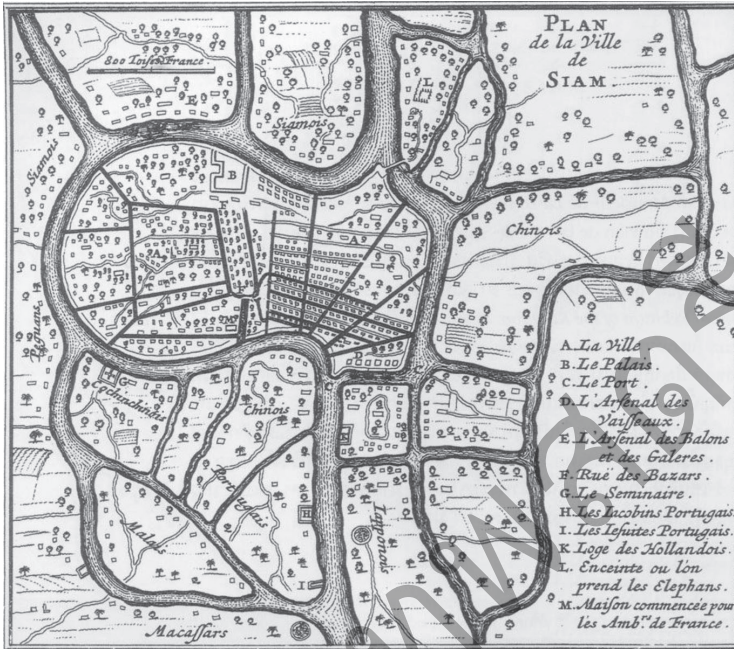

ของเมืองที่มีลักษณะคล้ายเกาะ มีแม่น้ำล้อมรอบ มีคูคลองตัดกันภายในเมืองมากมาย แต่อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่าเอกสารฝรั่งเศสกลุ่มแรก เช่น เอกสารของมิชชันนารีนั้นก็ไม่ได้ความสำคัญกับเนื้อหาในส่วนนี้มาก เพราะมีจุดประสงค์หลักที่การพยายามเข้ามาตั้งชุมชนและการเผยแผ่ศาสนา เอกสารฝรั่งเศสในกลุ่มที่เดินทางต่อเข้ามาเช่นพ่อค้า ราชทูตหรือเอกสารที่มุ่งบันทึกสภาพสังคมและวิถีชีวิตกลับให้รายละเอียดของเมืองอย่างมากว่า สันนิษฐานได้ว่าชาวฝรั่งเศสกลุ่มนี้คงได้รับความรู้จากเอกสารตะวันตกอื่น ๆ ที่เคยเดินทางเข้ามาในอยุธยาก่อนหน้านี้แล้ว มิฉะนั้นองค์ความรู้เรื่องเมืองอยุธยาที่มีลักษณะคล้ายกับเมืองเวนิสในประเทศอิตาลีนั้นคงไม่ได้รับการถ่ายทอดไว้

เอกสารภาษาฝรั่งเศสฉบับสำคัญที่พบคือสารานุกรมบทพรรณนาชื่อเมืองต่าง ๆ ในเอเชีย เขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๐๓ ให้รายละเอียดว่าเมืองอยุธยาเป็นเวนิส (Pierre Davity, 1660 : 754 - 757) ผู้วิจัยเห็นว่าสารานุกรมฉบับนี้เป็นคู่มือของชาวฝรั่งเศสหรือปัญญาชนฝรั่งเศสที่ได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของเมืองต่าง ๆ ในตะวันออกก่อนที่จะเดินทาง อาจกล่าวได้ว่าก่อนหน้าที่ชาวฝรั่งเศสจะเดินทางเข้ามาก็ได้ศึกษาหนังสือเล่มนี้เป็นพื้นฐานก่อนแล้ว ทั้งใช้แผนที่อยุธยาที่มีการพิมพ์เผยแพร่ก่อนหน้านี้เป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจลักษณะสภาพของเมืองอยุธยา

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเมื่อชาวฝรั่งเศสพรรณนาเมืองอยุธยาคือ จะเห็นเฉพาะรายละเอียดนอกเมืองเท่านั้น กล่าวคือฝรั่งเศสจะบรรยายตั้งแต่ทิศใต้ของเกาะเมือง คือตั้งแต่ค่ายชาวต่างชาติ ขึ้นไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาถึงบริเวณป้อมเพชร แล้วเน้นไปที่บริเวณโบสถ์เซนโยเซฟ ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ด้วยเหตุดังนี้จึงไม่บรรยายรายละเอียดของด้านอื่นของอยุธยา เช่นบริเวณริมแม่น้ำลพบุรีทางด้านทิศเหนือ หรือทุ่งนาทางทิศตะวันออก ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากแผนที่ของลาตูแบร์ในเรื่องของการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นย่านสำหรับที่ตั้งของชุมชนต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกเกาะเมือง เพราะเหตุ

รูปที่ ๔.๔ การแบ่งพื้นที่ตั้งของย่านชุมชนภายในและภายนอกเกาะเมืองอยุธยาในแผนที่ลาลูแบร์ (ชาลวูวิทย์ เกษตรศิริ, ๒๕๕๐)

ที่ว่าฝรั่งเศสคุ้นชินกับเส้นทางการเดินทางทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ ทั้งบริเวณทิศเหนือและทิศอื่น ๆ ของเกาะเมืองอยุธยาก็มีกลุ่มชุมชนกระจุกกระจายอยู่ ซึ่งชาวฝรั่งเศสจะไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์ด้วยมากนัก

๓. ผู้คนในอยุธยา

ชาวสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีจำนวนมาก และประกอบด้วยชาวสยามและคนพื้นเมืองอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ในสยาม เช่นชาวจีน ญี่ปุ่น แวก ฝรั่งเศสต่าง ๆ

สำหรับชาวสยามเองนั้น ลาลูแบร์อธิบายการเรียกชื่อคนและชาติไว้ว่า “ชาวสยามเรียกตนเองว่าไทยแปลว่า อิศระ อันเป็นความหมายตามศัพท์ในภาษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน พวกเขาภูมิใจที่ใช้นามว่าฝรั่งเศส อันเป็นนามที่บรรพบุรุษของพวกเราได้ถือใช้เมื่อสลัดแอกชาติโกลออกจากอำนาจปกครองของจักรวรรดิโรมัน ผู้ที่รู้ภาษาพะโคยืนยันว่า สยามแปลว่าอิสระ ในภาษานั้นเหมือนกันฉะนั้นพวกโปรตุเกสจึงน่าจะนำเอาคำ ๆ นี้มาใช้เรียกชาวสยามก็เป็นได้ เพราะได้รู้จักชาวสยามจากปากคำของชาวพะโค” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๒๐- ๑๒๑)

ส่วนลักษณะร่างกายของคนนั้นลาลูแบร์เป็นเอกสารที่บันทึกละเอียดที่สุดว่า “ชาวสยามนั้นค่อนข้างย่อมมากกว่าจะใหญ่โต แต่รูปร่างของเขาก็ได้ส่วนลัทธิ ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า ข้อสำคัญคงเป็นด้วยชาวสยามมิได้เอาผ้าอ้อมพันรัดกายเด็กในขณะที่เป็นทารก อันการที่เราเอาภาระสร้างรูปทรงให้แก่ลูกหลานของเรานั้น ย่อมจะไม่สมปรารถนาไปเสียทุกคน ลูปล่อยให้ธรรมชาติสร้างสรรค์ของมันเองไปโดยเสรีไม่ได้ เป็นความจริงว่าปทุมถันของหญิงชาวสยามนั้นมีเต่งตั้งอยู่ได้แม้เมื่ออยู่ในวัยสาว และในเวลาไม่ช้านานก็ยานย้อยลงมาเกือบถึงสะดือ แต่รูปทรงร่างกายนั้นยังกะทัดรัดดีอยู่ และอาการที่ปทุมถันย้อยยานนั้น ก็มีได้เป็นที่รำคาญตาสามีของนางแต่ประการใด แม้รสนิยมของผู้ที่เห็นว่าเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่สุดนั้น ก็น่าจะเนื่องมาจากว่า ได้เคยเห็นมาเสียจนชินตาแล้วเท่านั้นเอง

วงหน้าของชาวสยามทั้งชายและหญิงกระเดียดไปข้างรูปข้าวหลามตัดมากกว่าที่จะเป็นรูปไข่ ใบหน้ากว้าง ผายขึ้นไปทางเหนือโหนกแก้มแล้วทันใดก็ถึงหน้าผากอันแคบ รวมเข้าเป็นรูปมนเหมือนปลายคางอนึ่ง นัยน์ตาซึ่งหางตาค่อนข้างจะยกสูงขึ้นไปข้างบนนั้นเล็กและไม่สู้จะแจ่มใสไวแวนัก ตาขาวซึ่งควรจะขาวนั้นก็ออกสีเหลือง ๆ แก้มของพวกเขานั้นตอบ คำที่โหนกแก้มสูงเกินไปนั่นเอง ปากนั้นกว้าง ริมปาก

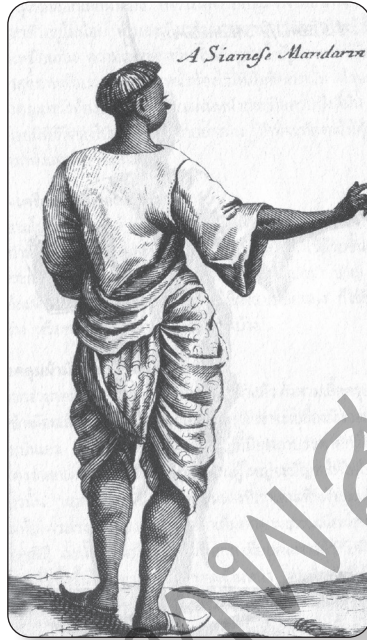
หนาซีด ๆ และฟันดำ ผิวพรรณหยาบกร้าน สีนํ้าตาลปนแดง สาเหตุ เพราะเกรียมแดดเท่า ๆ กับที่เป็นมาโดยกำเนิดเหมือนกัน” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๒๑)

นิโกลาส์ แชรแวสเขียนเกี่ยวกับชาวสยามไว้ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ สะท้อนลักษณะนิสัยของคนว่ามีทั้งด้านดีและด้านลบ ในด้านดีเช่นว่า “พวกเขาถวายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี และเคารพนับถือถึงขนาดไม่กล้าเงยหน้าขึ้นมองดู...อารมณืหรรษาของพวกเขาไม่หยาบคายจนน่าเกลียด และไม่ประจบเสีจจนจะขาดความน่าเลื่อมใส” (นิโกลาส์ แชรแวส, ๒๕๕๐ : ๖๘) อีกตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นมีชนชาติใดที่จะมีความรู้จักประมาทตน และมีความมักน้อยเท่าชาวสยาม พวกเขาไม่ดื่มเหล้าอุนกันเลย และข้าพเจ้าได้เคยประสบมาด้วยความประหลาดใจอยู่บ่อยๆว่าเหตุไฉนพวกเขาจึงดำรงชีพกันอยู่ได้ด้วยสิ่งเล็กน้อยเพียงเท่านั้น” (นิโกลาส์ แชรแวส, ๒๕๕๑ : ๖๙) แต่สำหรับเนื้อหาด้านลบที่เป็นนิสัยของชาวสยามนั้น นิโกลาส์ แชรแวส เห็นว่าชาวสยามยังมีความเกียจคร้านอยู่บ้าง เช่นว่า “ความเกียจคร้านที่เขาได้รับมาโดยกำเนิดนั้น ทำให้เขาพอใจในชีวิตอันสันโดษ สะดวกสบายและสงบเหนือกว่าความสำราญ” (นิโกลาส์ แชรแวส, ๒๕๕๐ : ๖๙) อย่างไรก็ตาม ความเกียจคร้านที่พึงมีนี้เป็นเหตุให้ชาวสยามปฏิเสธที่จะทำการงานอื่น ๆ เพิ่มเติม เพราะรู้สึกว่าการเพียงพอที่ได้ลงมือทำหรือผลที่ได้รับนั้นเพียงพอแล้ว

ชาวสยามที่ฝรั่งเศสพบในอยุธยา นั้นมีทั้งชาวสยามแท้ คือมีบรรพบุรุษเป็นคนสยาม และมีอีกส่วนมากที่เป็นลูกครึ่งหรือชาติอื่น ๆ ที่แต่งงานและตั้งรกรากอยู่ในอยุธยา

แม้ว่าในช่วงก่อนที่ฝรั่งเศสจะเดินทางเข้ามาในอยุธยา จะมีชาวตะวันตกบางชาติเข้ามาอยู่ก่อนแล้วก็ตาม การปรากฏขึ้นของฝรั่งเศสก็ดูจะเป็นที่แปลกใจของคนอยุธยาอย่างมากพอสมควร เพราะก่อนหน้านี้ชาวตะวันตกไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการเดินทางเข้ามาที่ชัดเจน ทั้งยังไม่ได้เดินทางเข้า

รูปที่ ๔.๕ ขุนนางสยาม (ลาตูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๑๑)

ออกอย่างมากเช่นในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่นชาวโปรตุเกส ซึ่งเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และได้รับพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนในราวแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช หลังจากเสร็จศึกเมืองเชียงกราน โปรตุเกสได้มีความสัมพันธ์อันดีทางการค้ากับสยาม กระทั่งมีการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๑ จากนั้นบทบาทของชาวโปรตุเกสทั้งในการรับใช้ราชสำนักสยามในฐานะทหารรับจ้างและบทบาทของพ่อค้าก็ปรากฏชัดเจนมากขึ้น

ชุมชนโปรตุเกสที่ปรากฏคือบริเวณทิศใต้ของพระนคร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา จัดว่าเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง เพราะ

มีร่องรอยที่พักอาศัยและโบสถ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอีกหลายแห่ง การขุดแต่งโบราณสถานจึงพบโบราณวัตถุอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาเป็นจำนวนมาก

ส่วนบาทหลวงสเปนหลายคนเดินทางมาจากกรุงมะนิลามายังอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้รวมกลุ่มกัน แต่ว่าชาวสเปนก็ไม่ได้เดินทางมาในอยุธยามากนัก ที่มีเป็นเพียงพ่อค้าจรและบาทหลวงมิชชันนารีที่สามารถประกอบกิจได้และอาศัยรวมอยู่กับชุมชนตะวันตกอื่น ๆ ในอยุธยา ส่วนชาวกลุ่มฮอลันดาหรือดัตช์ มีบทบาททางการค้ากับอยุธยาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่ทำการค้ากับอยุธยามากที่สุด ฮอลันดาเข้ามาในอยุธยาในราว พ.ศ. ๒๑๔๖ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากนั้นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการก็เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระเอกาทศทรงส่งราชทูตสยามไปเฝ้าพระเจ้ามอริสแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ในปี พ.ศ. ๒๑๕๐ และอีก ๑๐ ปีต่อมาจึงมีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับแรกระหว่างกัน อาจกล่าวได้ว่าฮอลันดาเป็นผู้ขายมากกว่าดำเนินกิจกรรมอย่างอื่น เพราะสินค้าของปาในสยามล้วนเป็นที่ต้องการและสามารถค้าขายได้ราคาดีทั้งสิ้น ฮอลันดาจึงพยายามผูกขาดสินค้าบางประเภทเช่นหนังกวาง ดีบุก เพื่อประโยชน์ของบริษัทตน ทั้งนี้ก็ได้นำสินค้าที่ทางสยามต้องการเข้ามาด้วยเช่น ปืน ดินประสิ่ว การค้าขายตลอดระยะเวลากว่าร้อยปีทำให้ชุมชนฮอลันดาที่อยุธยามีหมู่บ้านและตึกอาคารที่พักสินค้าใหญ่โต อนึ่ง ที่พักของหมู่บ้านฮอลันดาที่พระประแดง เมืองบางกอก ก็มีอาคารคลังสินค้าแบบที่ฮอลันดานิยมสร้างด้วย

สำหรับชาวอังกฤษเข้ามาในอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ เมื่อ โทมัส เจมส์ (Thomas James) เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ จุดมุ่งหมายหลักของอังกฤษก็ยังคงเป็นการค้าที่พยายามแข่งกับบริษัทการค้าของฮอลันดา และพยายามหาหนทางไปทำการค้ากับจีนโดยใช้สยามเป็นทางผ่าน แต่ความสัมพันธ์กับอังกฤษไม่คืบหน้าเท่าที่ควรเพราะถูกขัดขวางทางการค้าจากฮอลันดาและโปรตุเกสที่ต่างก็กลัวเสียผลประโยชน์ทางการค้า อย่างไรก็ตามชาวอังกฤษก็เดินทางเข้ามาในสยาม

มากขึ้นและเกิดการตั้งชุมชนอังกฤษขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยเช่นกัน

๔. บ้านเรือน

บ้านเรือนไทยเป็นลักษณะพิเศษของคนไทยที่มักจะก่อสร้างริมแม่น้ำคูคลองเป็นส่วนใหญ่ เพราะสะดวกกับการเดินทาง การค้าขายและความสบายของวิถีชีวิต บ้านไทยนั้นก่อสร้างด้วยไม้เป็นเครื่องมือ มีทั้งเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ โดยมากใช้ฟากหรือไม้เป็นวัสดุในการปรุงเรือน เพราะหาได้ง่ายในท้องถิ่น เรือนไทยบางประเภทจัดเป็นเรือนชั่วคราว เช่น เรือนพักแรมตามทางซึ่งสร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ ใช้ไม้เป็นโครงเรือน มุงจากหรือฟาก ส่วนเรือนพักอาศัยแบบถาวรนั้นมักจะเป็นเรือนสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง มุงหลังคาถาวรกว่า และมีรูปลักษณะของเรือนที่มั่นคง หลายหลัง เป็นต้น เรือนประเภทนี้อาจเป็นเครื่องเครื่องสับหรือเรือนเครื่องประดับก็ได้ (ลักษณะไทย เล่ม ๒, ๒๕๕๑ : ๓๙๐ - ๓๙๑)

คนไทยสมัยโบราณไม่นิยมสร้างบ้านเรือนด้วยอิฐหรือปูน เพราะอับทึบ ลมไม่ผ่าน ทำให้ร้อนขึ้นได้ง่าย ทั้งมีความยุ่งยากในการก่อสร้าง บ้านเรือนไทยสมัยอยุธยาทั้งหมดจึงเป็นเรือนไม้ ใต้ถุนสูง มีจั่วและเครื่องบนหลังคา และมักจะอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ใหญ่ หมายความว่าในบริเวณพื้นที่ทั้งหมดนั้นประกอบด้วยเรือนไทยหลังใหญ่ และเรือนบริวารหลังย่อม ๆ ต่อรวมกันบนพื้นเดียวกัน มีนอกชานเดินเล่นไปมาถึงกันได้ การสร้างเรือนในลักษณะนี้เป็นสิ่งแสดงว่าสังคมไทยเป็นสังคมเครือญาติที่ต้องอยู่ร่วมกันแบบชุมชนใหญ่ มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนา ที่ต้องใช้พื้นที่กว้างในการประกอบกรบุญประเพณี ส่วนการสร้างอาคารก่ออิฐถือปูนในสมัยอยุธยาพบในวัดและวังเท่านั้น

ลักษณะสำคัญของเรือนไทยสมัยอยุธยา ไม่ปรากฏในหลักฐานโบราณคดีเพราะสูญหายไปเกือบหมด มีโบราณวัตถุบางชิ้นเป็นดินเผารูป

ศาสนสถาน ไม่ใช่บ้านเรือนอาศัย แต่จากเอกสารวรรณคดีหรือหลักฐานต่างชาติก็สามารถอธิบายได้ว่าชาวต่างชาติเมื่อได้เดินทางเข้ามาในสยาม ก็ จะพบเห็นบ้านเรือน หรือเรือนพักแรมทั้งชั่วคราวและถาวรของคนไทยในลักษณะเดียวกัน (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๒๙ - ๑๓๐)

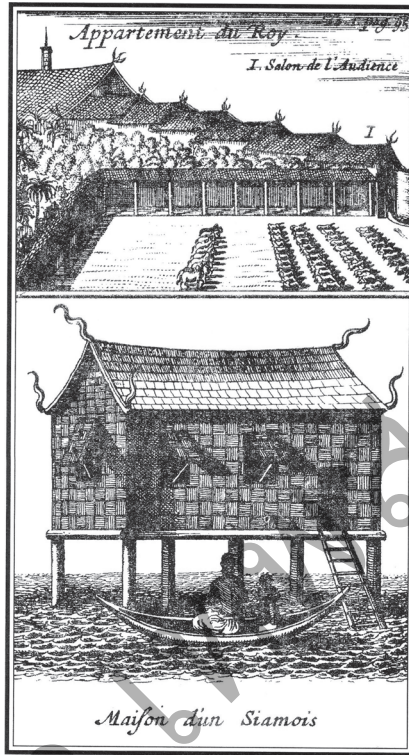
อย่างไรก็ดี เรือนของคนทั่วไปนั้นเป็นเรือนเพียงชั้นเดียวเท่านั้น เพราะสยามไม่มีธรรมเนียมการสร้างเรือนให้สูงเกินกว่าหลังช้าง ซึ่งเป็นพาหนะที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะเท่ากับว่าอยู่สูงกว่าพระเจ้าแผ่นดิน แต่หากเป็นเรือนชั่วคราวที่สยามสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักของฝรั่งเศสในระหว่างเดินทางนั้นก็จะเป็นเรือนไม้ที่สร้างอย่างง่าย ๆ มีหลังคามุงด้วยแฝกหรือหญ้าคา เพราะฝรั่งเศสเองก็ระบุว่าไม่มีเรือนถาวรที่ใช้สำหรับรับรองชาวต่างชาติในสยามเลย ดังนั้นเรือนชั่วคราวที่สยามสร้างขึ้นในราชทูตฝรั่งเศสจึงเป็น ดังนี้

“เรือนแบบพื้นเมืองให้เราพัก เรือนนั้นสร้างบนเสาปูพากและลาดด้วยเสื่ออกไม้เพียงแต่จะใช้เป็นพื้นเรือนเท่านั้น ยังเป็นพื้นเฉลี่ยงอีกด้วย ห้องโถงและห้องในนั้นแขวนผ้ามีดอกดวง เพดานผ้ามีลิลินขาว ริมเฉลี่ยงเพดานลาดลง พื้นเรือนในห้องนั้นลาดเสื่ออกสานลายละเอียดและเป็นมันลื่นกว่าที่ใช้ลาดพื้นเฉลี่ยง และภายในห้องนอนของราชทูตพิเศษนั้น ยังลาดพรมเจียมทับเสื่ออกอีกชั้นหนึ่ง ความสะอาดสะอาดอันมีอยู่ในที่ทั่วไป แต่มิได้โอโงมมีภูมิฐานอะไรเลย ที่บางกอก กรุงศรีอยุธยา และละโว้ ซึ่งชาวยุโรป ชาวจีน และชาวมัวร์สร้างบ้านเรือนเป็นตึกก่ออิฐถือปูนนั้น เจ้าพนักงานได้จัดให้เราเข้าพักในตึกเช่นเดียวกัน มิใช่ในเรือนสร้างขึ้นเฉพาะสำหรับพวกเรา” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๓๒ - ๑๓๓)

ข้อสังเกตที่สำคัญคือการก่อสร้างอาคารที่พักอาศัยในแบบดั้งเดิมของสยามนั้นใช้วัสดุที่เป็นไม้ทั้งสิ้น การใช้อิฐ ปูน เป็นการสร้างบ้านเรือนของชาวต่างชาติเช่นมุสลิมและชาวจีน ซึ่งคำอธิบายของลาลูแบร์นี้สอดคล้องกับเอกสารคำพรรณานาภูมิสถานอยุธยาว่าบริเวณริมถนนมหาธาตุยามีตึกของชาว

รูปที่ ๔.๖ บ้านเรือนของชาวสยาม (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๑๑)

จีนทั้งสองฝั่ง ทั้งลาลูแบร์ก็ยังเพิ่มเติมความเห็นไว้ว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าอาคารก่ออิฐถือปูนนั้น ยังเป็นของริใหม่สำหรับสยามอยู่มาก และชาวยุโรปเป็นผู้นำเอาแบบอย่างการสร้างตึกเข้ามาใช้ โดยเหตุที่ชาวยุโรปพวกแรกที่เข้ามาสร้างตึกขึ้นในประเทศนี้ เป็นผู้แทนการค้า จึงได้เรียกอาคารของตนว่าแพตูว์รีชาวสยามยังนำไปใช้ที่บัพศัพท์เรียกวัดเก่า ๆ ที่ก่ออิฐถือปูนของตนว่าแพตูว์รีเหมือนกัน เช่นวัดแพตูว์รีหรือวัดที่ทำเป็นแพตูว์รี” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๓๘)

นอกจากในเอกสารของลาลูแบร์แล้ว ยังพบว่าเอกสารฝรั่งเศสที่เรียบเรียงโดยกลุ่มอื่น ๆ ก็ให้ภาพบ้านเรือนในสยามไว้ในลักษณะเดียวกัน บาทหลวงเดอ ชัวซี บันทึกว่าเมื่อเดินทางเข้ามาถึงสยามในราวเวลาเที่ยงวัน ฝรั่งเศสก็เดินทางถึงเรือนรับรองราชทูตหลังแรก เป็นเรือนยกพื้นตอม่อ สร้างด้วยไม้ไผ่ แบ่งเป็นห้องโถงสามห้องทะลุถึงกัน (เดอ ชัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๑๒) จากนั้นเมื่อเดินทางต่อไปไม่นานก็พรรณาน่าว่าบ้านเรือนของสยามสร้างด้วยไม้เป็นเรือนยกพื้นสูง เห็นสัตว์พวกวัวควายวิ่งบนเรือนตอนหน้า แต่ถ้าเป็นเรือนพักรับรองราชทูตแล้ว จะทาด้วยสีแดง (เดอ ชัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๑๓) และบันทึกว่าที่บริเวณถนนย่านแขกมัวร์ เป็นถนนสายที่สวยงามที่สุดในอยุธยา มีบ้านเรือนที่ก่อด้วยหินและอิฐถือปูนซึ่งดูโก้เกินสำหรับประเทศแถวถิ่นนี้ (เดอ ชัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๓๒) แสดงว่าในอยุธยากลุ่มประชากรจะมีย่านเป็นของตนเองซึ่งมีอัตลักษณ์ร่วมกัน เช่นการก่อสร้างบ้านเรือน ถนนหนทาง เป็นต้น แต่ก็สันนิษฐานได้ว่าบ้านชาวสยามก็คงเป็นเครื่องไม้ทั้งหมด ดังที่บาทหลวงตาชาร์ดบันทึกว่าระยะทางจากบางกอกขึ้นไปถึงอยุธยานั้นมีบ้านเรือนชาวสยามอยู่มากเกือบทั้งสองฝั่งแม่น้ำ หมู่บ้านเหล่านี้ “เป็นกระท่อมเรือนยกพื้นสูงเนื่องจากน้ำท่วม เป็นเรือนที่สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่อันเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งไม้ของมันนำไปใช้ประโยชน์ได้สารพัดอย่างในประเทศนี้ ใกล้เคียง ๆ กับหมู่บ้านนั้นมีบাজারหรือตลาดลอยน้ำ” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๕ : ๓๕) แสดงว่าชาวฝรั่งเศสได้พบเรือนของสยามที่สร้างทั้งบนบกและในน้ำที่เป็นเรือนแพด้วย เรือนแพเป็นการสร้างบ้านเรือนลอยน้ำโดยมัดกับลูกบวบหรือแพไม้ไผ่ผูกไว้กับเสา สำหรับเวลาน้ำขึ้นลง ชาวสยามส่วนมากนิยมอยู่ในเรือนแพทั้งสี่ปี เพราะมีความสะดวกสบาย เหมาะกับการค้าขายทางน้ำและการคมนาคม

แต่สำหรับชาวฝรั่งเศสกลุ่มอื่นเช่นบาทหลวง หรือทหารนั้น ไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องของบ้านเรือนมากนัก เช่นพวกมิชชันนารีให้ความสนใจเฉพาะพื้นที่ที่จะก่อสร้างโบสถ์และอาคารที่พัก เช่นในเบื้องต้นที่บาทหลวงกราบยังคงทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในการเผยแพร่คริสต์ศาสนานั้น สมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้พระราชทานที่ดิน และสิ่งของสำหรับก่อสร้างอาคาร เรือนที่สร้าง

พระราชทานนั้นเป็นอาคารก่ออิฐ “เรือนนั้นได้ทำเปนสองชั้น ๆ ล่างก่อด้วยอิฐ สำหรับพวกบาทหลวงอยู่ได้หลายคน ชั้นบนทำด้วยไม้ใช้เปนโบลต์ โดยเหตุที่ น้ำท่วมทุกปีจึงจำเปนต้องยกพื้นให้สูงพื้นดิน ๑ วา แลตัวเรือนนั้นกว้าง ๒๐ วาเศษสี่เหลี่ยม ติดกับเรือนมีป่าช้าที่ฝั่งศพแลมีสวนด้วย ในประเทศนี้บรรดา ชาวประเทศต่าง ๆ ได้อาครัยอยู่กันเปนหมู่ ๆ เรียกกันว่าค้าย เพราะฉะนั้น ที่อยู่ของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสจึงได้ให้ ชื่อว่า “ค้ายเซนต์โยเซฟ” โดยนักบุญ ผู้นี้ได้ช่วยเหลือแก่พวกบาทหลวงฝรั่งเศสเปนอันมาก” (ประชุมพงศาวดารภาค ที่ ๓๒, ๒๔๖๗ : ๕) แต่พื้นที่ที่ทหารฝรั่งเศสอยู่นั้นไม่ได้บันทึกรายละเอียดมากนักว่าบ้านเรือนของสยามเป็นอย่างไร มีบันทึกเล็กน้อยว่าบ้านเรือนชาวสยาม ก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหมด เพราะในเวลาที่เกิดการปะทะกันระหว่างทหารฝรั่งเศส และสยามที่บางกอกนั้น บ้านเรือนสยามถูกเผาหมดไหม้ลง แต่ก็ปลูกสร้างขึ้น ใหม่ในระยะเวลาอันรวดเร็ว (ปริตี พิศุมิวิธิ, ๒๕๕๓) ส่วนเอกสารเฉพาะเรื่อง เช่นบันทึกของบาทหลวงเจซุอิตที่เข้ามาสังเกตการณ์ดาราศาสตร์บันทึกไว้ว่า “เราได้เดินทางถึงประเทศสยามในราวต้นเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูน้ำหลาก บ้านที่เราพักอยู่นั้นเป็นเรือนไม้ และการเดินไปมาบนเรือนดังกล่าวแม้เพียง เล็กน้อยก็ทำให้เครื่องมือของเราสั่นไหวมากทีเดียว” (จดหมายเหตุดาราศาสตร์ จากฝรั่งเศส, ๒๕๔๒ : ๑๗)

สรุปได้ว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือนของชาวสยามที่เอกสาร ฝรั่งเศสบันทึกไว้มีความถูกต้องสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ คือเป็นเรือนเครื่องไม้ นอกจากนี้ยังให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่าการก่อสร้างอาคารที่เป็นอิฐปูนเป็นการ ริเริ่มของชาวจีนและชาวมุสลิมหรือแขกมัวร์ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างใหม่ที่เกิดขึ้น ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของอนูวิทย์ เจริญศุภกุล เรื่องสถาปัตยกรรมไทยแบบสกุลช่างสมเด็จพระนารายณ์ว่าในรัชกาลของ พระองค์นั้น การติดต่อกับมุสลิมหรือการมีพระราชานิยมในศิลปะมุสลิมทำให้ มีการสร้างอาคารที่เป็นตึก ก่ออิฐถือปูนมากขึ้นและมีการเจาะช่องหน้าต่างโค้ง แหกแบบเปอร์เซียด้วย (อนูวิทย์ เจริญศุภกุล, ๒๕๒๙ : ๖๗ – ๗๗)

๕. ลักษณะนิสัย การแต่งกาย

การแต่งกายของชาวสยามที่ชาวตะวันตกสังเกตเห็นแต่แรกเป็นสิ่งที่น่าประหลาดใจ เพราะสยามตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น จึงไม่นิยมนุ่งห่มแบบปกปิดทุกส่วนของร่างกายเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการประดับตกแต่งร่างกาย เช่นห้อยพระเครื่อง เครื่องรางของขลัง หรือสักยันต์ตามร่างกาย เป็นต้น

เอกสารของชาวฝรั่งเศสจำนวนน้อยที่กล่าวถึงลักษณะการแต่งกายของพลเมือง เพราะเป็นเรื่องส่วนบุคคลมากกว่าเรื่องสาธารณะ และไม่ใช่ว่าประเด็นสำคัญของชาวฝรั่งเศสในการติดต่อแต่เบื้องต้น หากตรวจสอบเอกสารต่างชาติเช่นเอกสารของโปรตุเกสในยุคแรกที่บันทึกเกี่ยวกับสยามก็จะพบว่า มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนบุคคลเช่นนี้ไว้ด้วยเช่นดูอาร์เต้ บาโบซ่า (Duarte Barbosa) ชาวโปรตุเกสได้บันทึกไว้ว่า “มีชนบทรอบเย็บประเพณีมากมายซึ่งแตกต่างจากชาติอื่น ๆ คนส่วนมากมักไม่ใส่เสื้อ คนส่วนน้อยอาจจะใส่เสื้อสั้น ๆ ทำจากผ้าไหม” (ปริตี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๓) ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าชาวตะวันตกมักมองเห็นชาวสยามในลักษณะของคนป่า คือยังมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับสังคมและธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของลาลูแบร์ เรื่องเครื่องนุ่งห่มของชาวสยามว่ามีน้อยชิ้นและอยู่อย่างง่ายเพราะอากาศร้อน

สำหรับการแต่งกายโดยทั่วไปของชาวสยาม ลาลูแบร์ว่า “ชาวสยามไปไหนมาไหนด้วยเท้าเปล่าและมีได้สวมหมวก เพื่อที่จะไม่ให้ดูประเจิดประเจ้อ เขาจึงพันเอวและสะโพกคลุมไปจนถึงใต้หัวเข่าไว้ด้วยชิ้นผ้าเขียนเป็นลวดลาย ยาวประมาณ ๒ โอนครึ่ง ซึ่งชาวโปรตุเกสเรียกว่าปาญ มาจากศัพท์ละตินว่าปานุส บางครั้งที่ไม่ใช้ผ้าลายเขียนนุ่ง ก็ใช้ชิ้นผ้าไหมเกลี้ยง ๆ บ้าง หรือทอที่ริมเป็นลายทองลายเงินบ้าง” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๑๐) แต่เสื้อผ้าและการแต่งกายก็บอกฐานันดรศักดิ์ได้ด้วยเพราะในสยามนั้น ทั้งลักษณะการแต่งกาย เสื้อผ้า และเครื่องแต่งกายอื่นๆ ย่อมบ่งบอกฐานันดรศักดิ์

รูปที่ ๔.๗ การแต่งกายของขุนนางสยาม (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๐๗)

รูปที่ ๔.๘ หญิงชาวสยามและบุตร (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๐๙)

สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช : ๑๑๗

ได้อย่างหนึ่ง เช่นขุนนางย่อมแต่งกายต่างไปจากคนพื้นเมือง (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๑๒)

เครื่องแต่งกายที่เป็นสิ่งแปลกประหลาดในสายตาชาวฝรั่งเศส คือลอมพอก เป็นเครื่องสวมศีรษะ ทรงกรวยสีขาว ทำจากผ้าพันแกนไม้ เช่นที่ราชทูตสยามสวมศีรษะเมื่อเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เป็นต้น จากคำพรรณนาลักษณะการแต่งกายของชาวสยามแสดงให้เห็นว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีความนิยมการแต่งกายแบบเปอร์เซียมาก เช่นใส่เสื้อครุยคอตั้ง หรือเหน็บกริช เป็นต้น

รูปที่ ๔.๙ ออกพระวิสุทธสุนทร (ปาน) สวมลอมพอก (ปรีดี พิศุภมวิทธี, ๒๕๕๕ : ๓)

อนึ่ง นิโกลาส์ แชร์แวงส์ก็อธิบายเรื่องการแต่งกายของชาวสยามไว้เหมือนกันกับที่ลาลูแบร์ได้พรรณนาไว้ เช่นอธิบายว่าผ้าถุงเรียกว่าปาญ แต่ก็อธิบายเพิ่มว่าผ้าผอนแพรพรรณของสยามนั้นนำเข้ามาจากเมืองมาสุลีปะตัมในอินเดียซึ่งเป็นตลาดการค้าผ้าแห่งใหญ่ นอกจากนี้ชาวสยามก็มีเครื่องประดับจำนวนมากในร่างกาย เช่นสร้อย แหวน ฯลฯ แต่ที่ประหลาดใจมากที่สุดคือชาวสยามนั้นฟันดำ เพราะหากมีฟันขาวแล้วหมายถึงเป็น “ปีศาจ” (นิโกลาส์ แชร์แวงส์, ๒๕๕๐ : ๑๐๔)

ลักษณะการพรรณนาข้อมูลในเรื่องส่วนตัวเช่นนี้จะไม่ปรากฏในเอกสารฝรั่งเศสอื่น ๆ แต่อย่างไร เพราะไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการบันทึกเว้นแต่ชาวฝรั่งเศสที่สนใจข้อมูลเชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่พบว่าบาทหลวงมิชชันนารี นักการทูต พ่อค้า หรือทหารจะให้ความสนใจกับการแต่งกายของชาวสยาม แต่เอกสารฝรั่งเศสที่สนใจบันทึกเกี่ยวกับผู้คนเช่นนี้กลับบันทึกอย่างละเอียดกว่าเอกสารตะวันตกอื่น ๆ

๖. ประเพณี

ประเพณีเป็นข้อปฏิบัติทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือนับถือศาสนาร่วมกัน เป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ได้บังคับหรือกำหนดว่าต้องเข้าร่วม ส่วนใหญ่แล้วประเพณีมักมีความผูกพันกับศาสนา จึงเป็นเหตุให้มีประเพณีปฏิบัติตามวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งในรอบปีนั้นมีอยู่หลายครั้ง และมักจะเป็นความรื่นเริง ในเอกสารชาวฝรั่งเศสพบว่ามีการบันทึกประเพณีไว้ ๒ กลุ่มคือประเพณีของชาวสยามและประเพณีที่ชาวฝรั่งเศสเกี่ยวข้อง

ประเพณีของชาวสยามที่สำคัญคือการคล้องช้าง เพราะเป็นประเพณีสำคัญที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปฏิบัติเมื่อเสด็จไปประทับที่พระราชวังเมืองลัว้ ลพบุรี ทั้งนี้พระองค์จะเสด็จไปประทับปีละราว ๘ เดือน และมักจะเสด็จคล้องช้างเสมอ โดยชาวฝรั่งเศสจะได้รับพระราชทานพระราชนุญาตให้ตามออกไปดูการคล้องช้างด้วย เช่นบาทหลวงตาชาร์ดได้เดินทางไปชม

การคล้องช้างหลายครั้ง พร้อมกับคณะบาทหลวง ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานที่ดินก่อสร้างโบสถ์ที่ลพบุรี

ประเพณีงานศพของชาวสยามซึ่งต่างไปจากงานศพของคริสต์ศาสนา บาทหลวงตาชาร์ดบันทึกว่า

“จากในกรุงไปได้สองลิเอ เราได้พบสิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง ในท้องทุ่งอันมีน้ำเจิ่งไปสุดสายตา เป็นงานปลงศพของพระภิกษุผู้ใหญ่ผู้เป็นเจ้าของคฤหาสน์รามัญนิกาย ศพของท่านอยู่ในโลงไม้หอม ตั้งอยู่บนเชิงตะกอน โดยรอบเชิงตะกอนนั้นตั้งเสาใหญ่ที่เสาปิดทอง หลังคาทรงมณฑปหลายชั้น สิ่งปลูกสร้างอันเป็นเมรุนี้ยังประกอบด้วยระทากเล็ก ๆ อีกหลายหลัง ทรงสูงสี่เหลี่ยม สร้างด้วยไม้ คลุมหลังคาด้วยกระดาษแข็ง ทาสีด้วยฝีมือหยาบ ๆ กับกระดาษรูปภาพอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งหมดนี้ล้อมรอบด้วยราวขดสี่เหลี่ยม มีระทากเรียงไปเป็นระยะ ๆ ที่ตรงมุมราวขดทั้งสิ้น แต่ละแห่งมีระทากสูงเท่ากบยอดมณฑปที่ตรงกลาง และมีระทากขนาดย่อมลงมากำกักอยู่แห่ง ละสองที่ ระทากเหล่านี้เต็มไปด้วยดอกไม้เพลิง” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๕ : ๙๐)

การเผาศพพระภิกษุของสยามที่บาทหลวงตาชาร์ดสังเกตเห็นเป็นการเผาศพกลางแจ้ง โดยปลูกเมรุลอยขึ้น ลักษณะที่ชาวฝรั่งเศสพรรณนาคือเมรุทรงมณฑป มียอดกลางสูงกว่ายอดอื่น มีราวราวขดล้อมรอบและมีเสาระทากสำหรับจุดดอกไม้ไฟ

นอกจากประเพณีงานศพแล้ว เอกสารของบาทหลวงยังได้กล่าวถึงประเพณีการเฉลิมฉลอง โดยสังเกตเห็นได้ว่าเป็นประเพณีที่จัดในค่ายหรือหมู่บ้านโปรตุเกส ซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลางของกลุ่มชาวคริสต์ในอยุธยา นอกจากนี้ในโอกาสงานเฉลิมฉลอง ก็จะมีการละเล่นของคนสยาม เช่น จั้ว ไม้สูง ไม้หก และมีดนตรีไทยตลอดงาน

สำหรับในเอกสารของนักการทูตฝรั่งเศสก็ได้บันทึกประเพณีการ
เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นไว้ด้วย เช่นเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ เขียนว่า

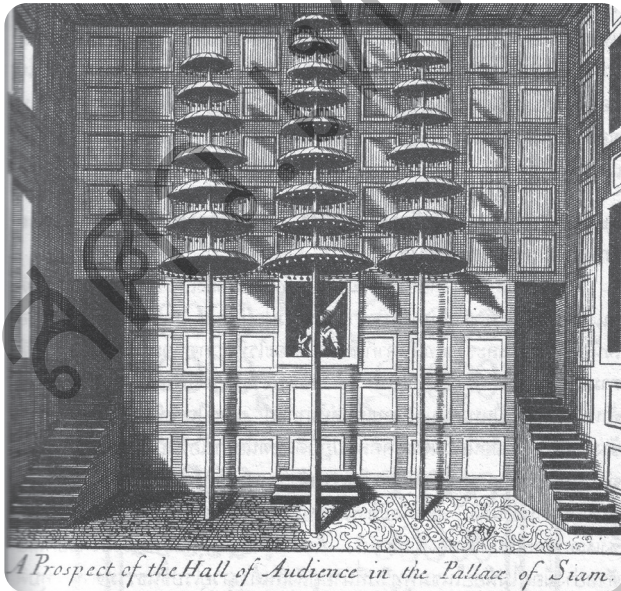
“เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนตุลาคม เวลาเช้าราชทูตฝรั่งเศสได้เชิญพระ
ราชสาสนของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ที่จะถวายสมเด็จพระนารายณ์
นั้นบรรจูลงใส่หีบทองคำ แล้วหีบทองคำนั้นได้วางบนพานทองคำ
อีกชั้น ๑ ออกญา ๒ คน ๑ กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่อีก ๔๐ คน ได้มา
หาเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ เพื่อกระทำความเคารพต่อราชทูตและ
เพื่อมาถวายบังคมพระราชสาส์น เมื่อขุนนางเหล่านี้ได้กลับไป
แล้ว ท่านราชทูตก็มอบให้บาดหลวงเดอซัวซีเชิญพระราชสาสน
ไป แล้วก็ได้นำกระบวณแห่งไป ถึงริมแม่น้ำ ตามลำแม่น้ำเต็ม
ไปด้วยเรือยาว เจ้าพนักงานจึงเชิญพระราชสาสนลงเรือลำที่งาม
ที่สุดซึ่งปิดทองทั้งลำ และสลักเป็นลวดลายงดงามมาก แล้วเรือ
ที่บรรทุกพระราชสาสนจึงได้เคลื่อนออกจากที่และมีขุนนางผู้ใหญ่
ที่สุดในเมืองไทย ๒ คน ได้ลงเรือยาวคนละลำ เคียงเรือพระราช
สาสนข้างละลำ เรือที่ขุนนางทั้ง ๒ นั้นง่ไปก็ปิดทองอย่างงดงาม
เหมือนกัน ต่อเรือพระราชสาสนนั้นก็ถึงเรือเซอร์วาเลียร์เดอ โชมองต์
แล้วเรือบาดหลวงเดอซัวซีกับชาวฝรั่งเศสที่มาในงบราชทูตก็ตาม
เรือราชทูตเป็นลำดับไป ครั้นเรือกระบวณได้ขึ้นมาถึงกรุงป็นใหญ่
ก็ไต่ยงค้ำนับ เจ้าพนักงานจะเชิญพระราชสาสนออกจากเรือ ก็ได้
ทำพิธีเหมือนกับที่เชิญพระราชสาสนลงเรือ เจ้าพนักงานจึงได้เชิญ
พระราชสาสนขึ้นประดิษฐานบนราชรถปิดทองเทียมม้า และมีคน
รูงข้างหลังด้วย ส่วนเซอร์วาเลียร์เดอ โชมองต์ ได้ขึ้นเก้าอี้ปิดทองมีคน
หาม ๑๐ คน บาดหลวงเดอซัวซีได้ขึ้นเก้าอี้ตัว ๑ แต่ไม่งามเหมือน
ตัวที่เซอร์วาเลียร์เดอ โชมองต์นั่งไป และมีคนหามเพียง ๘ คนเท่านั้น
ข้าราชการฝรั่งเศสที่มาในงบราชทูต และข้าราชการไทย ๒ คน
ได้ขึ้นม้าตามไป นอกนั้นเดินตามกระบวณไปทั้งนั้น ในระหว่าง

ที่แห่พระราชสาสนไปตามทางตลอดถึงพระราชวังได้มีเครื่องปีพาทย์ทำเพลงบันเลงไปเสียงสนั่นหวั่นไหวหนวกหูเต็มที แต่ถ้าจะว่าไปก็ยังพอฟังได้เครื่องปีพาทย์นั้น มีแตร มีกลอง มีฆ้อง มีแตร์ฝรั่งเศส มีระฆังและมีปี่ ครั้นมาถึงพระราชวังกระบวนแห่ได้เดินในระหว่างทหาร สองแถวถือปืนบ้าง ถือธนูบ้าง ถือหอกบ้าง ทหารเหล่านี้ ใส่หมวก เปนโลหะคล้ายทอง สวมเสื้อสีแดง และนุ่งผ้าสีฝ้ายยาวต่างกางเกง เมื่อกระบวนแห่ได้ค้ำยไปแล้ว ทหารเหล่านี้ก็ได้เข้าไปยืนเรียงในท้องพระโรงซึ่งจะเสด็จออกแขกเมืองนั้น” (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒, ๒๔๖๗ : ๙ - ๑๐)

จากนั้นจึงเป็นประเพณีการรับราชทูตของอยุธยา คือพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก ณ ท้องพระโรงและทรงรับพระราชสาสน์และเครื่องมงคลราชบรรณาการ

รูปที่ ๔.๑๐ ภายในพระที่นั่งที่ผู้รับราชทูต (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๔๘๘)

๑๒๒ : สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รายละเอียดของประเพณีการรับทูตนี้ปรากฏเป็นกฎเกณฑ์ชัดเจนขึ้นเมื่อฝรั่งเศสเดินทางเข้ามา และต่อมาจะเป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกอื่นเรียกร้องให้จัดประเพณีการรับราชทูตแบบเดียวกับที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงรับราชทูตฝรั่งเศสนี้

ในสมัยอยุธยา เมื่อมีราชทูตหรือผู้แทนประเทศต่าง ๆ เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีมากขึ้นหลังจากที่ประเทศโปรตุเกสได้เข้ามาเจริญพระราชไมตรีเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๐๕๕ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้น จึงเกิดพัฒนาการประเพณีการรับราชทูตให้เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าก่อนหน้ารัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ราชสำนักอยุธยายังประพฤติธรรมเนียมแบบโบราณราชประเพณีมาก่อน กล่าวคือการรับราชทูตเป็นไปเฉพาะประเทศราชใกล้เคียงพระราชอาณาจักรและการเข้ามาเจริญพระราชไมตรีนั้นก็เป็นไปในลักษณะการแจ้งข่าวหรือการเจริญพระราชไมตรีทางการค้า การเข้าเฝ้าในลักษณะนี้อาจเกิดขึ้นจากความรู้จักส่วนบุคคลก็เป็นได้ ธรรมเนียมที่เมืองประเทศราชที่อยู่ใต้อาณัติของอยุธยาจะต้องปฏิบัติทุกปีคือการส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระเจ้าแผ่นดิน ดังที่ปรากฏชื่อเมืองทั้ง ๒๐ เมืองในกฎมณเฑียรบาลที่ส่งดอกไม้เงินทองมาถวายและเมืองใหญ่คือเมืองพระยามหานคร ๘ เมืองต้องเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา คือ พิษณุโลก ศรีสัชชาลัย สุโขทัย กำแพงเพชร นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ตะนาวศรี และทวาย จึงสังเกตได้ว่าในแต่ละปีจะมีเจ้าเมืองต่าง ๆ เข้ามาถวายเครื่องบรรณาการแก่อยุธยาเสมอเจ้าเมืองเหล่านี้เรียกว่าแขกเมือง ซึ่งข้าราชการสำนักต้องมีกฎเกณฑ์ในการดูแล รับรองแขกเมืองให้ได้รับความสุขสบาย และเป็นการให้เกียรติยศแก่เมืองนั้น ๆ ด้วย กฎมณเฑียรบาลบางข้อได้อธิบายข้อกำหนดของข้าราชการสำนักอยุธยาที่พึงมีต่อแขกเมืองและโทษที่ต้องได้รับหากกระทำผิดไว้

ธรรมเนียมการรับราชทูตหรือแขกเมืองนี้ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่ามีธรรมเนียมเช่นไรก่อนที่โปรตุเกสจะเข้ามาถวายเครื่องบรรณาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ อาจจะทรงทราบข่าวเรื่องโปรตุเกส

เข้ายึดเมืองมะละกาจากบรรดาพ่อค้าแขกมุสลิมที่เข้ามาค้าขายในอยุธยาบ้าง
แล้วก็เป็นที่ ในเอกสารของโปรตุเกสจึงอธิบายอย่างรวบรัดว่าเมื่อคณะทูตเดินทาง
มาถึงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงทราบว่ามีความต่างชาติเดินทางเข้ามาใน
อาณาจักรก็ทรงจัดเรือให้ไปรับ และได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นทันที (ปริทัศน์
พิศภูมิมิวิถิ, ๒๕๕๓ : ๑๐๑ - ๑๐๒)

ธรรมเนียมในสมัยต่อมาของการรับราชทูตในสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์นั้นปรากฏเป็นแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น คือเมื่อคณะทูตต่างชาติเดินทาง
มาถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ก็จะต้องลงเรือเล็กเข้าไปในแม่น้ำเพื่อแจ้งข่าว
การเดินทางมาถึง จากนั้นจึงเป็นธรรมเนียมของฝ่ายไทยที่เจ้าพนักงานประจำ
เมืองจะแจ้งข่าวไปยังกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งที่เซอร์วาเลียเยร์ เดอ โชมองต์เดินทาง
เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือได้แวะพักที่เมือง
พระประแดงชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยแจ้งข่าวการเดินทางเข้ามาให้ทางฝ่ายกรุง
สยามทราบ จากนั้นจึงลงเรือกลับไปคอยที่เรือหลวงที่จอดอยู่นอกสันดอนแม่น้ำ
จากนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามจึงจะแจ้งให้เมืองหลวงทราบเพื่อเตรียมความพร้อม
ในการจัดการรับราชทูตต่อไป จากนั้นทางราชสำนักจึงจะได้จัดกระบวนเรือ
หลวงออกมารับพระราชสาส์นเพื่อให้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นที่อยุธยา

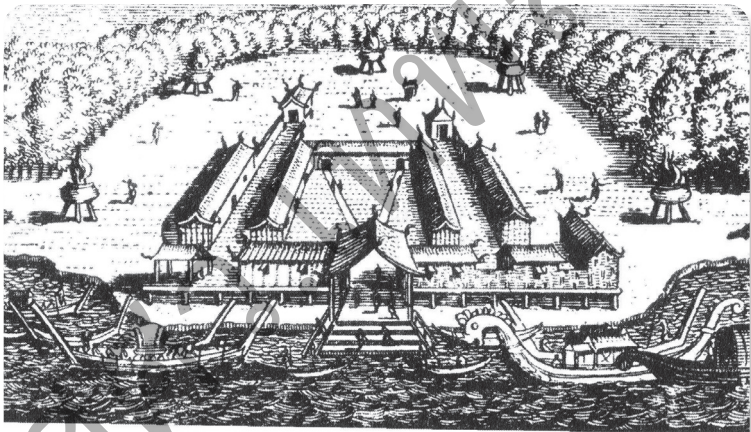
เอกสารโปรตุเกสที่ยกมาข้างต้นระบุอย่างรวบรัดว่าเมื่อคณะทูต
โปรตุเกสเดินทางมาถึงแล้ว ไม่ได้พำนักที่ใดระหว่างเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา
แต่ก็ยังแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้ทรงส่งข้าราชการไปสอบถาม
ก่อน และเมื่อทรงทราบความแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าได้
ณ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์
การรับแขกเมืองในสมัยนั้น

อาจกล่าวได้ว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราชสำนัก
มีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชาวต่างชาติเดินทางเข้า
มาในอยุธยาจำนวนมาก ทำให้เกิดประเพณีการรับราชทูตที่เป็นแบบแผน กล่าวคือ

เมื่อคณะราชทูตเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา และ

ได้แจ้งข่าวให้ทางสยามทราบถึงวัตถุประสงค์ ราชสำนักสยามจะได้จัดขุนนาง
ผู้มีบรรดาศักดิ์ลงไปค้ำนักทักทูตซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาจะพระราชทาน
อาหาร และเครื่องใช้ที่จำเป็นเช่นผ้าผ่อนแพรพรรณ และเครื่องใช้ที่จำเป็น
ต่างๆ ให้เป็นเบื้องต้น จากนั้นอาจโปรดให้ขุนนางลงไปดูแลสารทุกข์สุขดิบอีกก็
เป็นได้ เพื่อกำหนดวันเวลาที่จะเดินทางล่องสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามา
ครั้นเมื่อคณะราชทูตหรือผู้แทนเดินทางผ่านสันดอนปากแม่น้ำ
เจ้าพระยาแล้ว ก็จะหยุดพักเป็นระยะที่ริมแม่น้ำ ตามหมู่บ้านหรือชุมชนสำคัญ
ได้แก่หมู่บ้านฮอลันดา และแวะพักที่เมืองบางกอก ซึ่งเป็นเมืองสำคัญที่มีป้อม
ปราการ

Maison faite exprès pour les Envoyez du Roy

รูปที่ ๔.๑๑ เรือรับรองราชทูตฝรั่งเศส (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๑๑๔)

จากเมืองบางกอก คณะราชทูตจะแวะตามระยะทางทวนกระแสน้ำเจ้าพระยา ผ่านตลาดขวัญ ตลาดแก้ว ป้อมเมืองนนทบุรี และอาจหยุดพักที่สามโคก เมืองปทุมธานี แล้วจึงต้องไปหยุดรอกำหนดการถวายพระราชสาส์น

ที่บริเวณด้านขนอนวัดโปรดสัตว์ และรอเวลาที่พระมหากษัตริย์จะทรงกำหนด เพื่อให้คณะราชทูตเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท โดยมีกระบวนการเรื่องที่พระมหากษัตริย์ทรงจัดแต่งตั้งให้มารับ

เมื่อเดินทางล่องขึ้นไปจากวัดโปรดสัตว์แล้ว ก็จะผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ เช่นบ้านญี่ปุ่น บ้านโปรตุเกส บ้านอังกฤษและบ้านฮอลันดา ซึ่งต่างก็จะยิงสลุตต้อนรับและถวายพระเกียรติ หากผ่านหน้าโบสถ์ของชาติใดก็ตาม เจ้าอธิการโบสถ์ก็จะตีระฆังเป็นเครื่องหมายแสดงมิตรไมตรี

เมื่อถึงท่าเรือตรงข้ามวัดพุทไธสวรรย์ กระบวนเรือจะเทียบท่านี้ ก่อนที่คณะราชทูตและพระราชสาสน์จะได้รับการอัญเชิญขึ้นบกเพื่อตั้งกระบวนแห่เข้าสู่พระราชวังหลวง

เมื่อได้เข้าถวายพระราชสาสน์แล้ว เหตุการณ์สำคัญคือพระเจ้าแผ่นดินจะมีพระราชปฏิสันถารด้วย การมีพระราชปฏิสันถารกับคณะราชทูตนี้เป็นธรรมเนียมแต่โบราณ ซึ่งมักจะประกอบด้วยคำถาม ๓ ข้อสำคัญคือ ใต้ถามว่าพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวงศ์ทรงพระสำราญดีหรือไม่ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลและมีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ และมีข้าศึกมาประชิดเมืองหรือทำสงครามหรือไม่อย่างไร แต่ในบางครั้งพระราชปฏิสันถารอาจยกเยื้องเพิ่มเติมได้ตามแต่พระราชประสงค์ หากมีพระราชปฏิสันถาร ๓ ข้อก็เรียกว่ามีพระราชปฏิสันถาร ๓ นัด แต่หากมากกว่านั้น ก็อาจเป็นพระราชพิธีมีพระราชปฏิสันถาร ๕ นัด ๗ นัด แล้วแต่โอกาส

เมื่อถวายพระราชสาสน์และเครื่องราชบรรณาการเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จขึ้น เจ้าพนักงานชูดอกไม้เงินทอง แล้วขบวนไพร่พระวิสุตรปิด อันเป็นการเสร็จพระราชพิธีเข้าเฝ้าถวายพระราชสาสน์ หลังจากนี้ออกมาจากพระที่นั่ง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงจัดให้ขุนนางนำราชทูตและแขกเมืองไปชมวัดวาอารามและพระราชทานเลี้ยงอาหาร รวมทั้งพระราชทานผ้าผ่อนแพรพรรณให้อีก บาทหลวงตาสาร์ดบันทึกว่า

“เมื่อออกมาจากที่เฝ้า เราพบศาลาล้างจาน ท่ามกลางสวนดอกไม้ มีน้ำพุโดยรอบ ตั้งโต๊ะอาหารขนาดใหญ่สำหรับห้าสิบที่ อาหารนั้นล้วนเชิญมาในถาดเงินด้วยกันทั้งสิ้น อาหารจำพวกเนื้อสัตว์มีอยู่เป็นอันมาก ไม่แพ้อาหารจำพวกแกงต่างๆ ที่มีรสอันแสนโอชะ มีเหล้าองุ่นทุกชนิดให้ดื่ม แต่ที่เราชอบกันมากที่สุดก็คือของแฮม และขนมหวานทุกชนิดที่มาจากประเทศจีนและญี่ปุ่น...” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๗ : ๗๒ – ๗๓)

นอกจากนี้เมื่อเข้าเฝ้าฯ แล้ว พระเจ้าแผ่นดินอาจพระราชทานพระราชานุญาตให้ตามเสด็จประพาสยังที่ต่าง ๆ เช่นเมื่อทอดพระเนตรการคล้องช้าง หรือเสด็จยงวัดต่าง ๆ

การเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นในสมัยอยุธยาอาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เฝ้าฯ อย่างล้าลองก็ได้ เช่นให้เข้าเฝ้าฯ ที่พระที่นั่งเมื่องลพบุรี และเมื่อคณะราชทูตจะกราบถวายบังคมทูลลากลับไปก็จะเข้าเฝ้าฯอีกครั้ง โดยมีระเบียบแบบแผนเช่นกันแต่มีรายละเอียดน้อยกว่า เพียงเพิ่มเติมสิ่งของที่ละพระราชทานให้นำกลับไปเช่นเครื่องราชบรรณาการของสยาม ผ้าไหม ของป่า และของมีค่าต่าง ๆ ดังนั้นเอกสารฝรั่งเศสที่ราชทูตเรียบเรียงขึ้นจึงมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์การทูตไทย

ประเด็นอื่นๆ ที่พบในเอกสารฝรั่งเศสคือมีการกล่าวถึงพระราชพิธีหลวงบางประการเช่นการไล่น้ำหรือพินน้ำ บาทหลวงตาชาร์ดระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปทรงเยี่ยมพระสังฆราช และได้ทรงประกอบพระราชพิธีพินน้ำด้วย กล่าวคือใช้พระแสงดาบพินน้ำในยามน้ำท่วมใหญ่ บังคับให้น้ำถอยถดลดลงไป” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๗ : ๘๔) พระราชพิธีพินน้ำนี้ปรากฏหลักฐานตลอดถึงกับกษัตริย์บรรดาว่าในหน้าน้ำที่น้ำท่วมทุ่งนาข้าว ราษฎรได้รับความเดือดร้อนมาก พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกประกอบพระราชพิธีพินน้ำ โดยใช้พระแสงดาบพินลงในแม่น้ำและรับสั่งให้น้ำลด เพื่อให้ประชาชนสามารถเก็บ

เกี่ยวข้าวได้ และทรงโบกพชนี เพื่อเรียกลมให้พัดพาน้ำไปด้วย พระราชพิธีนี้เป็นเสมือนการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ ว่าจะไม่ถูกน้ำท่วมขังนานเกินไป

๔.๒ องค์ประกอบอื่นของสังคม

๑. ความเชื่อ

นอกจากข้อมูลที่ปรากฏในด้านสภาพภูมิศาสตร์ ประชากรและประเพณีแล้ว เอกสารที่เรียบเรียงโดยชาวฝรั่งเศสยังระบุความเชื่อของคนไทยด้วยความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิต ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น อาจถือได้ว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมอย่างหนึ่ง ในทางจิตวิทยาความเชื่อของมนุษย์ปรากฏอยู่ ๓ แบบ (สุวัฒน์ จันทระจาง, ๒๕๔๐ : ๖-๗) คือ

๑. ความเชื่อแบบศรัทธา (Faith) เช่นความเชื่อในศาสนา พระเจ้า ลัทธิการบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือแม้แต่การศรัทธาในบุคคล ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ในบางครั้งอาจไม่ได้เกิดจากเหตุผลก็เป็นได้ เช่นเกิดจากความจงรักภักดีหรือคลั่งไคล้

๒. ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง (Belief) โดยอาศัยหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ความเชื่อประเภทนี้อาศัยเหตุและผลเป็นหลัก แต่ก็ยังมีความเป็นอัตวิสัยปะปนอยู่มากด้วย

๓. ความเชื่อที่เกิดจากความรู้ (Knowledge) เป็นความเชื่อโดยอาศัยพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นความเชื่อที่ยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์

ความเชื่อ ๓ ประเภทนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ และยังไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้มากนัก ซึ่งเป็นความเชื่อที่จะแสดงออกผ่านศาสนาหรือลัทธิบูชาต่าง ๆ ดังที่ในเอกสารฝรั่งเศสที่รวบรวมไว้ได้อธิบายเรื่องความเชื่อของชาวสยามออกเป็น ๒ กลุ่มคือ ความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ

๑. ความเชื่อทางศาสนา (Religious Belief)

แม้ว่าเอกสารต่างชาติจะมองว่าการนับถือบูชารูปเคารพในดินแดนตะวันออกนั้นเป็นเรื่องล้าหลังอยู่ เพราะตะวันตกได้ผ่านแนวคิดเรื่องการนับถือพระผู้เป็นเจ้าเป็นหลักมาแล้ว แนวคิดหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันให้ชาติตะวันตกเดินทางแสวงหาดินแดนก็คือการค้าหาดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่าเคยมีกษัตริย์ที่นับถือคริสต์ศาสนาอยู่ และหากพบเจอแล้วก็จะสามารถเผยแพร่ศาสนาได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น แต่เมื่อตะวันตกเดินทางเข้ามาถึงสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้น ก็พบว่าไม่มีศาสนาหรือความเชื่อในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีทั้งความเชื่อ รูปเคารพ ที่ต่างกันออกไป

แม้ว่าชาวตะวันตกจะไม่รู้จักพุทธศาสนาว่าคืออะไร มีการเคารพบูชาอะไร แต่จากบันทึกของชาวฝรั่งเศสโดยเฉพาะอย่างยิ่งบันทึกของบาทหลวงก็สะท้อนภาพสังคมอยุธยาได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ เรื่องคือ

๑. เรื่องวัดและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัด

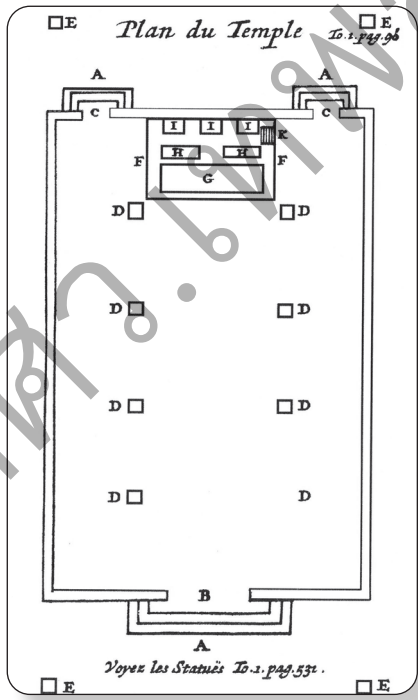
นิโกลาส์ ชาร์แวส กล่าวถึงเรื่องวัดไว้ว่า “ที่ราชอาณาจักรสยามมีวัดเป็นจำนวนมากเท่า ๆ กับในประเทศฝรั่งเศส และนับวันแต่จะมีเพิ่มมากขึ้นทุกที เพราะว่าพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่มีกนิยมสร้างวัดกันตามใจชอบ และแข่งขันกันมากในด้านประดับประดาให้งดงามยิ่งกว่าวัดที่คนอื่น ๆ สร้างวัดนั้นมีจำนวนมากมายเหลือเกิน จนกระทั่งว่าภิกษุซึ่งมีอยู่ด้วยกันรวมกว่าหกหมื่นรูป โดยไม่นับพวกออกเณรซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่ากันนั้น ยังมีจำนวนไม่มากพอที่จะเข้าประจำอยู่ในวัดทั้งหมดได้ โดยที่มีการสร้างวัดใหม่ ๆ กันขึ้นทุกวัน พวกภิกษุแทนที่จะบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่า ๆ กลับทอดทิ้งให้ร้างเสียแล้ว และเข้าไปประจำอยู่ในวัดอื่นต่อไป วัดเหล่านี้มิได้มีขนาดหรือความงดงามเท่าเทียมกัน ลางวัดก็งดงามอย่างยิ่ง แต่ลางวัดก็อนาถาเหลือใจ จนขึ้นจะตัดแปลงให้เป็นโรงขายเครื่องตุ้มก็ยังไม่ได้...” (นิโกลาส์ ชาร์แวส, ๒๕๕๐ : ๑๗๕)

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการของมิชชันนารี ก็ยิ่งทำให้บาทหลวงมีความมานะในการเผยแพร่ศาสนา อย่างไรก็ดี ไม่พบ

ว่าในเอกสารมิชชันนารีได้บันทึกเกี่ยวกับวัดในพุทธศาสนาไว้ เว้นแต่บาทหลวงบางรูปที่มีบทบาทอื่นนอกจากการศาสนาเช่นบาทหลวงตาชาร์ด และบาทหลวงเดอซัวซี ซึ่งบันทึกถึงวัดทั่วไปในอยุธยาและวัดในพระราชวังหลวงอยุธยา ดังเช่นบาทหลวงเดอซัวซี บันทึกว่า “เราได้ออกไปเที่ยวกันโดยไม่แสดงตนให้รู้ว่าใครเป็นใคร ที่ไหนมาการออกเที่ยวทุกครั้งได้เห็นแต่สิ่งที่น่าชมทั้งสิ้น วัดทุกวัดปิดทองอร่ามทุกแห่ง มีจำนวนวัดไม่น้อยกว่าโบสถ์ในกรุงปารีส เราเห็นแต่ภิกษุสงฆ์ที่ครองจีวรสีเหลืองผืนใหญ่อันเป็นเครื่องแบบของบรรพชิตภายในบริเวณตัวนครหลวงเท่านั้นก็นับได้ถึงสองหมื่นรูปแล้ว และยังมีจำนวนมากกว่านี้ขึ้นไปอีก...” (เดอ ซัวซี, ๒๕๕๐ : ๒๔๒)

รูปที่ ๔.๑๒ แผนผังในพระอุโบสถของวัด (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๒๐ : ๑๔๕)

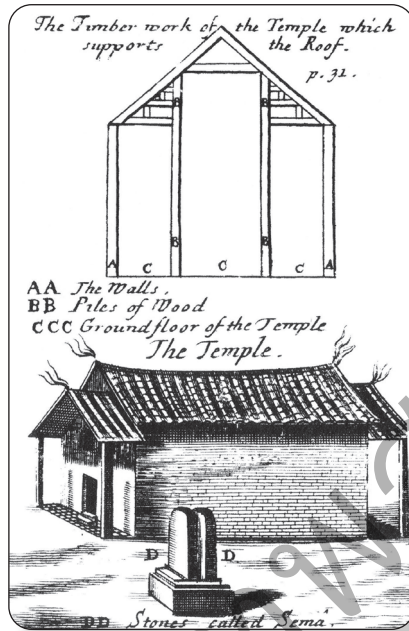
นอกจากพระอุโบสถของวัดที่โดยปกติจะประดับตกแต่งอย่าง
วิจิตรงดงามและเห็นได้ชัดแล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ ในวัด ที่ชาวฝรั่งเศสได้
พรรณนาไว้อีกด้วย เช่น ลาลูแบร์เขียนถึงโบสถ์ๆ ทั่วไปว่า

“ส่วนโบสถ์นั้น ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นที่เห็นแต่เฉพาะพะไลที่ยื่น
ออกมาเป็นมุขทางด้านหน้า และอีกอันหนึ่งทางด้านหลังเท่านั้น
รูปเคารพประดิษฐานอยู่ใต้หลังคาส่วนที่สูงที่สุด ส่วนหลังคา
มุขหน้าและมุขหลังนั้น ดูเหมือนจะมีไว้ให้ประชาชนเข้าไปนั่ง
เท่านั้น แม้ว่าประชาชนจะไม่ได้รับอนุญาตให้เดินเข้าเดินออก
ตลอดทั่วบริเวณในวันที่พระอุโบสถเปิดอยู่ก็ตาม” (ลาลูแบร์ เล่ม
๑, ๒๕๒๐ : ๑๔๓)

ลาลูแบร์ได้เขียนภาพวัดและองค์ประกอบของวัดไว้ ซึ่งเป็นสิ่งที่
สะท้อนให้เห็นความสนใจของชาวฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี เพราะองค์ประกอบ
ของวัดที่สำคัญนอกจากพระอุโบสถแล้วก็คือพระวิหาร พระเจดีย์ หรืออาคาร
อื่น ๆ ที่ชาวฝรั่งเศสอาจไม่คุ้นเคย อาทิ ศาลาการเปรียญ พระอุโบสถนั้นจะมี
โบเสมาเป็นเครื่องหมายบอกเขตทั้ง ๘ ทิศ รอบอาคาร ส่วนพระวิหารนั้นจะมี
ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน เพียงแต่อาจมีขนาดย่อมกว่าหรือ
ใหญ่กว่าพระอุโบสถก็ได้ ทั้งพระอุโบสถและพระวิหารจะประดิษฐานพระพุทธรูป
สำคัญของวัด ส่วนใหญ่แล้วชาวตะวันตกจะให้เห็นความงดงามของพระอุโบสถ
เพราะนอกจากจะได้เห็นพระพุทธรูปสำคัญแล้ว ยังได้มีโอกาสสัมผัสความ
ยิ่งใหญ่ อลังการหรือความงามของจิตรกรรมฝาผนังด้วย

สรุปได้ว่าจากเอกสารฝรั่งเศสในกลุ่มของบาทหลวงมีความสนใจ
ในเรื่องวัดและสิ่งเคารพนับถือของชาวสยามมาก เพราะเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับ
ศาสนาคริสต์ นอกจากนี้วัดในสยามยังสร้างอย่างประณีต ดงาม ยิ่งใหญ่ เพราะ
คนสยามมีความเชื่อว่าการสร้างวัดให้มีขนาดใหญ่โตนั้นจะได้านิสงส์มาก ถือเป็น
เป็นการทำบุญที่สูงสุดอย่างหนึ่ง

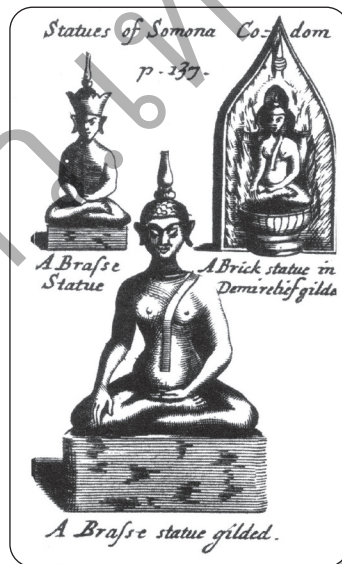
รูปที่ ๔.๑๓ แผนผังวัด (ลาตูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๒๐ : ๑๔๕)

๒. เรื่องความเชื่อในการบูชาพระพุทธรูป

พระพุทธรูปเป็นรูปเคารพที่เป็นรูปธรรม แต่เอกสารตะวันตกมักมองพระพุทธรูปว่าเป็นรูปเคารพที่ไม่ได้เกิดจากศาสนา (Idols) ซึ่งแฝงด้วยนัยยะของการดูถูก เพราะรูปเคารพในพุทธศาสนาเป็นรูปพระพุทธเจ้าซึ่งไม่เหมือนมนุษย์ เป็นปฐุมิการอดมคติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตะวันตกเห็นว่าขัดแย้งกับความเป็นจริง แต่ก็ยังพรรณนาให้เห็นว่าในสยามนั้นเต็มไปด้วยพระพุทธรูปมากมาย ล้วนแต่ล้ำค่าทั้งสิ้น เช่นนิโกลาส์ แชร์แวงส บันทึกว่า “วิหารคตนั้นมีบริเวณกว้างยาวด้านละกว่าหนึ่งร้อยก้าว ประดับด้วยพระพุทธรูปขนาดต่าง ๆ ในช่องกุฎี ลางองค์ปั้นด้วยดินเผา ฉาบปูนสีทอง ลางองค์เป็นพระทองคำ และลางองค์หล่อด้วยเนื้อเงินแท้ พระพุทธรูปสี่องค์

ที่ประดับอยู่ตามมูมิหารคตินั้นมีความสูงเป็นพิเศษ องค์หนึ่งหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์มีขนาดยาวถึง ๓๐ ปีเอ็ด เป็นพระพุทธรูปปางพุทธไสยาสน์...” (นิโกลาส์ แชร်แวงส, ๒๕๕๐ : ๑๗๖) อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปที่พรรณนาในเอกสารฝรั่งเศสนั้นก็คือภาพสะท้อนรูปเคารพของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งชาวตะวันตกไม่ได้เข้าใจในแก่นของพุทธศาสนาว่าพระพุทธรูปคือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าการสร้างพระพุทธรูปไม่ใช่การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปเจ้า แต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปองค์ ดังนั้น ลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละสกุลช่าง และแต่ละสมัยจึงแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ในการสร้างพระพุทธรูป จะมีสัญลักษณ์สำคัญ ที่บ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรูปองค์ เรียกว่า มหาบุริสลักษณะหรือลักษณะของมหาบุริสรวม ๓๒ ประการ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๐)

รูปที่ ๔.๑๔ พระพุทธรูป (ลาตูแบร์ เล็ม ๑, ๒๕๒๐ : ๑๔๕)

การที่เอกสารฝรั่งเศสเห็นว่พระพุทธรูปมีสีทอง ซึ่งอาจจะโดยการปิดทอง หรือหล่อขึ้นจากทองคำนั้น ก็เพราะว่าความเชื่อในสังคมไทยเป็นผลมาจากคติมหาบุรุษลักษณะที่ว่พระฉวีคือผิวกายของพระพุทธรูปนั้นเป็นสีทอง จึงเกิดความเชื่อและการปฏิบัติในการนำทองคำเปลวไปปิดทองพระสีบต่อมา นอกจากนี้การประดิษฐานพระพุทธรูปตามที่แตกต่างกันในเขตวัดจึงเป็นการสืบพระพุทธรูปศาสนาในความเชื่อพุทธศาสนาเถรวาท และการที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากเช่นพระพิมพ์ พระแผง หรือพระพุทธรูปที่หนึ่งเรียงรายในพระระเบียงก็อาจสื่อถึงความคิดของพระพุทธรูปเจ้าแบบพุทธศาสนามหายานที่มีพระพุทธรูปจำนวนมากก็เป็นได้

๒. ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ (Superstitious Belief)

แม้ว่เอกสารฝรั่งเศสจะไม่ได้ให้รายละเอียดมากเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ก็พบว่าลาลูแบร์ได้บรรยายถึงชาวสยามที่เชื่อถึอในเรื่องโชคลางและสิ่งเหนือธรรมชาติไว้ว่

“ชาวสยามนั้นเชื่อว่ยังมีศาสตร์แห่งการพยากรณ์อีกประการหนึ่งด้วย ทำนองเดียวกับที่เชื่อว่มีอาถรรพเวท เสกเป่าให้คนไข้หายจากโรคราพยาธิได้ฉนั้น และเมื่อโหรหลวงของพระเจ้ากรุงสยามทำนายเหตุการณ์ผิดพลาด ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงพระราชอาญาไปย มีใช้เพราะความผิดที่กราบทูลหลอกลวง แต่ผิดเพราะเป็นคนสะเพร่าไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วน” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๒๐ : ๒๙๑ – ๒๙๒)

จากบันทึกของลาลูแบร์จะเห็นได้ว่ ลาลูแบร์มองว่ชาวสยามนั้นมีความผูกพันกับเรื่องเหนือธรรมชาติ (superstition) มาก และได้ใช้เรื่องนี้ในชีวิตประจำวันหรือในพิธีกรรมต่างๆ ด้วย เช่นการคลอดบุตร การรักษาโรค การพยากรณ์เหตุการณ์ เป็นต้น ซึ่งทำให้ชาวตะวันตกมองว่สยามมีความล้าหลังและป่าเถื่อน ลักษณะความเชื่อของสยามที่ผูกพันกับสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาตินี้เป็นปรากฏการณ์ดั้งเดิมที่มีมาก่อนการรับศาสนาเข้ามาในดินแดน เคริษฐ์

(Kirsch) เขียนหนังสือเรื่อง Complexity in the Thai Religious System: An Interpretation ว่าการนับถือศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ในประเทศไทย เป็นลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือเรื่องผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา แต่ละความเชื่อย่อมมีแนวคิดที่ต่างกันไป เช่น พุทธศาสนา มุ่งสอนให้บรรลุพระนิพพาน ส่วนความเชื่อพราหมณ์นั้นเป็นพราหมณ์แบบชาวบ้านมากกว่าแบบดั้งเดิมในอินเดีย ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับพุทธศาสนาอยู่มาก แต่สำหรับเรื่องผีนั้น เคริชท์เห็นว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตโดยเฉพาะในเรื่องสุขภาพและพิธีกรรมความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต แต่ก็มีส่วนในการเป็นบรรทัดฐานของสังคมได้ด้วย เช่นสังคมอยุธยา นั้น หลักฐานที่เป็นรูปธรรมว่ามีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อพุทธ พราหมณ์และการนับถือผีมากรูปเคารพและเครื่องบูชาอื่น ๆ เช่นเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ หรือเครื่องเสยกะบาลสำหรับไหว้ผีผีต่าง ๆ มีจำหน่ายทั่วไปในตลาด (A. Thomas Kirsch, 1977, : 241-266)

การที่บันทึกของฝรั่งเศสได้แสดงให้เห็นว่าสังคมสยามมีการผสมผสานความเชื่อเช่นนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่าวัดในพุทธศาสนาย่อมมีบทบาทสำคัญมากกว่าความเชื่ออื่น เพราะเป็นศูนย์รวมของสังคม วัดจึงเป็นผลผลิตที่เป็นรูปธรรมในการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และอาจใช้เป็นศูนย์รวมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน กับวัดหรือศาสนสถาน จึงมีลักษณะที่เอื้อหรือมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือทั้งวัดและศาสนสถาน ต่างก็ต้องพึ่งพิงชุมชนในการสร้าง การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ หรือการดำรงชีพ ในทางกลับกันพื้นที่ของวัดหรือศาสนสถานก็จะเป็นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมการพบปะ หรือการบำเพ็ญประโยชน์ในวาระต่าง ๆ

จากหลักฐานฝรั่งเศสและหลักฐานอื่น ๆ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัด ศาสนสถานและชุมชน ของคนในสังคมอยุธยาอาจแบ่งได้ ๒ ระดับคือ

๑. ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง แสดงให้เห็นว่ากลุ่มพระสงฆ์ หรือกลุ่มบุคคลผู้รู้ธรรมในศาสนาอื่น ๆ จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้ สามารถสั่งสอนผู้อื่นได้ และมีบุญมากที่จะสามารถรวบรวมผู้คนได้ในระดับหนึ่ง ความสัมพันธ์ในแนวจึงมุ่งไปที่การปกครอง การจัดลำดับพระสงฆ์

กลุ่มพระสงฆ์แม้จะไม่ได้อยู่ในกลุ่มโครงสร้างหลักของสังคมอยุธยา ในระบบไพร่-ทาส ก็ตาม ก็อาจนับได้ว่าเป็นกลุ่มมีอิทธิพลทางการเมืองและการต่อรองทางการเมืองสูง อย่างหนึ่งนั้นเป็นเพราะกลุ่มนี้มีอภิสิทธิ์ที่ได้รับการยกเว้นการถูกเกณฑ์แรงงาน และอาจได้รับความคุ้มครองจากร่มกาสาวพัสตร์ได้ในกรณีเกิดเหตุการณ์วุ่นวายในเมือง ตัวอย่างเช่นเมื่อปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ทรงโปรดให้ขุนนางที่อยู่ในพระราชวังเมืองลพบุรี ออกบวช เพื่อเสี่ยงที่จะถูกจับประหารชีวิต หรือแม้แต่พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์บางรูปก็สามารถขอสุมกำลังพลและปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ได้

อีกประการหนึ่ง การกำหนดสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ให้มีระดับที่ลดหลั่นกันไป หรือการกำหนดสถานะของพระอารามตามความสำคัญนั้นก็แสดงสถานะของวัดและความสัมพันธ์กับชุมชนไปพร้อมกันด้วย เพราะพระอารามหลวงก็คงมีใช้วัดที่ประชาชนทั่วไปจะสามารถเข้าไปทำบุญในโอกาสธรรมดาได้มากนัก

๒. ความสัมพันธ์ในแนวระนาบ ความสัมพันธ์ในแนวนี้อาจเห็นได้ชัดจากบทบาทหน้าที่ของวัดหรืออารามศาสนสถานต่าง ๆ คือการเข้าถึงกลุ่มคนและการที่กลุ่มพลเมืองสามารถเดินทางเข้ามาที่วัดได้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน พระสงฆ์อาจเป็นทั้งครูอาจารย์ หมอยา โหรา หรือเป็นผู้นำในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน เช่นพิธีกรรมการเกิด โคนจุก แต่งงาน จนกระทั่งเสียชีวิต

พิธีกรรมทางศาสนานับว่าเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวัดได้เป็นอย่างดี เพราะตลอดทั้งปีชาวสยามมีประเพณีต่าง ๆ มากมาย ประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการจรจองความสันติสุขของชุมชน เพราะพระสงฆ์สามารถเทศน์สั่งสอนเรื่องความดีชี้วัด

การสอดแทรกศีลธรรมในเนื้อความเทศน์ รวมทั้งการแจ้งข่าวคราวต่าง ๆ ทำให้บาทบาทของพระสงฆ์ มิเป็นเพียงผู้สั่งสอนทางธรรมเท่านั้น เป็นยังหมายรวมถึงผู้กำหนดเส้นทางทางโลกด้วย

ในทางกลับกัน ชุมชนก็ใช้วัดเป็นแหล่งเพาะบ่มความรู้และการผลิตงานศิลปะ เช่นการรวมตัวเพื่อสร้างวัดหรือการสร้างงานศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งงานปูนปั้น งานแกะสลัก งานปิดทองประดับกระจก หรืองานประณีตศิลป์อื่น ๆ บางครั้งพระสงฆ์เองก็เป็นผู้นำในงานด้านนี้ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลางอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างแท้จริง

นอกจากวัดในพุทธศาสนาแล้ว เอกสารฝรั่งเศสเองยังพรรณนาถึงย่านต่างชาตที่มีศาสนสถานเป็นของตนเองเพื่อประกอบพิธีกรรมด้วย เช่นบาทบาทหลวงตาชาร์ดบันทึกตอนหนึ่งว่า “ที่กรุงสยามนั้นมีวัดของชาวโปรตุเกสประกอบด้วยบุคคลจำนวนมากกว่า ๔,๐๐๐ คน วัดทั้งสองแห่งนี้้อยู่ภายใต้การปกครองของสังฆราชแห่งเมืองมะละกา” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๗ : ๔๐) และว่าในอยุธยาโบสถ์อยู่ ๒ แห่งคือโบสถ์เซนต์โดมินิค สำหรับบาทบาทหลวงโดมินิกัน และโบสถ์เซนต์เปาโล สำหรับบาทบาทหลวงในคณะเยซุอิต และบันทึกต่อไปว่า “มีแต่หลวงพ่อบุชชาเร บาทบาทหลวงคณะเยซุอิตรูปเดียวเท่านั้น ซึ่งท่านชรามากแล้ว และทุพพลภาพอยู่ด้วย จึงไม่สามารถแสดงความเคารพต่อท่านราชทูตได้ บาทบาทหลวงชราผู้ใจดีรูปนี้ ได้แสดงความยินดีไปตามประสาของท่านตามแต่จะได้ ด้วยการร่ำระฆังตอนที่ พวกฯ ผ่านโบสถ์ของพวกเขาไป” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๗ : ๕๓)

อาจกล่าวได้ว่าเอกสารฝรั่งเศสได้ให้ภาพของการนับถือศาสนา ความเชื่อ ของสยามไว้อย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่ชาวฝรั่งเศสบางกลุ่มสนใจในเชิงมานุษยวิทยา และประกอบกับความเชื่อทางพุทธศาสนานี้เป็นสิ่งที่คริสต์ศาสนาดูต้องการเรียนรู้ เพื่อว่ากลุ่มนักบวชมิชชันนารีจะทำได้ทำความเข้าใจและสื่อสารกับชาวสยามได้อย่างถูกต้อง และอาจสามารถโน้มน้าวให้ชาวสยามเข้ารีตได้มากขึ้น แต่การพรรณนาข้อความนั้นเป็นไปในทางแสดงความยิ่งใหญ่หรือ

สิ่งที่ไม่เคยพบเห็นในฝรั่งเศสมากกว่าที่จะอธิบายเหตุผล เพราะส่วนใหญ่เมื่อชาวฝรั่งเศสได้เห็นสิ่งก่อสร้างแบบสยามที่มีสีทองก็มักจะประทับใจในความงามมากกว่า

๔.๓ ระบบแนวคิดการปกครอง

ข้อสำคัญในเรื่องแนวคิดด้านการปกครองของสยามที่พบในเอกสารฝรั่งเศสทั้งหมดคือการบันทึกว่าสยามนั้นปกครองด้วยระบบกษัตริย์ และได้อธิบายให้เห็นการปกครองของสยามที่มีลำดับชั้นกันไป

๑. ข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เรื่องพระมหากษัตริย์นั้นเป็นเรื่องที่เอกสารฝ่ายสยามไม่ได้ระบุถึงเลย เพราะถือว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชสถานะเหมือนพระพุทธเจ้า และสมมติเทพ ที่ต้องเคารพสักการะ ห้ามล่วงละเมิด จึงเป็นธรรมดาที่ไม่พบการพรรณนาใดใดแม้แต่รูปร่างหน้าตาของพระเจ้าแผ่นดินในเอกสารไทย แต่ในทางตรงกันข้าม ชาวฝรั่งเศสเป็นชาติตะวันตกที่ได้รับอภิสิทธิ์ในการเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์อยู่เสมอและใกล้ชิดกว่าชาติอื่น เช่นได้รับพระราชทานพระราขานุญาตให้ตามเสด็จไปดูการคล้องช้าง หรือทรงหาหรือเรื่องการดาราศาสตร์ ทำให้เอกสารฝรั่งเศสเป็นเอกสารต่างชาติเพียงกลุ่มเดียวที่พรรณนาถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้อย่างละเอียดและเป็นประโยชน์ที่สุด

ราชทูตเซอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในปี พ.ศ. ๒๒๒๘ ได้บันทึกไว้ในเอกสารทางการทูตฝรั่งเศสว่า “พระองค์ทรงร่าเริง มีลักษณะของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กล้าหาญ เป็นนักการเมืองผู้ยิ่งใหญ่ประเสริฐเปิดเผย โปรดศีลปะ” (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘ : ๒๓) ส่วนนิโกลาส์ แชรแวส บันทึกไว้ในส่วนที่วาดด้วยพระเจ้าแผ่นดินว่า

“พระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้ ทรงพระนามว่าเจ้านารายณ์ โดยเหตุที่ข้าพเจ้ามีเกียรติได้เห็นพระองค์ท่านโดยใกล้ชิด ข้าพเจ้าจึงพอจะวาดพระลักษณะให้เป็นเป็นที่ทราบได้อยู่ พระองค์มีพระรูป

พรรณสินทนต์ พระอังกษาค่อนข้างยกสูง ไปพระพักตร์ยาว พระฉวีคล้า ดวงพระเนตรแจ่มใสและเต็มไปด้วยประกาย แสดงว่าทรงมีพระปรีชาญาณมาก และในพระวรกายเป็นส่วนรวมมีลักษณะท่าทีที่แสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่และสง่างาม กอปรด้วยพระอัธยาศัยอ่อนโยนและเมตตาอารี ยากนักที่ผู้ใดได้ประสบพระองค์แล้ว จะเว้นความรู้สึกเคารพนับถืออย่างยิ่งและความรักอย่างสูงเสียได้” (นิโกลาส์ แซร์แวงส, ๒๕๕๐ : ๑๙๓)

คำพรรณานี้สอดคล้องกับที่บาทหลวงตาชาร์ดบันทึกว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามรัชกาลปัจจุบันนี้ทรงมีพระชนมายุราวห้าสิบห้าพรรษา อาจกล่าวได้โดยปราศจากข้อโต้แย้งว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเหนือกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ครองประเทศนี้มา พระองค์ทรงมีพระวรกายค่อนข้างเตี้ยกว่าระดับปานกลาง แต่สง่าผ่าเผยและสมส่วนลดี สีสพระพักตร์ยิ้มแย้มแจ่มใส และพระอิริยาบถเต็มไปด้วยความน้อมนวลอ่อนโยนแสดงพระราชอัธยาศัยดี โดยเฉพาะแก่ชาวต่างประเทศและแก่ชาวฝรั่งเศสเป็นพิเศษ” (ตาชาร์ด, ๒๕๔๗ : ๑๓๒ - ๑๓๓) แม้ว่าภาพวาดสมเด็จพระนารายณ์ที่พบในปัจจุบันอาจไม่เหมือนกับคำพรรณานี้ไว้มากนักแต่ก็ทำให้เห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดปรานชาวฝรั่งเศสเป็นพิเศษ บาทหลวงที่เข้าไปถวายความรู้เรื่องดาราศาสตร์บางคนบันทึกไว้ว่าพระองค์เองประทับใจทอดพระเนตรการทดลองทางดาราศาสตร์ เช่นการส่องกล้องเพื่อจับเวลาการเกิดจันทรุปราคาพร้อมกับชาวฝรั่งเศส (จดหมายเหตุดาราศาสตร์จากฝรั่งเศส, ๒๕๔๒)

แต่สำหรับเอกสารทหารฝรั่งเศส ซึ่งบันทึกเหตุการณ์ในช่วงปลายแผ่นดินที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวรมากและประทับที่พระราชวังเมืองลพบุรีมากกว่าที่อยู่ชยา ก็บันทึกเรื่องสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต่างออกไปจากเอกสารฝรั่งเศสในยุคแรกที่เข้ามา เช่นนายพลเดส์ฟาร์จบันทึกว่า “พระเจ้ากรุงสยาม ทรงแสดงให้เห็นเสมอว่าทรงมีความปรารถนาดีเป็นอย่างยิ่งต่อราชสำนักของเรา เพราะทรงชื่นชมในความกล้าหาญ

รูปที่ ๔.๑๕ ภาพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในเอกสารฝรั่งเศส (ปริตีพิศภูมिवิถี, ๒๕๕๖)

ในเรื่องต่าง ๆ ที่พระองค์เองก็ได้ทรงกระทำด้วย พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ทรงมีพระพักตร์ที่เต็มไปด้วยความยิ่งใหญ่และแสดงพระบารมีอย่างไพศาล ทรงชอบที่จะคบหาสมาคมกับชาวต่างชาติมากกว่าพลสกนิกรของพระองค์ ซึ่งบางครั้งทรงปฏิบัติกับพวกเขาอย่างโหดร้าย และกลายเป็นว่าทรงเป็นที่หวาดระแวงของไพร่ฟ้ามากกว่ารักใคร่ แม้ว่าจะทรงมีพระชนมายุเพียง ๕๔ พรรษา ก็ทรงพระประชวรแล้ว และนี่ก็จะเห็นได้ว่าสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปคือสิ่งใด” (ปริตีพิศภูมिवิถี, ๒๕๕๓ : ๔) หรือไวลอง เดส์ แวร์แกง ทหารฝรั่งเศสที่ป้อมเมืองบางกอกบันทึกว่า “สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระชนมายุประมาณ ๕๐ - ๕๕ พรรษา ทรงพระประชวรและอ่อนพระกำลังอย่างมาก เนื่องด้วยพระองค์มีพระวรกายที่แบบบาง ดังนั้น จึงไม่ทรงใช้ชีวิตหักโหมและทรงระวังพระองค์มิให้มัวเมาในอบายมุขทั้งหลาย...” (ไวลอง เดส์ แวร์แกง, ๒๕๓๕ : ๒๓)

รูปที่ ๔.๑๖ ภาพเขียนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและพระราชินี (อาจจะเป็นพระราชธิดา) (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘)

๒. ข้อมูลเกี่ยวกับการปกครอง

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการปกครองนั้น มีหลักฐานในเอกสารฝรั่งเศสที่ได้อธิบายเกี่ยวกับระบบการปกครองที่เห็นเด่นชัดว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพยายามจัดระเบียบการปกครองให้ดีขึ้นกว่าเดิม และทรงใช้ขุนนางรุ่นใหม่มากกว่าก่อน สิ่งแรกที่นิโกลาส์ แชรแวงส ระบุไว้คือตำแหน่งขุนนางชั้นสูงของอาณาจักร ๔ ตำแหน่ง ที่ชาวฝรั่งเศสมักจะต้องเกี่ยวข้องด้วยคือ

๑. จักรี (Chacry) ดั่งที่นิโกลาส์ แชรแวงสว่า “เป็นเสนาบดีที่ได้รับความไว้วางใจจากพระมหากษัตริย์มากที่สุด เป็นผู้รับราชการงานเมืองในประการที่สำคัญ ๆ เพื่อนำกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ” (นิโกลาส์ แชรแวงส,

๒๕๕๐ : ๘๐ - ๘๑) ตำแหน่งจักรีนีหมายถึงเจ้าพระยาจักรี สมุหนายก ซึ่งดูแลฝ่ายพลเรือน และในบางครั้งก็ทำราชการเป็นมหาดเล็กด้วย ลาลูแบร์เพิ่มเติมว่า “จักรีนีว่าการฝ่ายพลเรือนทั่วราชอาณาจักร บรรดาขุนนางในหัวเมืองทั้งสิ้นต้องบอกปฏิบัติมายังจักรี บรรดาผู้ว่าราชการเมืองทั้งปวงต้องส่งใบบอกมายังจักรีทันที และรับคำสั่งจากจักรีไปถือปฏิบัติ จักรีทำหน้าที่เป็นประธานของที่ประชุมลูกขุน ณ ศาลาด้วย” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๓๙๔ - ๓๙๕)

๒. พระคลัง (Barcalon) ตำแหน่งพระคลังเป็นตำแหน่งที่ชาวต่างชาติรู้จักมากที่สุด เพราะพระคลังหรือตำแหน่งโกษาธิบดีมีหน้าที่ดูแลการค้าและการต่างประเทศไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นหากชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในสยามมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าหรือติดต่อราชการก็ย่อมจะต้องผ่านพระคลังทั้งสิ้น

ทูตฝรั่งเศสที่ต้องติดต่อสนธิสัญญาการค้า ย่อมรู้จักพระคลังเป็นอย่างดีว่ามีความเข้มงวดในราชการมากเพราะเป็นผลประโยชน์ของอาณาจักร แสดงว่าตำแหน่งหน้าที่พระคลังนี้มีบทบาทมาก เพราะต่อมาพอลคอนหรือเจ้าพระยาวิไชยณรงค์ก็เข้ารับราชการกับโกษาธิบดี (เหล็ก) และเป็นผู้ชักนำให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในอยุธยามากขึ้น

๓. ออกญาคลาโหม (Oya Claoum) คือสมุหกลาโหม มีหน้าที่ดูแลกองทหารทั้งหมดในอาณาจักร

๔. ออกญาวัง (Oya Vang) คือหัวหน้าสำนักพระราชวังหรือสมุหราชมณเฑียร คือดูแลรับผิดชอบกิจการต่าง ๆ ในเขตพระราชวังเช่นการเข้าเฝ้า การรับราชทูตต่าง ๆ

นอกจากขุนนางคนสำคัญทั้ง ๔ แล้ว เอกสารฝรั่งเศสยังกล่าวถึงขุนนางต่าง ๆ ของอยุธยาอีกมาก เช่นขุนนางที่มีหน้าที่ลงไปรับราชทูตเมื่อเดินทางมาถึง หรือได้เข้ามาพบปะพูดคุยกับคณะชาวฝรั่งเศส หรือแม้แต่นางของกำนัลมาให้ในโอกาสต่าง ๆ จึงเห็นได้ว่าเอกสารฝรั่งเศสมีประโยชน์อย่างยิ่งในการอธิบายความสำคัญของบุคคลและหน้าที่ต่าง ๆ ของขุนนางสยาม และใน

บางกลุ่มเอกสารก็ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับกลุ่มอำนาจในช่วงรัชกาลด้วย

ข้อมูลประเด็นนี้เป็นส่วนสนับสนุนการอธิบายการเมืองในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เป็นอย่างดีว่าการเมืองในช่วงปลายรัชกาลนั้นมีการแบ่งอำนาจกันอย่างชัดเจนและบทบาทของชาวต่างชาติมีส่วนกระตุ้นให้เปิดการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินด้วย

การเมืองในช่วงต้นรัชกาลของพระองค์มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เพราะเพียง ๒ เดือนแรกที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นครองราชย์ก็เกิดกบฏขึ้นทำร้ายพระราชอำนาจ พระราชพงศาวดารความพิสดารเช่นฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกว่าพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ กับพระองค์ทรงคิดการกบฏทั้งสองเป็นพระอนุชาต่างพระชนนีกับสมเด็จพระนารายณ์ แต่การกบฏครั้งนี้ไม่สำเร็จ ทั้งสองพระองค์ถูกจับกุมสำเร็จโทษพร้อมพรรคพวกอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่

ลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้การเมืองในราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์ไม่สงบมากนัก การสูญเสียขุนนางชั้นผู้ใหญ่ส่งผลให้การบริหารราชการแผ่นดินไม่สะดวกราบรื่น ทั้งเป็นปัจจัยที่แสดงให้เห็นว่ามีความขัดแย้งในอำนาจเก่าที่สืบทอดมาแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและอำนาจใหม่ที่ขึ้นมาทำลาย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเองก็อาจไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในขุนนางได้อย่างสนิท การควบคุมกองกำลังไพร่พลอันเป็นฐานอำนาจสำคัญของสังคมอยุธยา จะเป็นกลยุทธ์ที่ต้องนำมาใช้ให้เหมาะแก่กาลด้วย จึงปรากฏว่าไม่ทรงตั้งขุนนางขึ้นมาดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง เช่นเมื่อตำแหน่งสมุหนายกวางลง ก็ไม่ทรงตั้งใครขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทนเป็นเวลานาน หรือมีฉันทนั้นก็โปรดให้ขุนนางควบคุมตำแหน่งพร้อมกัน ๒ ตำแหน่ง เป็นต้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๓๗)

เหตุการณ์อีกประการหนึ่งคือทรงเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของกลุ่มชาวต่างชาติว่าคงพอมีประสิทธิภาพในการนำมาใช้งานในราชสำนักมากขึ้น เนื่องจากพระองค์เองทรงคุ้นเคยดีกับ “ความเป็นต่างชาติ” นับแต่ทรงพระเยาว์

โดยเฉพาะกลุ่มชาวมัวร์หรือเปอร์เซียที่มีอิทธิพลทั้งทางการค้าและทางการเมือง อาทิ ขุนนางชาติมัวร์ที่เคยรับใช้มาแต่ทรงพระเยาว์และได้ร่วมการกบฏเมื่อต้นรัชกาล ต่างก็ได้รับพระราชทานตำแหน่งสำคัญทั้งสิ้น กลุ่มขุนนาง “ชำนาญการ” เหล่านี้มีความสามารถในระดับหนึ่ง เช่นการอำนวยการค้า และอำนาจเหนือกลุ่มคนในสังกัดของตนเอง แต่ก็จะเป็นสาเหตุที่ทำให้การเมืองในรัชกาลเกิดการแบ่งแยกเป็น ๒ กลุ่ม และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดปฏิรูปการต่อต้านชาวต่างชาติที่รุนแรงมากขึ้นในช่วงปลายรัชกาล

สิ่งที่ปรากฏในช่วงรัชกาลของพระองค์ นอกไปจากความสัมพันธ์ระหว่างต่างประเทศ และการค้าที่เฟื่องฟูแล้ว นักประวัติศาสตร์ต่างให้ความสนใจในปฏิรูปการของพระองค์ต่อ “โลกทัศน์” ตะวันตกที่มีมากขึ้น เอกสารสำเนาอักษรีย์สุลัยมานบันทึกถึงรสนิยมของพระองค์ต่อความเป็นเปอร์เซียไว้เป็นอย่างมาก ทั้งการดำเนินพระจริยาวัตรประจำวัน การสนับสนุนการแพร่กระจายของศิลปวัฒนธรรมต่างชาติในอยุธยา (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, ๒๕๔๕) การรับรู้ความเป็นไปในโลกที่เกิดขึ้นขณะเดียวกันกับความเปลี่ยนแปลงทั้งระบบการค้า การลงทุนเชิงทุนนิยม หรือ นโยบายการเมืองที่เริ่มการใช้อำนาจทางทะเลและแสนยานุภาพทางการทหารเข้ามาแทนที่การเจริญสัมพันธ์ด้วยสันติวิธี อันเคยเป็นวิธีที่ชาติตะวันตกใช้มากกว่าศตวรรษ และการเข้าแทรกแซงอำนาจการเมืองท้องถิ่นของบรรดาผู้แทนศาสนา ประเด็นเหล่านี้สะท้อนมุมมองที่น่าสนใจว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงรู้จักโลกตะวันตกมาก แม้ว่าในปีสุดท้ายของรัชกาลจะเกิดการปฏิวัติขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกไปก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวตะวันตกชาติเดียว และเป็นเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น (ปรีดี พิศภูมิวิถี, ๒๕๕๑)

แต่ในช่วงปลายแผ่นดิน ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามามากขึ้นก็ได้บันทึกเหตุการณ์การเมืองไว้ในมุมมองที่น่าสนใจ โดยเฉพาะความขัดแย้งภายในจากข้อมูลในเอกสารฝรั่งเศสผู้วิจัยสังเกตว่าอำนาจของชาวต่างชาติเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ฟอลคอนที่เข้ารับราชการในตำแหน่งพระคลังสืบต่อจากเจ้าพระยา

พระคลัง (เหล็ก) ที่ถึงแก่ภัยกรรม เพราะพอลคอนมีความสามารถหรือเฉลียวฉลาดและเข้าใจถึงบริบททางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าใจถึงสภาวะทางเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยา จนทำให้สามารถเข้าใจได้ถึงนโยบายของพระเจ้าแผ่นดิน และการที่จะสนองต่อระบบการค้าและการเมืองที่สำคัญของตนเอง

อย่างไรก็ดี การเมืองที่พึ่งพิงชาวต่างชาติเพื่อเพิ่มพูนความมั่งคั่งของอาณาจักร ย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์ โดยเฉพาะบรรดาเหล่าขุนนางที่ดำเนินการค้ากับประเทศอื่น ๆ นอกจากนี้ ชาวต่างชาติที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองยังก่อให้เกิดความไม่พอใจกับบรรดาเหล่าขุนนางดั้งเดิมด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้ นอกจากจะทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ขุนนางแล้ว ยังอาจหมายรวมถึงไพร่ที่อาจจะถูกเกณฑ์แรงงานเพิ่มเพื่อเพิ่มผลผลิตด้วยก็เป็นได้

จากเอกสารข้อมูลของทหารฝรั่งเศส ที่ไม่พบในแหล่งข้อมูลอื่นใด บันทึกของเซนต์ วองดริล ระบุการปฏิวัติที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ มีสาเหตุมาจากความต้องการขึ้นสู่อำนาจของพระเพทราชาเป็นหลัก โดยเห็นว่าในขณะนั้น อำนาจของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสมีมากเกินไป แต่อย่างไรก็ตาม อาจสังเกตได้ว่าเซนต์ วองดริลไม่ได้กล่าวถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ที่บางกอกและหัวเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือในเรื่องของจำนวนทหาร อาวุธ ที่พักอาศัย และปัจจัยอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมทั้งการปฏิบัติต่อนโยบายที่พยายามจะยึดครองสยามในกรณีที่มีความเป็นไปได้ ซึ่งความไม่พร้อมทั้งหมดนี้อาจเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้การปฏิวัติของพระเพทราชาเป็นไปอย่างง่ายดาย ไม่เสียเวลามากนักในการกำจัดชาวฝรั่งเศส แต่อย่างไรก็ตาม ก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า ความล้มเหลวของชาวฝรั่งเศส เกิดมาจากการไม่สามารถเข้ากันได้ระหว่างชาวฝรั่งเศสด้วยกันเอง เนื่องจากจะเห็นได้ว่าในจดหมายของวองดริลมีหลายตอนที่เปิดเผยให้เราเห็นว่าชาวฝรั่งเศสนั้นมีความคิดไม่ตรงกัน โดยเฉพาะนายเวเรต์ที่เกลียดชังเจ้าพระยา

วิไชเยนทร์มาก และพยายามหาหนทางทำลายตลอดเวลา เห็นได้จากกรณียา เเวร์ตพยายามใส่ร้ายหรือชักจูงผู้อื่นไม่ให้คล้อยตามความคิดเห็นของเจ้าพระยา วิไชเยนทร์ ซึ่งในมุมมองดังกล่าวนี้ เมื่อนายพลเดฟาร์จได้พบกับนายเวเรต์แล้ว เซนต์ วองดริลระบุไว้ว่าได้พบปะพูดคุยกับนายเวเรต์ หัวหน้าสถานีการค้า ที่ตั้ง ตัวเป็นศัตรูกับเมอซิเออร์กองสต้องช้มานานแล้ว และระบุต่อไปอีกว่านายเวเรต์ นั้นเป็นสหายสนิทของออกพระเพทราชาที่มักจะเขียนจดหมายไปมาหาสู่กัน เสมอ ตอนหนึ่งระบุว่านายเวเรต์เสริมว่า เมอซิเออร์กองสต้องช้เป็นคนเหลว ไหล กลับกลอกและต้องการทำให้ชาวฝรั่งเศสพินาศย่อยยับ แม้ว่าเราจะไม่เคย ทราบมาก่อนว่า นายเวเรต์และพระเพทราชาเคยอาจจะมีการติดต่อกันมาก่อน แต่จากเอกสารฉบับนี้ก็แสดงให้เห็นว่าข้าราชการในราชสำนักที่ขึ้นอยู่กับ พระเพทราชานั้นคงจะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับนายเวเรต์ โดยการให้นายเวเรต์ขึ้นเป็น ผู้แทนของบริษัทการค้าของฝรั่งเศส ซึ่งในมุมมองนี้เราสามารถมองลึกลงไปได้ ในอีกระดับหนึ่งว่า ความสัมพันธ์ทางการค้าที่ให้ผลประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย น่าจะเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ราชสำนักและชาวฝรั่งเศสส่วนหนึ่งมี ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งนี้ยังมีหลักฐานที่น่าเชื่อถืออีกด้วยว่านายเวเรต์ได้รับ อภิสัทธีในการออกเดินทางไปนอกราชอาณาจักรได้ เมื่อคราวที่เกิดการปฏิวัติ เพื่อไปหาเรือมาช่วยชาวฝรั่งเศสอีกด้วย

ตรงกันข้ามกับฝ่ายของพระเพทราชา เซนต์ วองดริล นำเสนอ มุมมองของฟอลคอนว่า เป็นบุคคลที่มีความจงรักภักดีสูง เช่นว่าเมอซิเออร์กอง สต้องช้ไม่ปรารถนาที่จะทิ้งพระเจ้าแผ่นดินสยามเลย และว่าเขาปรารถนาที่จะ สละชีพของตนมากกว่าการทอดทิ้งพระมหากษัตริย์ เมื่อฟอลคอนมีภาระที่จะต้องดูแลและอารักขาราชบัลลังก์ ดังนั้น แผนการของฟอลคอนก็คือ พยายาม แต่งตั้งองค์รัชทายาทขึ้น ซึ่งนั่นหมายถึงหนทางเดียวที่จะเยี่ยวยารักษาได้ แต่เขาเองก็ยังไม่มั่นใจนัก อย่างไรก็ตามการที่เจ้าพระยาวิไชเยนทร์ต้องการ รักษาราชบัลลังก์ไม่ให้เกิดอยู่กับผู้อื่นนั้น ย่อมมีความหมายแฝงว่า ต้องการที่จะรักษาสถานภาพของตัวเองไว้ให้นานที่สุด เพื่อที่จะได้ทำภารกิจของตนให้

บรรลุป่าหมายได้ นั่นก็คืออาจมีความต้องการที่จะเป็นใหญ่ในแผ่นดินเสียเอง ซึ่งในกรณีที่สามารถตั้งองค์รัชทายาทแล้ว แผนการต่าง ๆ ก็จะเป็นไปโดยราบรื่นยิ่งขึ้น ดังนั้นภาพของเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ที่ปรากฏให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีสูงนั้น น่าจะเป็นเพียงฉากที่สร้างไว้บังหน้าเท่านั้น

ในสายตาของเอกสารฝรั่งเศส การปฏิวัติครั้งนี้พระเพทราชาเป็นผู้นำในการที่จะล้มล้างอำนาจเดิมและสถาปนาอำนาจใหม่ขึ้นมา โดยที่เรื่องของชาวฝรั่งเศสอาจจะเป็นเพียงเรื่องที่ถูกผนวกเป็นข้ออ้างให้การปฏิวัติมีน้ำหนักเพิ่มมากขึ้น และเพื่อสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์มากกว่าที่พระเพทราชาต้องการจะปราบปรามชาวฝรั่งเศสอย่างจริงจัง ทั้งนี้มีหลักฐานควรเชื่อได้ว่าพระเพทราชาได้อินอ่อนต่อคำขอร้องของชาวฝรั่งเศส เช่น การปล่อยตัวบุตรชายของนายพลเดส์ฟาร์จออกจากเมืองละโว้ให้กลับมายังเมืองบางกอก ซึ่งก่อให้เกิดความฉงนต่อนายพลเดส์ฟาร์จอย่างมาก หรือเมื่อคราวที่ทางฝรั่งเศสขอรับพระราชทานเรือ ๒ ลำ เพื่อใช้ในการเดินทางออกจากราชอาณาจักรสยามนั้น พระเพทราชาก็พระราชทานให้ทันที ในสนธิสัญญาที่ได้ลงนามเพื่อสงบศึกนั้นระบุว่าบรรดาบาทหลวง มิซซันนารี พ่อค้าและผู้แทนบริษัทการค้าของฝรั่งเศสสามารถมีอิสระต่อไปในการดำเนินกิจการต่าง ๆ โดยจะไม่ได้รับการกีดขวางแต่อย่างใด ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ย่อมเปิดเผยให้เห็นว่าหากพระเพทราชาต้องการที่จะกำจัดชาวฝรั่งเศสอย่างแท้จริงแล้ว ก็ควรที่จะดำเนินการปราบให้ราบคาบโดยเด็ดขาด ซึ่งในที่นี้ย่อมหมายความว่าเมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ข้ออ้างที่จะกำจัดชาวฝรั่งเศสก็หมดความจำเป็นอีกต่อไป คงจำกัดเฉพาะกองกำลังทหารซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก ส่วนการค้าระหว่างประเทศนั้น จำเป็นที่จะต้องสานต่อจากรัชกาลที่แล้ว เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถสร้างรายได้ให้ท้องพระคลังหลวงได้มากกว่าการดำเนินกิจการประเภทอื่น ๆ

อาจกล่าวได้อีกว่าในจดหมายรายงานเรื่องการปฏิวัติที่เกิดขึ้นในสยามของทหารฝรั่งเศสเน้นเฉพาะเรื่องราวที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับนายทหารฝรั่งเศส เช่นการสู้รบกับทหารสยาม การถูกทรมาน เป็นต้น การรายงาน

ในลักษณะนี้ ทำให้ได้รับประโยชน์ในแง่ของความรู้ที่ได้จากการศึกษาอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่กล่าวถึงนั้นไม่ได้มุ่งเน้นการนำเสนอในด้านรายละเอียดมากนัก ดังในตอนที่กำลังถึงการลงนามในสนธิสัญญา เซนต์ วองตริลก็ไม่ได้กล่าวถึงสนธิสัญญาข้อต่าง ๆ หรือในกรณีของภรรยาของฟอลคอน ก็ไม่ได้ระบุถึงรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมทั้งวันและเวลาที่แน่นอนโดยในจดหมายรายงานเรื่องการปฏิวัติฉบับนี้ ผู้วิจัยพบว่ามี การระบุวันที่ที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งหมด ๓ ครั้ง คือ วันที่ ๒ พฤศจิกายน เป็นวันที่ออกจากป้อมที่เมืองบังกอก วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน เป็นวันที่เดินทางออกจากราชอาณาจักรสยามอย่างสมบูรณ์ และวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๒๓๒ อันเป็นวันที่เดินทางถึงเมืองปอนดิเชรี อย่างไรก็ตามรายละเอียดของเหตุการณ์และวันเวลาที่เหลือสามารถที่จะสอบทานได้จากเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสามารถสรุปกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้นได้ ๔ กลุ่มคือ

๑. กลุ่มชาวฝรั่งเศส ที่มีความหลากหลายในอาชีพมาก เช่น บาทหลวง แพทย์ วิศวกร ทหาร หรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทการค้าฝรั่งเศส มีข้อสังเกตจากเอกสารทหารฝรั่งเศสว่าชาวฝรั่งเศสเหล่านี้ไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะกลุ่มของบาทหลวงและมิชชันนารีก็จะแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ซึ่งมีความเห็นและนโยบายที่แตกต่างกันมาก หรือในบางครั้งก็เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่บริษัทการค้าฝรั่งเศสกับฟอลคอน หรือระหว่างวิศวกรกับหัวหน้านายทหาร หรือระหว่างนายทหารด้วยกันเองที่ไม่พอใจกับการตัดสินใจของหัวหน้า

๒. กลุ่มเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ในสายตาของทหารฝรั่งเศสพบว่าทหารมีมุมมองที่เกี่ยวกับเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ ๒ ประการคือ มุมมองด้านบวกมาจากกลุ่มทหารที่อยู่ใกล้ชิดกับฟอลคอน เช่น พันตรีโบซอง หรือเซนต์ วองตริล ที่ระบุว่าฟอลคอนเป็นบุคคลที่กล้าหาญ และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนมุมมองด้านลบจากเอกสารของนายพลเดส์ฟาร์จและเดอ ลา ดูซ ที่กล่าวหาว่าฟอลคอนเป็นบุคคลไร้ความสามารถไม่มีอำนาจใด ๆ เลยในสยาม

อีกทั้งยังไม่สามารถให้ความช่วยเหลือแก่ชาวฝรั่งเศสได้

๓. กลุ่มสมเด็จพระนารายณ์ฯ ไม่มีพระราชอำนาจใด ๆ เลย เพราะอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินเปลี่ยนมือไปแล้ว

๔. กลุ่มพระเพทราชา มีอำนาจสูงสุด และมีวิธีอันหลากหลาย ในการที่จะดำเนินการปฏิวัติให้สำเร็จ พร้อมทั้งการหาหนทางที่จะกำจัดชาวฝรั่งเศสด้วย

ข้อมูลที่ได้จากเอกสารฝรั่งเศสในประเด็นนี้จึงเป็นข้อมูลใหม่และไม่พบในเอกสารหลักฐานอื่น ๆ ซึ่งนับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการตีความประวัติศาสตร์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างแท้จริง

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหมายถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ต่างกัน ทั้งในรูปแบบของการปกครองและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งจากเอกสารฝรั่งเศสจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าชาวสยามมีระดับของความสัมพันธ์ที่ต่างกันออกไป คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง และความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มสังคม ที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง

ลักษณะความสัมพันธ์นี้เป็นไปในเชิงการยอมรับอำนาจ โดยมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ดี ลักษณะการปกครองในสยามไม่ได้กำหนดตายตัวว่าจะคงที่ ในทางกลับกันอาจเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย ความสัมพันธ์ที่สำคัญในสังคมอยุธยาคือระบบอุปถัมภ์ระหว่างมูลนายและไพร่-ทาส โดยที่อาจแบ่งไพร่เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท คือไพร่หลวง สำหรับเกณฑ์ไปใช้ราชการ และไพร่สม ช่วยงานมูลนาย นอกจากนี้ ยังมีไพร่หลวงส่วย คือไพร่หลวงที่ส่งเงินเข้าราชการ หรือสิ่งของตามที่ทางการกำหนดมาแทนการใช้

แรงงาน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้มูลนายมีอำนาจควบคุมไพร่เกือบทุกด้าน ไพร่ต้องถูกเรียกใช้แรงงานทั้งในยามสงบและยามสงคราม ซึ่งต้องนำเสบียงอาหารและอาวุธติดตัวไปเองด้วย

ไพร่จึงจำเป็นต้องอาศัยมูลนาย เพื่อประกันความปลอดภัย และรับความคุ้มครองก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจำกัดความได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ ฝ่ายที่ไม่ใช่ญาติกัน ฝ่ายหนึ่งอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อมูลนายให้ความคุ้มครอง ไพร่ตอบแทนโดยการให้แรงงานและสิ่งของ ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ดังบัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวง

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ก็เป็นกลไกทางสังคม ทำให้พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องอาศัยขุนนางเป็นเสมือนผู้ช่วยสนับสนุนในการควบคุมสังคม ขณะเดียวกัน ขุนนางก็จำเป็นต้องพึ่งพาพระมหากษัตริย์ในด้านสิทธิธรรม (Legitimacy) การเป็นที่ยอมรับในอำนาจทางสังคม ยศ ตำแหน่ง และทรัพย์สินสมบัติ

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว

ครอบครัวเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคม สังคมไทยเป็นสังคมขยาย มีหลายบุคคลอาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน โดยฝ่ายชายเป็นเจ้าของบ้านและมีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยในบ้านเรือน ฝ่ายหญิงเป็นผู้สนับสนุนและจัดหาข้าวปลาอาหาร ตลอดจนเลี้ยงบุตร

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมอยุธยา มีระเบียบที่ค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือสาเหตุ ๔ ประการที่เป็นเครื่องค้ำจุนความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ได้ ดังนี้

๑. การศึกษา

แม้ว่าการศึกษาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังไม่มีการจัดเป็นระบบที่ชัดเจนเทียบเท่าตะวันตก แต่การที่มีขัชนนารีได้พยายามตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้นมา พร้อมกับการพยายามผลิตเอกสารเพื่อใช้สอนให้ชาวสยาม

เขารัตนนั้น ก็เป็นตัวกระตุ้นให้สยามสร้างตำราเรียนขึ้นมาเป็นแบบแผนด้วย เช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีหนังสือจินตามณีของพระโหราธิบดี เป็นคู่มือการเรียนภาษาไทย และอาจจะเกิดการทำพจนานุกรมขึ้นก็เป็นได้ แต่ลักษณะการเรียนการสอนก็ยังคงจำกัดอยู่ที่วัด บ้านขุนนาง และวัง เท่านั้น เพราะวัดเป็นแหล่งการศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด เป็นศูนย์รวมทางสังคม ราษฎรจะ มาพบปะกันที่วัดเมื่อมีการทำบุญร่วมกัน ประกอบศาสนกิจ และวันสำคัญทาง ศาสนา เป็นการเรียนรู้ศีลธรรมจรรยา กฎเกณฑ์สังคมไปในตัว ส่วนการศึกษา ในรูปการเล่าเรียนเขียนอ่าน เป็นโอกาสเฉพาะสำหรับผู้ชาย คือ เข้าไปอยู่ใน วัดเป็นศิษย์วัด หรือบวชเณร จะเรียนนานเท่าใดก็ได้ ส่วนบ้านขุนนางนั้นอาจ มีการเรียนในลักษณะของการฝึกอาชีพ หรือฝึกฝีมือในเชิงช่าง หรืออาจเป็น การเรียนตัวต่อตัว เช่นการฝึกอ่าน ฝึกเขียน ฝึกคัดลอกหนังสือ หรือฝึกทำ ราชการ จะสืบทอดกันภายในตระกูล หรือมีผู้ฝากฝังเด็กให้มาฝึกงาน รับใช้ เพื่อหาโอกาสเข้ารับราชการ เป็นต้น แต่ในพระราชวังนั้น เป็นศูนย์รวมศิลป วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง เป็นศูนย์รวมวิทยาการทุกแขนง ซึ่งการ ศึกษาเล่าเรียนจะถ่ายทอดกันเฉพาะในหมู่ผู้ใกล้ชิดเท่านั้น

๒. ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาเป็นรากฐานทางความคิดและการกระทำของคนไทยอาจ สรุปลได้ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นการนับถือผสมผสานกันระหว่าง ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ การบูชาผีสงเทวดาไสยศาสตร์ โดยมีลักษณะ ของศาสนาพุทธนำหน้าและเน้นหลักทางด้านพิธีกรรม โดยหลักฐานฝรั่งเศส ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนับถือพุทธศาสนา แต่ก็ทรง สนับสนุนกิจการของมิชชันนารีในการเผยแผ่ศาสนาของตน

การที่รัชสมัยนี้เปิดกว้างสำหรับชาวต่างประเทศ ส่งผลให้ความ สัมพันธ์ระหว่างคนอยู่ยากับชาวตะวันตกเป็นไปในลักษณะแน่นแฟ้นขึ้น ชาวคริสต์ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาได้รับความสะดวกสบายมากพอสมควร เช่น การสร้างโบสถ์ เรือนพัก หอดูดาว และสามารถมีเลกวัดสำหรับใช้สอยได้ด้วย

อย่างไรก็ดี การเผยแพร่ศาสนาก็ไม่ได้ผลนัก ผู้สอนศาสนาตระเวนไปตามหมู่บ้าน ช่วยรักษาพยาบาล แจกยารักษาโรค การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้โอกาสแก่บาทหลวงฝรั่งเศส และการที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลทางการเมือง นำไปสู่ความยุ่งยากตอนปลายรัชกาล เช่นการลุกฮือของพระสงฆ์

๓. กฎหมาย

กฎหมายสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กฎหมายเป็นเครื่องกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ของคนในสังคม และให้ความยุติธรรมในกรณีที่เกิดถกกันไม่ได้ กฎหมายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่ลาลูแบร์ระบุไว้คือ “เป็นสมุด ๓ เล่ม เล่มแรกชื่อ พระตำราระบุนาม ตำแหน่งและหน้าที่ราชการของขุนนางทุกกรมกอง เล่มสองชื่อพระธรรมนูญ รวบรวมกฎหมายและพระราชกฤษฎีกาของพระมหากษัตริย์ในอดีตเอาไว้ และเล่มที่สามชื่อว่า พระราชกำหนด รวบรวมกฎหมายและพระราชกฤษฎีกาครั้งแผ่นดินพระชนกนาถ ในรัชกาลปัจจุบันเอาไว้” (ลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒๕๑๐ : ๓๖๒ – ๓๖๓) การบังคับใช้กฎหมายนี้เป็นไปอย่างเคร่งครัดและมีกฎหมายประกอบอีกเป็นจำนวนมาก โดยสาระแล้วสามารถแบ่งกฎหมายออกได้เป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. กฎหมายเกี่ยวกับการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ กำหนดฐานะ ตำแหน่งหน้าที่ เช่นพระอัยการตำแหน่งนาทหาร นาพลเรือน พระโอยการทาศกฏมนเทียรบาล ฯลฯ กำหนดจากลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

๒. กฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อให้ความยุติธรรมในกรณีที่เกิดถกกันไม่ได้ โดยอาศัยกระบวนการทางการศาล ได้แก่กฎหมายพระธรรมนูญ กฎหมายลักษณะรับฟ้อง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะพิสูจน์เพื่อหาผู้บริสุทธิ์ โดยวิธีดำน้ำ ลุยเพลิง กฎหมายลักษณะตระลาการ และกฎหมายลักษณะอุทธรณ์

การดำเนินให้เป็นไปตามกฎหมาย นิโกลาส์ แชรแวงส บันทึกว่าไม่ค่อนปรากฏว่าผู้บริสุทธิ์จะได้รับอภัยถึงขั้นอุกฤษฏ์โทษ การลงโทษตาม

กฎหมายมีตัวอย่างให้เห็นอยู่บ้าง เช่น การตีด้วยตะพด การโบย ตอกเศษไม้
เข้าไปในซอกเล็บ ทูบนิ้วมือจนนิ้วแตกน่วม บีบขมับ (นิโกลาส์ แซร์แวงส, ๒๕๕๐
: ๘๘ - ๙๒)

๔. วัฒนธรรมประเพณี

วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมที่เป็นเครื่องช่วยให้
ให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้น เพราะวัฒนธรรมประเพณีจะแสดงออก
ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่ในสังคมที่มีความเชื่อเดียวกันมาร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน
อาจแบ่งเป็นส่วน ๆ ตามลักษณะพิธีได้ ๒ ส่วน คือ

๑. วัฒนธรรมประเพณีสำหรับพระมหากษัตริย์และบุคคลชั้นสูง
มีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างจากคนธรรมดา ทางด้านพิธีการที่ประณีตละเอียด
บรรจงกว่า แม้แต่การอาบน้ำ อาหารการกิน การแต่งกาย พระมหากษัตริย์
ทรงเป็นผู้นำเกี่ยวกับพระราชพิธีที่เกี่ยวกับขวัญหรือกำลังใจประชาชน เช่น
พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีไถ่เรือและพระราชพิธี
เกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ นอกจากนี้ก็มีพระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อเน้นอำนาจของ
พระมหากษัตริย์ คือ พระราชพิธีราชาภิเษก พระราชพิธีศรีสังฆปาณกาลการถือ
น้ำพระพิพัฒน์สังจา เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมประเพณีสำหรับประชาชน ความเป็นอยู่เรียบง่าย
อาศัยกำลังใจจากพระราชพิธีต่าง ๆ จัดงานตามเทศกาล แต่ตามประเพณี เช่น
งานศพ งานแต่งงาน งานบุญในเทศกาลต่าง ๆ

ในเอกสารของลาตูแบร์ ไม่ได้กล่าวถึงประเพณีการละเล่นเป็น
ส่วนพิเศษ แต่หากพิจารณาผลงานในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างพระมหา
กษัตริย์อยู่ยากับชาวฝรั่งเศส พบว่าอาจจำแนกประเพณีที่เกิดขึ้นในสยามได้
เป็น ๒ กลุ่มคือ ประเพณีที่พระเจ้าแผ่นดินทรงปฏิบัติ และประเพณีชาวบ้าน

ประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัตินั้น แม้ว่าเอกสารฝรั่งเศส
จะไม่ได้ลำดับประเพณีตลอดทั้งปี เพราะไม่ได้เดินทางเข้ามาในช่วงเดียวกัน
แต่ประเพณีหนึ่งที่สำคัญที่มักทรงปฏิบัติและทรงให้ชาวฝรั่งเศสได้มีส่วนร่วม

เสมอคือการเสด็จคล้องช้าง ส่งผลให้เอกสารฝรั่งเศสบันทึกเรื่องการคล้องช้างไว้มากกว่าเรื่องอื่น

การคล้องช้างซึ่งเป็นพิธีสำคัญของสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นก็ปรากฏในบันทึกของบาทหลวงคนอื่นๆ ด้วย เช่น บาทหลวงตาซาร์ดและบาทหลวง เดอ ชัวซี ดังความในบันทึกของบาทหลวงตาซาร์ดตอนหนึ่งว่า “ในวันเดียวกับที่เราได้เข้าเฝ้านั่นเอง พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระประสงค์จะให้ท่านราชทูตได้ชมการชนช้าง และโปรดให้จัดช้างให้เราหกเชือก เพื่อโดยเสด็จพระราชดำเนินไปยังสถานที่ที่ประลองยุทธ์ ซึ่งอยู่นอกตัวเมือง ม.ก๋องสตั้งซ์ มอบให้ขุนนางผู้หนึ่งเป็นผู้นำเราไป...” (ตาซาร์ด, ๒๕๕๑ : ๙๑)

บทที่ ๕

สรุป

การศึกษาเรื่องสังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ – พ.ศ. ๒๒๓๑) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อสืบค้น รวบรวม จัดหมวดหมู่เอกสารฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องกับสังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากนั้นเป็นวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมอยุธยาในมุมมองต่าง ๆ คือทางกายภาพ ด้านวิถีชีวิต กลุ่มคนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารฝรั่งเศส รวมทั้งสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ของสังคมอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งสามารถประมวลเอกสารและสรุปได้อย่างชัดเจนว่าเอกสารฝรั่งเศสเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดในการแสดงภาพสังคมอยุธยาในสมัยอยุธยา เพราะเป็นเอกสารที่มีวัตถุประสงค์ในการเรียบเรียงที่ชัดเจน มีเนื้อหามากและการได้รับเนื้อหานั้นก็มีความน่าเชื่อถือ

ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารภาษาฝรั่งเศส รวม ๓๖ ฉบับที่เรียบเรียงขึ้นโดยชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในช่วง พ.ศ. ๒๑๙๙ – ๒๒๓๑ โดยได้สืบค้นจากแหล่งต่าง ๆ และได้รับเอกสารเพิ่มเติมจากที่ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ได้สำรวจไว้เมื่อราว ๕๐ ปีก่อน นอกจากนี้ได้จัดแบ่งกลุ่มเอกสารตามเนื้อหาของเอกสารได้ ๗ กลุ่ม คือเอกสารทางการศาสนา เอกสารทางการทูต เอกสารทางการค้า เอกสารทางการทหาร เอกสารเฉพาะเรื่อง เอกสารว่าด้วยการปฏิบัติในช่วงปลายรัชกาล พ.ศ. ๒๒๓๑ และเอกสารบันทึกสังคม วิถีชีวิต ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเอกสารที่บันทึกสังคมและวิถีชีวิตนั้นมีเนื้อความพรรณนาเกี่ยวกับสภาพสังคมในรายละเอียดปลีกย่อยมากกว่าเอกสารกลุ่มอื่น

ในแง่ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ เอกสารภาษาฝรั่งเศสทั้งหมดนับว่าเป็นเอกสารชิ้นต้นร่วมสมัย ที่ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือได้รับทราบสภาพที่แท้จริงของสังคมอยุธยาในช่วงที่มีความสัมพันธ์ไมตรีระหว่าง ๒ ประเทศ เอกสารมิชชันนารีให้ภาพของการเผยแผ่ศาสนาในช่วงแรกและการพยายามทำให้ศาสนกิจสำเร็จลง ส่วนเอกสารการค้า การทหารก็บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตนไว้ในมุมมองที่ต่างกัน ประโยชน์ที่ได้รับจากเอกสารชิ้นต้นย่อมดีกว่าเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นในชั้นหลังเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าผู้นิพนธ์เอกสารประวัติศาสตร์จะมีจุดยืนในการบันทึกเรื่องราวของตนผสมกับความมีอคติในการเลือกที่จะบันทึกหรือไม่บันทึกในส่วนที่เกี่ยวข้องหรือเสียผลประโยชน์ด้วย

ข้อมูลที่พบในเอกสารทั้ง ๗ กลุ่มนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

ประการแรก เอกสารภาษาฝรั่งเศสบันทึกภาพของกรุงศรีอยุธยาไว้ในลักษณะแบบเดียวกัน คือลักษณะภูมิศาสตร์ของอยุธยามีความโดดเด่นมากกว่าเมืองอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจเป็นเพราะที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาอยู่ลึกเข้าไปจากปากแม่น้ำมาก ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ซึ่งต่างจากเมืองอื่น ๆ ที่โปรตุเกสหรือฝรั่งเศสได้เคยเดินทางไปค้าขายหรือติดต่อกับมาก่อน ที่มีกจะตั้ง อยุธยาทะเล เช่นเมืองแก้ว เมืองมะละกา หรือเมืองบันตัม การที่เมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ลึกเข้าไปจากปากน้ำเช่นนี้ทำให้เอกสารฝรั่งเศสสามารถเก็บข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรได้หลากหลายมากขึ้น เช่น ลักษณะสภาพแม่น้ำ บ้านเรือนริมฝั่งน้ำ ต้นไม้ อาหารการกิน สัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนได้เห็นผู้คนที่อยู่ริมฝั่งด้วย

ประการที่สอง การบันทึกเอกสารมีประเด็นที่โดดเด่นต่างกันไป กล่าวคือเอกสารแต่ละกลุ่มจะเน้นการบันทึกเนื้อหาที่สอดคล้องกับภารกิจของตนเป็นหลัก เช่นเอกสารการค้าจะเน้นที่ข้อสัญญาการค้า การเจรจา รายการสินค้า ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นกับการค้าต่าง ๆ ลักษณะการบันทึกเช่นนี้ทำให้สามารถใช้เอกสารภาษาฝรั่งเศสเฉพาะกลุ่มได้โดยง่าย ไม่ต้องใช้เอกสารฉบับเดียว

ประการที่สาม ผู้บันทึกเอกสารมีความเป็นปัจเจก (Individual) ในการบันทึก หมายความว่าแม้เอกสารภาษาฝรั่งเศสกลุ่มต่างๆ จะเป็นเอกสารที่มุ่งเน้นเฉพาะทาง เช่นการค้า การศาสนา แต่ชาวฝรั่งเศสที่บันทึกก็สามารถบันทึกเรื่องราวความน่าสนใจที่ตนไม่เคยพบเห็นมาก่อนลงในเอกสารได้ เช่นบาทหลวงตาซาร์ด หรือบาทหลวงเดอ ซัวซี ได้พรรณนาเส้นทางจากบางกอกมาอยุธยา หรือจากอยุธยาไปเมืองลพบุรีไว้อย่างนักมานุษยวิทยา (Anthropologist)

ประการที่สี่ เนื้อหาสภาพสังคมที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเน้นที่สภาพภูมิศาสตร์ ของเมือง ผู้คนและกิจกรรมของคนนั้น เป็นข้อมูลที่ปรากฏอย่างสม่าเสมอในเอกสารภาษาฝรั่งเศส หมายความว่าเอกสารกลุ่มนี้จัดเป็นเอกสารทางวัฒนธรรม (Cultural Documents) ได้เป็นอย่างดี ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองอยุธยา ผู้คนที่หลากหลายเชื้อชาติและสภาพสังคมอื่นๆ เช่นวัด พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ มีความแม่นยำเมื่อเปรียบเทียบกับเอกสารอื่น อันแสดงว่าจุดประสงค์ของการบันทึกไม่ได้อยู่ที่การวิพากษ์ (critisime) แต่เป็นการนำเสนอมากกว่า

ในบรรดาข้อมูลที่ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารฝรั่งเศสนี้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่ปรากฏในเอกสารต่างชาติอื่นคือการพรรณนาลักษณะบุคลิกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากฝรั่งเศสเป็นชาติตะวันตกเพียงชาติเดียวที่ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างใกล้ชิด และพระองค์เองก็พระราชทานพระราชนุญาตให้ชาวฝรั่งเศสกลุ่มต่าง ๆ เข้าเฝ้าได้บ่อยครั้งและอย่างไม่เป็นทางการ ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับจึงมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองเป็นอย่างดี เพราะไม่มีชาติตะวันตกอื่นใดได้รับอนุญาตเช่นนี้ ทั้งสมัยต่อมาความนิยมตะวันตกก็เริ่มลดบทบาทลงด้วย ทำให้ไม่มีตะวันตกชาติใดได้รับพระราชทานพระราชนุญาตแบบเดิมอีก

ประการที่ห้า การเสนอภาพคนและสังคมแวดล้อมในเอกสารฝรั่งเศสมีความถูกต้องแม่นยำสูง เช่นการอธิบายลักษณะบุคลิกท่าทาง การแต่งกาย แต่

อาจผิดเพี้ยนที่การพรรณานานิสัยใจคอได้ เพราะเป็นนามธรรมมากกว่า ดังนั้น ข้อมูลบางประการในเอกสารจึงเป็นแบบอัตวิสัย (subjectivity) เช่น การว่าชาวสยามขี้เกียจ เป็นต้น

ประการที่หก การที่เอกสารฝรั่งเศสมีจำนวนมากเมื่อเทียบกับเอกสารภาษาต่างประเทศอื่นนี้ ทำให้มีความเป็นไปได้อย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยโดยใช้เอกสารต่างประเทศ แม้การศึกษาในครั้งนี้อย่างไรก็ตามก็ยังมีเอกสารอีกหลายฉบับที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างละเอียด หรือได้รับการศึกษาเปรียบเทียบกับเอกสารอื่น เอกสารฝรั่งเศสที่เก็บอยู่ ณ ประเทศฝรั่งเศสยังกระจัดกระจายตามหน่วยงาน เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอจดหมายเหตุกระทรวงทหารเรือ หอจดหมายเหตุอาณานิคมโพ้นทะเล และหอจดหมายเหตุของเอกชน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่กระจัดกระจายนี้หากได้รับการศึกษารวบรวมเพิ่มเติมก็จะเกิดประโยชน์ในอนาคต

เมื่อกล่าวสรุปแล้วการใช้ข้อมูลในเอกสารภาษาฝรั่งเศสในการศึกษาสภาพสังคมอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงให้ภาพของสังคมพหุวัฒนธรรมที่หลากหลาย ความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์ของผู้คน อาชีพ ภาษา วัฒนธรรมความเชื่อ เป็นผลมาจากการที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณศูนย์กลางการค้าและการเดินทางของโลกตะวันออก และมีความสามารถในการยอมรับหรือถ่ายเทวัฒนธรรมได้โดยไม่ปิดกั้น นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมอยุธยาในอดีตได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- A European Version of the revolution in Siam at the end of the reign of King Phra Narayana, 1688 A.D..* London, 1689
- A Full and True Relation of the Great and Wonderful Revolution that happened lately in the Kingdom of Siam in the East-Indies, giving a particular Account of the Seizing and Death of the Late King, and of the setting up of a New One.* London, 1690
- A. Thomas Kirsch. *The Journal of Asian Studies*. Vol. 36, No. 2 (Feb., 1977), pp. 241-266
- Adrien Launay. *Histoire de la mission de Siam 1662 – 1811*. Paris : Anciennes Maisons Charles Douniol et Retaux, 1920
- Beauchamp. *Relation de la révolution de 1688 au Siam et de la disgrâce de M. Constance Phaulkon*. *Cabinet historique* vol. 7, 1861
- Bénigne Vachet. *Mémoire pour servir à l'histoire générale des missions et aux archives du séminaire de Paris*. Paris : Victor Goupy, 1865
- Bibliothèque Nationale de Paris. *Catalogue sommaire des manuscrits indiens, indo-chinois. malayo-polynésien*s. n.d., n.p.
- Charnvit Kaset Siri. *The Rise of Ayudhaya: A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1976

- Chevalier de Chaumont. *Relation de l'Ambassade de M. le chevalier de Chaumont à la cour du roi de Siam, avec ce qui s'est passé de plus remarquable durant son voyage.* Paris : Arnoul Seneuze et Daniel Horthemels, 1687
- Claude Céberet. *Journal du voyage du Siam 1687 – 1688.* Paris, 1688
- Claude Forbin, *Mémoires du Comte de Forbin 1656 – 1733.* Amsterdam : François Girardi, 1730
- Collis Maurice. *Siamese White.* London : Faber & Faber, 1936
- De Bèze. *Mémoire sur la vie de Constance Phaulkon, premier ministre du roi de Siam Phra Narai et sa triste fin.* Tokyo : Presses Salesiennes, 1947
- De la Touche. Relation de ce qui est arrivé dans le royaume de Siam. in Robert Challle. *Journal d'un voyage fait aux Indes Orientales (1690 – 1691).* Paris : Mercure de France, 1983.
- De l'Isle. *Relation historique du Royaume de Siam.* Paris : Guillaume de Luynes, 1684
- Desfarges, Général. *Relation des Révolutions arrivées à Siam dans l'année 1688.* Amsterdam, 1691
- Dirk Van der Cruysse. *Louis XIV et le Siam.* Paris : Fayard, 1993
- Ferréol de Ferry. Relation de ce qui s'est passé à Louvo, royaume de Siam, avec un abrégé de ce qui s'est passé à Bancoq pendant le siège en 1688. *La série d'Extrême-Orient du Fonds des Archives Coloniales conservé aux Archives Nationales.* Paris : Imprimerie Nationale, 1958.

François Pallu. *Relation abrégée des Missions des Evêques français envoyés aux Royaumes de la Chine, Cochinchine, Tonquin et Siam*. Paris : Pierre le Petit, Edme Couterot, & Chalres Angot, 1674

François Timoléon de Choisy. *Journal du voyage de Siam fait en 1685 – 1686*. Trevoux : La Compagnie, 1712

George Coedès. *Catalogue des manuscrits en Pali, Laotien et Siamois provenant de la Thaïlande*. Bibliothèque royale de Copenhague, 1966.

Guy Tachard. *Second voyage du Père Tachard et des Jésuites envoyés par le roi au royaume de Siam*. Paris : Daniel Hortemels, 1689

Guy Tachard. *Voyage de Siam des RR.PP. Jésuites envoyés par le roi aux Indes et à la Chine avec leurs observations astronomiques et leurs remarques de physiques, de géographie, d'hydrographie et d'histoire*. Amsterdam : Pierre Mortier, 1688

Jacques de Bourge. *Relation du voyage de Mgr. l'Evêque de Beryte, vicaire apostolique du royaume de la Cochinchine, par la Turquie, la Perse, les Indes etc.. jusqu'au royaume de Siam et autres lieux*. Paris : Denys Béchet, 1666

Jean Donneau de Vizé. *Voyages des ambassadeurs de Siam en France*. Lyon, 1678-1685.

JJL Duyvendak. *The First Siamese Embassy to Holland*. T'oung Pao, 32 (1936) : 285 - 292

Joachim Bouvet. *Voyage de Siam du père Bouvet*. Paris : Janette C. Gatty, 1963

- Larry Sternstein. *Krung Kao : The Old Capital of Ayutthaya*. Canberra : The Australian National University, 1965
- Laurent HENNEQUIN. “แหล่งข้อมูลและวิจัยเกี่ยวกับประเทศไทยในฝรั่งเศส” แปลโดย กรรณิกา จรรย์แสง, *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๑๘*, (มิ.ย. ๓๘ – พ.ค. ๓๙) : ๑๕๖ – ๑๖๗.
- Le Blanc. *Histoire de la Révolution de Siam*. 2 vols. Paris : Molin, 1692
- Le M^s De Croizier. *Notice des Manuscrits Siamois de la Bibliothèque Nationale*. Paris : Ainé Challamel, 1883.
- Louis Laneau. *Lettre de monsieur l'évêque de Metellopolis, vicaire apostolique de Siam, au supérieur et aux directeurs du Séminaire des Missions Etrangères et...*, n.d., 1690
- Michael Jacq'Hergoualc'H. *L'Europe et le Siam aux XVI – XVIIIe siècles : apports culturels*. Paris : l'Harmattan, 1993.
- Michael Smithies (ed.). *Three military accounts of the 1688 'revolution' in Siam / General Desfarges, Lieutenant de la Touche and Jean Volland des Verquains*. Bangkok : Orchid Press, 2002
- Morgan Sportès. *Ombres siamoises*. Paris : Morbius, 1994.
- Nicolas Gervaise. *Histoire naturelle et politique du Royaume de Siam*. Paris : Claude Barbin, 1688
- Pierre Davity. *Description générale de l'Asie : première partie du monde*. Paris : Denys Bechet, 1660
- Pierre-Joseph d'Orléans. *Histoire de M. Constance premier ministre du roi de Siam, et de la dernière révolution de cet Etat*. Tours : Philbert masson, 1985

- Predee PHISPHUMVIDHI. *La société d'Ayutthaya aux XVIe et XVIIe siècles: aspects culturels, sociaux, économiques et politiques.* Thèse de Doctorat (Histoire) Universidade de Porto Portugal, 2008
- Raphael Vongsuravatana. *Un Jésuite dans la Cour de Siam.* Paris : France-Empire, 1992
- Robert Challle. *Journal d'un voyage fait aux Indes Orientales (1690 – 1691).* Paris : Mercure de France, 1983.
- Saint Vandrille. *Relation des révolutions arrivées dans le Royaume de Siam.* Département de la Marine et Colonies, Aix-en-Provence, C1 25.
- Simon de la Loubère. *Du Royaume de Siam.* 2 vols. Paris : Jean Baptise Coignard, 1691
- The Siam Society. *Rare Books & Documents Exhibition From Prince Prisdang and M.L.Manich Jumsai Collection.* The Siam Society, 2013.
- Véret. Une lettre de Véret sur la révolution siamoise de 1688. *T'oung Pao*, XXXI, 1935 : 330 – 362
- Vollant des Verquains. *Histoire de la Révolution de Siam arrivée en 1688.* Lille : Jean Chrysostome Malte, 1691
- กรมศิลปากร. *สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส.* กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒
- กรมศิลปากร. *คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.* กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๑
- กรมศิลปากร. *กรุงสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช The Siam of King Narai.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘

กรมศิลปากร. *ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑*. พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๒

กรรณิกา จรรย์แสง, ร. แลงกาต์ กับไทยศึกษา : รวมบทความแปล และบทความ
ศึกษาผลงาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘
กิตติศักดิ์ พรพิทักษ์พงษ์. *ชาวสยามในงานเขียนของ ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ เรื่อง
ราชอาณาจักรสยาม*. ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ฝรั่งเศสศึกษา)
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑

ขจร สุขพานิช. *ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๒๓

ขจร สุขพานิช. รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน *วารสารประวัติศาสตร์*
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน) ๒๕๒๑ : ๙๓-๑๒๖

คมขำ ดีวงษา. *บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายใน
และภายนอก พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๓๑๐*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑

งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี. ลพบุรี: ม.ป.ท., ๒๕๔๔
*จดหมายเหตุดาราศาสตร์จากฝรั่งเศสเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามในรัชสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. กรุงเทพฯ : สมาคมดาราศาสตร์ไทย, ๒๕๔๒

จันทร์ฉาย ภักดีจิม. *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน The Philippine
Islands, 1493-1898*. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๓๒

จินตนา กระบวนแสง. *ประเพณีการรับทูต*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖

จิรวรรณ เกียรติโพธา. *สังคมไทยและชาวสยามในบันทึกความทรงจำของ
เคานท์ เดอ ฟอร์แบ็ง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
(ฝรั่งเศสศึกษา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *Discovery Ayutthaya อยุธยา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์, ๒๕๕๐

ตำราราชานุกาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. อธิบายเรื่องราวขุด
ไทยไปยุโรป. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓

เดอ ซีวี. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. ๑๖๘๕
และ ๑๖๘๖. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐

เดอ แบล. บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบลเกี่ยวกับชีวิตและ
มรดกกรรมของกองสต็อกซ์ ฟอลคอน อัครมหาเสนาบดีแห่งพระเจ้ากรุง
สยาม. สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล), กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๑๘

ตาซาร์ด. จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด.
กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕

ธนิต อยู่โพธิ์. สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและนักปราชญ์ราชวินิรัชสมัย.
กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๗

นิโกลาส์ แซร์แวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐

นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๗

บุปผา ทิพย์สภาพกุล. ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์.
ลพบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี,
๒๕๔๒.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพพระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกเสถียร) ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยารามเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๗๙. พระนคร : โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๙

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ พิมพ์แจกในงานศพหม่อมเจ้าชายสง่างาม ต.ช.,
ต.ม. ฯลฯ ปีมะแม พ.ศ.๒๔๖๒. พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗ เรื่องไทยกับฝรั่งเศสเปนไมตรีกันครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์แปลจากภาษาฝรั่งเศส ของมองซิเออร์ ลันเย. พระยาปฏิภานพิเศษ พิมพ์ในงานพระราชเพลิงศพพระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล) เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๖๕

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาค ๑ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) ตจ. เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๗ . พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๖๗

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔ ว่าด้วยหนังสือสัญญาค้าขายระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นายเรือโทสุวรรณ ศุภสมุทร พิมพ์ในงานปลงศพนายหลี ศุภสมุทร ผู้เป็นบิดา เมื่อปีชลาพ.ศ.๒๔๖๙. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๖๙

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๐ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาค ๑ พิมพ์ที่ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท ชุนนรพิติพิจารณ์ (เข้ม กนิษฐรัตน์) เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐. พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๗๐

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ พิมพ์ในงานปลงศพนายหนู อมาตยกุล เมื่อปีมะโรง พ.ศ.๒๔๗๑. พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๗๑

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๗ โกศापानไปฝรั่งเศส ภาค ๑ พิมพ์ขึ้นในการพระราชทานเพลิงศพนายพลตรี พระยาวิชิตณรงค์ (คืบ สุวรรณทัต) และประชุมเพลิงศพคุณหญิงวิชิตณรงค์ (เหลียน สุวรรณทัต)วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๗๕

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๑ จดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหลวงจินดาสหกิจ (ละม้าย ณะศิริ) แปลธนาคารแห่งประเทศไทยพิมพ์เป็น อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.ทองเถา ทองแถม ณ ฤฎ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐. กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐

ประชุมรัตน์ วงศ์ดนตรี (แปล). จดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบริธประมุขมิสซัง สู่อาณาจักรโคจิ้นจิ้นแปลจาก *Relation du voyage de Monseigneur l'évêque de Beryte Vicaire Apostolique au Royaume de la Cochinchine*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ม.ป.ป.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. ราชอาณาจักรสยามในบันทึกของบาทหลวงฌอง-บัพติสตาแวร์นิเยร์ Jean-Baptiste Tavernier. ๘๐ ทัศ พลตรี ม.ร.ว.ศุภวดี เกษมศรี. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๕๖

ปรีดี พิศภูมิวิถี. จากบางเจ้าพระยาสู่ปารีส. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑

ปรีดี พิศภูมิวิถี. ประชุมจดหมายเหตุออกพระวิสุทธิสุนทร. กรุงเทพฯ : มิวเซียมสยาม, ๒๕๕๖

ปรีดี พิศภูมิวิถี. ชิงบัลลังก์พระนารายณ์. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๓

ปรีดี พิศภูมิวิถี. หอกข้างแคร่. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๖

ปรีดี พิศภูมิวิถีและคนอื่น. อักษรานุกรมรายชื่อบุคคลและสถานที่สำคัญในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. กรุงเทพฯ : แสงเทียนการพิมพ์, ๒๕๕๓

พลับพลึง มูลศิลป์. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๙

พันธุ์จิต ดวงจันทร์. สังคมไทยและชาวสยามใน “จดหมายเหตุการเดินทางไปสู่สยามของบาทหลวง เดอ ซัวซี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ฝรั่งเศสศึกษา) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒

ภูธร ภูมะธน. *โกษาปาน ราชทูตผู้แผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมสยาม, ๒๕๕๐
ภูธร ภูมะธน. *เสาะหาหลักฐานประวัติศาสตร์ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์*
จากตระกูลเดอฟอร์บัง ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑๒ (ตุลาคม ๒๕๒๙) :
๙๖ - ๙๗.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. *ประวัติศาสตร์อยุธยา เอกสารประกอบการสอนรายวิชา*
415 210 ประวัติศาสตร์อยุธยา. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๓๖

แมนมาส ขวลิต. *การปฏิวัติปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการ*
ล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘

ลาอุแบร์. *ราชอาณาจักรสยาม เล่ม ๑*. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๑๐

วรพร ภูวงศ์พันธุ์. *ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์*
ศตวรรษที่ ๑๖ ถึง ค.ศ. ๑๗๖๗. นครปฐม : สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๒

วริยา ศิวะศรียานนท์และทิววัฒน์ ปุณทริกวัฒน์. *บุคลิกภาพและลักษณะนิสัย*
ของคนไทยในวรรณคดีของชาวตะวันตกสมัยอยุธยา - พ.ศ. ๒๔๗๕.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓

วิยะดา ทองมิตร. *แผ่นดินสมัยพระนารายณ์. เมืองโบราณ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓*
เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๐ ๓๓ - ๔๒

วิลเลเฮา ถาวรธนสาร. *สมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับกองทัพฝรั่งเศสที่*
บางกอก. วารสารรามคำแหง ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ กันยายน ๒๕๓๑ : ๔๓-๖๓

วิสูตร อรรถยุกติ. *ระเบียบพิธีปฏิบัติทางการทูตและกฎหมายเกี่ยวกับความ*
สัมพันธ์ทางกงสุล. กรุงเทพฯ : พระจันทร์, ๒๕๑๘.

ไวลอง เดส์ แวร์แกง. *การปฏิวัติในประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๓๑*. กรุงเทพฯ : สำนัก
นายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔

ศรีศักร วัลลิโภดม. *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘

สีบแสง พรหมบุญ. *ความสัมพันธ์ระหว่างลพบุรีกับชาติตะวันตก*. เอกสาร
ประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี ๖ - ๘ ธันวาคม ๒๕๒๒.
กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๒ : ๑๗๕ - ๑๘๗

สุภรณ์ อัครสันโนสภณ. *กองทหารฝรั่งเศสที่บางกอกในปี พ.ศ. ๒๒๓๐ - ๒๒๓๑*.
หนังสือที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์, ลพบุรี, ๒๕๒๒ : ๒๔-๓๙

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. *ผังเมืองอยุธยาโบราณ*. *สมเด็จพระนารายณ์และ*
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ : บทวิเคราะห์ทางวิชาการเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพไทย-
ฝรั่งเศส รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
๒๕๒๙

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*. กรุงเทพฯ :
สุภาพใจ, ๒๕๔๐

หลวงจินดาสนิท (แปล). *จดหมายเหตุเรื่องการจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระ*
นารายณ์มหาราช. *วารสารศิลปากร* ปีที่ ๗ เล่มที่ ๙ (กุมภาพันธ์
๒๔๙๗) : ๑๐๐ - ๑๐๙ ; ปีที่ ๗ เล่มที่ ๑๐ (มีนาคม ๒๔๙๗) : ๗๓ - ๘๑ ;
ปีที่ ๗ เล่มที่ ๑๑ (เมษายน ๒๔๙๗) : ๗๘ - ๙๖

จัดพิมพ์เผยแพร่ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.นันทนา แจ่มสุวรรณ	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา เวชมี	รองอธิการบดีฝ่ายบริหารและกิจการนักศึกษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลวรรณ ฉ่ำพิรุณ	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิบูล จันท์แย้ม	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นายปิติวัชร กล้านาค	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นายอารี กิ่งจำปา	ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ผู้ดำเนินการ

อาจารย์ ดร.จตุรัส อนุกุล	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์ปัญญาชลี เต่าทอง	รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์ภาคภูมิ เฉลิมวัฒน์	รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นางสาวณัฐวัลรัตน์ วงษ์สง่า	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
นางสาวชุตินา อ๋มนิรันดร์	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
นายวรศธร เจริญทรัพย์	นักวิชาการศึกษา

ผู้ศึกษา ค้นคว้า วิจัยองค์ความรู้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศกภูมิวิลี

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

ถ.นารายณ์มหาราช ต.ทะเลชุบศร อ.เมืองลพบุรี จ.ลพบุรี ๑๕๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๓๖๔๑-๓๐๙๖ www.tru.ac.th

สศว.เทพสตรี

สังคมอยุธยา
ในสายตา ฝรั่งเศส

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช